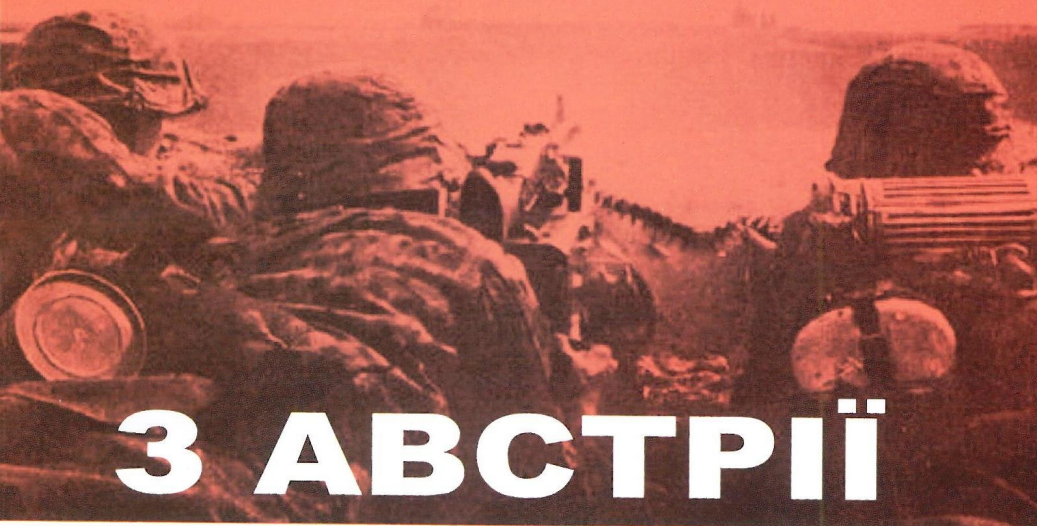

ЛЕОНІД МУХА

З АВСТРІЇ

НА КОЛИМУ

Леонід Муха

З АВСТРІЇ НА КОЛИМУ

Спогади дивізійника

Львів
Ліга-Прес
2010

Леонід Муха

З Австрії на Колиму. – Л.: Ліга-Прес, 2010. – 196 с., світлини.

ISBN 978-966-397-105-6

«З Австрії на Колиму» - спогади Леоніда Мухи, вояка дивізії «Галичина» - яскравий приклад прояву патріотизму і самовідданої пожертви українців у Другій світовій війні і післявоєнні роки під час боротьби за Українську Державу з московсько-більшевицьким окупаційним режимом.

Готуючи до верстки перевидання спогадів Леоніда Мухи «З Австрії на Колиму» ми старалися зберегти фонетичні особливості смислового і змістового контексту деяких слів-советизмів, що відповідають вкоріненому явищу неукраїнської термінології в епоху московсько-більшевицької окупації України в ХХ-му столітті.

Працю рекомендовано історикам, молоді, студентам та широкій читацькій аудиторії.

Висловлюємо щирю подяку всім, хто спричинився до перевидання спогадів, а насамперед ідейним побратимам Леоніда Мухи Андрію Б. і Василю К.

ISBN 978-966-397-105-6

© Леонід Муха, 2010

© ТзОВ «Ліга-Прес», 2010

ВІД 'АВТОРА

“З Австрії на Колиму” – спомини автора про буремні часи юнака, який найкращі роки життя провів у боротьбі за Батьківщину. Потім полон, заслання в Сибірські шахти, врешті засудили на 25 років з відбуванням у таборах Магаданської області (Коліми).

“У спогадах – події, пережиті мною. Не все було ідеально. Визнаю право кожного читача на свою думку. Та не знаходжу таких вчинків, які б сьогодні осуджував. Вважаю, що життя кожного – це цікава книга, інша річ, що треба мати бажання “висповідатися” перед читачами, бути правдивим перед самим собою. То були буремні роки, коли сотні тисяч юнаків, виховані в любові до

України, а не аморфного Советського Союзу, рвалися до бою з жорстоким ворогом. Ми його не шукали, бо він був уже 350 років”.

Спогади розраховані передусім на читача в Україні, бо знання правди про дивізію “Галичина” просто жалюгідне. Цікаво буде поглибити знання про советську каральну систему читачеві в діаспорі, особливо про найбільший регіон ГУЛАГу в СРСР – колимські лагерь. Думаю що буде цікаво ознайомитися з умовами праці в копальнях вугілля (шахтах) – це була справжня “каторга”, і може тому так багато політ’язнів були змушені працювати в гірничо-видобувній промисловості. Сьогодні за працю колишні шахтарі отримують гідну компенсацію від уряду Німеччини, а від правонаступниці СРСР Росії ні копійки.

За останні роки старанням Головної Управи ОУН-УПА надруковані цікаві спогади колишніх політ’язнів про лагерь Воркути та Норильська. Про колимські – повний інформаційний вакуум. Стосовно спогадів колишніх вояків Дивізії – то безнадійно “пасемо задніх”, а залишилося нас серед живих не так вже й багато.

Автор один з тих, які пережили “каторгу” в Третьому Райху та в ССРСР, і старається висвітлити факти так, як це було. В Україні більше як 600 тисяч тих, хто був на підневільній праці в Німеччині. Всі б’ються кулаками в груди та вимагають відшкодувань. Спогадів про “каторгу” немає. В ССРСР це була категорія ненадійних громадян. Під пильним наглядом енкаведе – сиділи тихенько і...мовчали. Багато з них було репресовано, та від Росії ніхто нічого не вимагає.

Як активний учасник боїв у Словаччині, Словенії і Австрії описую неznані широкому загалу факти боротьби. Тільки на Словаччині бойова група пройшла з боями до 700 км, марш до Словенії ще близько 500 км, далі походи в Словенії і, врешті, марш-кидок під Фельдбах – думаю загалом не менше 1500 км.

Поранений вдруге, в останній день війни, добрався до союзників, де лікувався у шпиталі в Клягенфурті, звідки і депортували пораненого в ССРСР тільки тому, що при опитуванні назвався українцем. Що знали про життя ми, молоді 18–20-річні юнаки, яким випало “щастя” пережити такі митарства і негаразди в найкращі роки життя – молодості?

У спогадах використано деякі схеми з праці колишнього начальника штабу Української Дивізії “Галичина” В.-Д. Гайке. Стрілками визначено бойовий шлях 2-ої сотні куреня “Вільднер”, підкреслено назви місцевостей постою сотні, схрещеними списками відзначено місце боїв.

Використано фрагменти спогадів командира советського партизанського диверсійного з’єднання П.О. Величка “Татри пам’ятають!” – з’явилася нагода оприлюднити злочини “героїв-інтернаціоналістів”. Старався писати про те, що бачив і пережив, врешті був наочним свідком описаних подій.

Про колимські лагерь відомості дуже скупі і не написано практично нічого. З’явилися “Колимські оповідання”, написані в дусі соцреалізму, і це була сенсація. В Україні маленькі спогади – уривки друкувалися в місячнику політв’язнів “Зона”. Врешті з’явилися “Спогади” та “Листи” Н.Суровцової. Ці книги спонсорувала діаспора, і серце болить, коли читаєш, як вона, сидячи в лагерьх, милується північним сьйвом. Згодом, відсидівши більше 30 років в тюрмах,

лагерях і на засланні, стара, німецька, квота та напівкаліка була реабілітована. І повна молодечого запалу, їздила по селах та читала колгоспникам лекції про любимого Ілліча (Леніна).

Праця в копальнях вугілля (шахтах) в СРСР вважалася престижною. Радий, що правдиво описав цей "доблесний труд", умови насправді каторжної праці.

Рішення написати спогади прийшло у перші роки незалежності, коли з'явилася нагода читати "Вісті комбатанта" та мемуари дивізійників у діаспорі. Вирішальний вплив мало листування з побратимами з діаспори та Львівської Станиці, врешті, з товаришами недолі – колишніми політв'язнями. Частина спогадів було опубліковано в "ВК" та місячнику "Наша мета" в Австралії.

Спогади присвячую всім юнакам, які зі зброєю в руках старалися звільнити рідну нам Україну від ненависного ворога, всім "невідомим" побратимам, могили яких розкидані по всьому світі. Хочеться побажати молоді незалежної України так любити свій народ і Україну, як любили вояки дивізії "Галичина" – 1-ої Української Дивізії Української Національної Армії. Тоді в нас, і я глибоко в цьому переконаний, буде все гаразд.

НАПЕРЕДОДНІ

Весною 1939 року я закінчив шостий клас дрогобицької “Рідної школи” та склав іспити до першого класу гімназії. Влітку відпочивав у Підбужі, в таборі відпочинку для молоді – приємні та незабутні спогади дитинства. Навколо – гори та ліси, річка Бистриця, а в ній повно риби, яку тоді називали пстругами, а тепер кажуть – форель. Незабутні вечори біля велетенської ватри, прогулянки в гори та ночівлі на горі Магурі.

Закінчилось літо, а з ним і спокійне, безтурботне дитинство. Першого вересня почалась війна, у таборі залишилося нас небагато – одні вихованці дрогобицького дитячого будинку (захоронки), якому цей лагерь і належав.

Майже всіх відвезли до Дрогобича, а мене залишили допомагати на господарстві. Згодом долав тридцятикілометрову віддаль з Підбужа до Дрогобича. Кусок хліба в торбині, а вода в кожній криниці та потічку, на полі ріпа та бруква, грушки-гнилички на дереві при дорозі – все поживне та смачне. Добирався до Дрогобича через Урож та Ясеницю п’ять годин. За Урожом моїм попутником став вояк шостого підгалянського полку “славної” польської армії, яка, незважаючи на шалену пропаганду та запевнення, що не віддасть “клятому ворогу ані одного гузіка”, через тиждень після початку війни втікала до Румунії. За Ясеницею надлетів німецький літак і досвідчений вояк ховався в капусті, а я, недосвідчений та небитий, тільки посміхався. У Дрогобичі – пожежі, втікаючи, поляки підпалили рафінерію “Галіція” (нафтопереробний завод №2). Пожежу погасили люди, але були жертви, коли вибухнула одна цистерна.

Через два-три дні отримав доручення віднести в Підбуж цукор для підгодівлі бджіл, мали пасіку біля тридцяти вуликів. Беру на плечі кілограмів п’ятнадцять і знову у дорогу, приходжу в Підбуж, а там вже німці. Отак то два рази перейшов “фронт” і не бачив армії.

У Дрогобичі живу в дитячому будинку, який животіє завдяки молодечому ентузіазмові та надзвичайному громадянському самопоświęченню незабутнього Директора п. О. Горницького. Скільки

то в нашому народі чудових людей, які посвятили все своє життя великій гуманній справі виховання молодого свідомого покоління. Такі люди – гордість нашої інтелігенції, нашого народу.

Вже осінь і ходимо до віддаленого за три кілометри лісу, носимо дрова на опалення. Німці пробули десь тиждень і, зробивши велику параду, подалися на свій “фатерлянд”, їм на зміну прийшли “асвабадітелі зі сходу”

Біля ратуші галасливий натовп прихильників нової влади – промови та гучні оплески, але тих людей не так вже й багато, більшість сидить у хатах з тривогою в серці – що то тепер буде? Все ж таки в Галичині суспільство було більше обізнане з реаліями Советського Союзу. Вже сутеніє, на вулиці Міцкевича колона танків, а на тротуарі пусто. Я молодий, тринадцятирічний хлопчина, і мені все цікаво. Кидають з танків листівки – і їх повно довкола, на них ноти і нові, невідомі нам пісні. Один з танкістів питає за “бумажкою”, і молодий мужчина подає йому папірці “калина” – газети, на жаль, не має. Танкісти всі на танках, мабуть їх попередили, в яке “вороже оточення” потрапили, пресловута советська “пильність” (бдітельность), і ми довго будемо засвоювати ази “савецкой” демократії.

Нова влада передовсім організувала охорону громадського порядку, у яку пішли самі злодії, бо такими були “гнані та голодні”. Цілими ночами сидимо на веранді і пильнуємо кабанчика в хліві, бо розвелося страшне злодійство. Якось після півночі помітили чоловіка, який пробував відчинити двері і наробили галасу (а що було нам робити), злодій сховався в дровітні. На наш шум з’явився патруль з трьох чоловік і, спитавши в чому справа, заглянув у дровітню. Нікого так і не знайшли, але охоронців стало вже... четверо. Починається навчання у школі, і я після закінчення шостого класу потрапляю в новий советський п’ятий. Тепер тих п’ятих багато – А, Б, В, Г, Д, а школа – десятирічка. У нашій школі (раніше гімназії), був дуже сильний педагогічний колектив. Досить згадати професорів – учасників визвольних змагань полковника І. Чмолу чи старшин УГА Бурка, Байрака, письменника П. Карманського, Л. Лепкого, професора Соляника та інших.

Дуже взялися за наше перевиховання, особливо велику надію покладали на комсомольську та піонерську організації. Дуже важко було мені, який перебував на державному утриманні. Крутив, як міг, – то до комсомолу не доріс, то піонерів переріс – хто знає, щоб то було, якщо б не перевели до Стрия. Починаються арешти та депортація найсвідоміших, політично активних громадян, вивезли шістнадцятирічного товариша, написав згодом з Актю-бінсь-ка. Дійшла черга і до мене.

В перших днях лютого 1940 року викликають мене в НКВД, яке знаходилось тоді в новому недобудованому за Польщі будівельному центрі (останнім часом там був “Дитячий світ” чи “канцтовари”). І ось я в кабінеті перед “сотрудніком”, який пускаючи мені в лице смердючий дим від цигарки, випитує, хто мій батько та чому не маю польського громадянства? Що міг я, майже чотирнадцятирічний хлопчина, йому відповісти? Відповів, що не знаю, та це було правдою, бо батько на цю тему ніколи зі мною не розмовляв. Однак я знав, що він політичний емігрант, колишній старшина Армії УНР. І мав нансенівський пашпорт. Все ж пронесло.

Влітку 1940 року мене перекинули у Стрийський дитячий будинок, де продовжував навчатися у фельдшерсько–акушерському училищі (чи технікумі?). Вчився разом з учнями, які мали закінчену середню освіту – гімназію. Викладачами були військові лікарі, але спогади про навчання приємні. Інша річ, що нас старалися виховати ідейними інтернаціоналістами, саме навчання було на другому пляні. Запам’яталось, що одним із найголовніших запитань на іспиті з біології було – “Що сказав Ленін про білок?”. Іспити за перший рік навчання так і не склав, бо почалась війна.

22 червня, коли бомбили Стрий, я сидів на другому поверсі у вікні і дивився, як падали бомби біля лікарні. Згодом вискочив на вулицю та помагав якомусь старшині нести валізу у напрямку летовища – дуже кортіло подивитися, що там робиться. За млином літун забрав валізу, і я почув – “Тікай до хати, пацан”. А на летовищі усе горіло. На третій день війни все місто було забите відступаючими, які втікали у напрямку Жидачева, багато призовників так і не знайшли свою частину У п’ятницю раненько пролунав потужний вибух –

відступаючі підірвали на річці міст у напрямку Моршина-Болехова. Два дні у місті було повне безладдя, німці прийшли аж в неділю о 10-ій годині ранку. Побачив їх біля школи на броньованих автомобілях – сміялися і пили пиво.

Протягом тих двох днів кожний тягнув (грабував), що тільки міг. Залізнична станція була забита вагонами, повними усілякого добра, як і складські приміщення в казармах. Наше начальство втекло потягом у напрямку Ходорова, був це чи не єдиний коридор, по якому можна було ще проскочити на схід. У п'ятницю, десь біля восьмої години ранку, я побував у тюрмі, і побачене залишилося в моїй пам'яті на все життя. Ворота до тюрми були відкриті, і по подвір'ю бігали стривожені люди – мабуть з надією знайти близьких та знайомих. Зайшов у відкриті двері лазні – і побачив бетонну підлогу, залиту кров'ю. Це і було, мабуть, місце екзекуцій, поряд будинку стояла закривавлена вантажівка ГАЗ, якою вивозили та викидали у річку помордованих. На подвір'ї з вигрібної ями видобуто 32 трупи (з них чотири жінки) – це були останні жертви, яких не встигли вивезти. Всередині тюрми всі камери порожні, за винятком однієї, в якій залишився чудом вцілілий десятирічний хлопчина(?). Таке видовище неможливо забути.

Вийшовши з тюрми, зайшов у розташовану навпроти військову комендантуру міста, всі двері відчинені, кругом порозкидані папери, у куті дрібнокаліберна гвинтівка, а на столі дві пачки набоїв до неї. На стінах портрети “вождів світового пролетаріату” – і я мав змогу перевірити знання, набуті на вишколі ОСОВІАХІМУ чи БГТО – будь готов к труду і обороне! Згодом у пивниці цього будинку знайшли закатованого і захованого в риж чоловіка – минуло більше ніж 50 років, а жодного ката так і не знайшли – невже всі загинули героями “на полі брані”?

Пішов на станцію і привіз у дитячий будинок два мішки чечевиці, мали з чого варити для нас зупу. А потім пішов у склади, які знаходилися в парку і були ...заміновані, бо в обід вилетіли у повітря. Біля культмагу став у чергу (якісь хлопці там порядкували) і, коли мене запустили всередину, взяв собі фотоапарат – так просто зайшов і “взяв” – мабуть так було і в революцію?

Настали важкі часи – і я в кінці липня вирішив повернутися туди, звідки прибув – у Дрогобич. І знову долаю віддаль у 30 км. з торбиною в руці. На дорозі нікого не видно – ніхто не йде, ніхто не їде.

Біля Гаїв на повороті під лісом порозкидані міни – мабуть, місце бою. Як завжди рятує солодка смачна ріпа та бруква, а в Дрогобичі зустрівся з директором, який не відмовився від мене, знову заопікувався напівсиротою, якому не було де подітися.

В Дрогобичі – на ратуші величезний синьо-жовтий прапор, українська поліція у чорних мундирах та (наразі) українська адміністрація. Всюди відозви до молоді вступати у ряди “служби батьківщини”, заклики їхати на роботу в Німеччину. Військові – словаки, які на той час були союзниками. Втікаючи, большевики закатували багато шанованих громадян міста, з-поза іншими і наших героїв, професорів І.Чмолу та Д.Бурка. Дотепер не можу збагнути, чому ці люди, які прекрасно собі усвідомлювали, чим ризикують, не емігрували на Захід. Знищували їх тільки за однією підозрою, а заслуги тих людей були загальновідомими всьому суспільству. Згодом сини полковника І.Чмоли воювали в рядах Дивізії “Галичина” і мали змогу помститися за батька. Восени пережили страшну повінь, коли весь вересень безперервно падав дощ. Я ходив у пекарню за хлібом, місцями по пояс у воді. Позатоплювало у людей пивниці, позривало мости, пропав на полях врожай – і найголовніше – картопля.

У листопаді отримав від батька, який учителював на Холмщині у Сосновиці, листа, і з ним поїхав у село Білину Велику, до родини вчителя, який працював у сусідньому селі. Вони дали мені на дорогу гроші. Сердечно попрощався з незабутнім директором, з яким так і не пощастило побачитись більше ніколи. Повернувшись на рідну землю в 1958 році, я листовно зв’язався з п. директором, чи коли пощастило побувати в Дрогобичі, вже було запізно. Виїхав я в половині грудня і у Львові, в німецькій комендатурі, отримав дозвіл на виїзд. Яким потягом їхав – вже не пам’ятаю, знаю, що вагон був порожній. У Любліні мав пересадку на інший, яким доїхав до Парчева, а далі з поштою фірою добрався до Сосновиці. Тоді Сосновиця була, мабуть, останнім українським селом на Підляшші, в якому ще красувалась українська церква та школа. Чи були в тій

школі ще вчителі, крім батька, не пам'ятаю. Брат учився у гімназії в Холмі, а сестра – у торговельній школі у Володаві. Провідав з батьком у сусідньому селі Волосковоля вчителя, якому передав з дому привіт та ще дещо.

Через два тижні виїхав до матері, яка проживала у Варшаві – не хотіла їхати з батьком у село. Варшава зустріла розбитим вщент “дворцем всхіднім”, навколо сліди знищень з вересня 1939 року. Прибувають потяги з пораненими на східному фронті. Багато з відмороженими кінцівками – їх трамваями перевозять у шпиталі. Поляки радіють, що “фріц достал в дупе”, прийде час і вони дістануть те саме від Сталіна. Про злочини в Катині тоді ще не знали. Місто голодне і холодне, але є люди, яким нічого не бракує, як от мій роботодавець, в якого працюю у склепі кожний день від шостої години ранку до дев'ятої вечора. Мати господаря та моя бабця – великі подруги, ще з дитинства, і роботу я отримав за протекцією (тепер кажуть “по благу”). Господар має у Варшаві кам'яниці і великий склеп на Старому Місті з колоніальними товарами, в якому є все – від шоколаду до домашньої ковбаси, бананів, цитрин (лимонів) тощо. Веде гуртову торгівлю – йому привозять мішками чай з Литви, спеції із Словаччини, офіційно має ліцензію (дозвіл) на торгівлю по карточках: хліб, мармеляда з буряків, сахарина, горілка, цигарки. Ходить у дорогому хутровому пальті і має коханку з дитиною (тоді казали конкубіну), якій не бракує і пташиного молока. Але таких людей мало, коли хто купує 50 гр. чаю, то це вже людина з достатком. Працюю тяжко, та зате ситий. Війна, і кожний старається вижити, як може.

Мати працює на шоколадній фабриці Ведля, заробляє мало, але рятують продуктові пачки, які кожний тиждень видають робочим – дефіцитні товари, які можна з великою вигодою продати на базарі. Там є все, чого душа запрогне – були б гроші. У кінці лютого викликають мене на біржу праці (арбайтсамт) і дають скерування на навчання у школу механізації на Празі (район Варшави). Хоча у склепі завжди був ситий, не жалкую, бо і так недовго зумів би витримати на такій виснажливій роботі. Ще був замолодий та не загартований.

Активізувалося польське підпілля – згоріли великі склади, підірвали якийсь будинок. Німці посилили контролювання міста –

хапають людей на вулицях (лапанки) та вивозять на примусові роботи до Німеччини (Райху). Навчаюся у школі Конарського на бляхаря, обіцяють по закінченні навчання роботу у Варшаві в аеропорті Окенце. Школа – метрів 300 від дому, в якому живу, але додому не пускають – нас охороняють хлопці з палицями, тож харчуємося і живемо в школі. Дали кусок алюмінієвого крила літака, і я в ньому просвердлюю отвори, а згодом забиваю ніти (заклепки). Через два тижні раненько всіх нас під охороною ведуть у школу на вулиці Скаришевській, всі знають, що у цьому будинку біля Східного двірця (вокзалу) проходять медичний огляд всі, яких вивозять на роботи у Німеччину.

Пройшли медичний огляд, і ведуть нас прямо на станцію, де садять у приготовлені до відправлення вагони. Нарешті потяг рушив. Їдемо у напрямку на захід, через Віслу, Варшаву “центральною” та “західною” – значить все-ж у Німеччину. Зупиняємося на станції Кутно, і нам дозволяють вийти з вагонів. Підходить до мене циганка і пропонує поворожити за кусок хліба, сміюся, бо у ворожбу не вірю, але вона схопила мене за руку і скоромовкою каже, що їду в місто розташоване над великою рікою, але щасливо повернуся додому – знову розсмішила мене, бо таке можна наворожити будь-кому з нас.

Привозять нас до міста Лодзі, яке тоді називалося Ліцманштадт. Тоді це була польська територія, включена безпосередньо до Райху (Великої Німеччини). Поселили нас на вулиці Водній (Асканьєргассе), у приміщенні механічної школи (чи технікуму), з мене вирішили зробити слюсаря. За два тижні я напилником перепиляв кусок швелера №16, але так і не зумів вирівняти його під “вінкель” – тоді не розумів, що мене хотіли навчити тримати правильно напилник у руці. Згодом перевели навчатися професії токаря. Уся моя робота полягала в тому, що майже місяць на малому універсальному верстаті виточував кільця до слюсарних тисків, виконуючи чотири операції поверненням супорта. Через 2-3 дні після прибуття мене викликали у канцелярію і, перевіривши персональні дані, перевели від поляків, з якими я жив в одній кімнаті, в окрему, де далі проживав з донським козаком, брат матері якого був емігрантом у Варшаві. Дуже гарно грав на гітарі та співав циганський романс “Соколовській хор у Яра”, а також ...сроміцькі “частушки” (все-таки советський человек!).

У вільний час шукав у місті земляків і знайшов на центральній вулиці Пйотрковській (тоді Адольф Гітлер штрассе) приміщення УНО, але чомусь завжди закрите. Іншим разом на одному домі побачив вивіску українською мовою “Громада” – зайшов та чемно привітався. У кімнаті панок задушно мене зустрів. Я представився, хто я та звідки, і попросив дозволу спілкуватися з ними, на що отримав згоду. У іншій кімнаті досить гарна бібліотека та портрет ясновельможного пана гетьмана П.Скоропадського у весь ріст. Беру журнал “Табір”, який емігранти-петлюрівці видавали в таборах Каліші і Тухолі, де були інтерновані. Перший раз читаю такі цікаві спогади колишніх вояків Армії УНР. Прочитавши спогади про протигетьманське повстання та бій під Мотовилівкою, дуже здивувався, бо зрозумів, що “Громада” – прогетьманська організація. Повертаю журнал господарям і ділюся своїми сумнівами та поглядами. Виникла гостра полеміка, в результаті якої почув, що я “смаркач” і ще щось там – більше туди не заходив. Згодом батько докоряв мені, чому не написав йому відразу, що я в Лодзі – проживали в цьому місті його друзі – однополчани з 3-ої Залізної Дивізії. А поки маю посилене харчування як українець з генералгубернаторства і ще якісь пільги. В останні дні травня закінчується навчання – і знову у пасажирському вагоні нас везуть далше на захід, як тепер це називають – “на каторгу”. За неї вимагаємо з Німеччини відшкодування, з Росії не вимагаємо нічого – бувають же й такі чудеса!

“КАТОРГА”

З дитинства найулюбленішими предметами у школі були історія та географія. Так вже склалося моє життя, що багато подорожував та багато бачив, хоч більше через ґрати та під вартою. Цього разу їдемо з Лодзі у пасажирському вагоні у “супроводі” через Каліш, Глівіце, Галле, Котбус, Ерфурт та Ейзенах до Франкфурту-на-Майні. Ніхто мене ніколи не питав, чи хочу куди їхати, возили німці, а згодом і совіти, куди хотіли. І це один з парадоксів мого життя. Інша справа, як це робили перші, і як другі. Подорож до Німеччини запам’яталася приємною, бо краще один раз побачити, ніж сім разів почути. Навколо чистота та порядок, на відміну від польського балагану. Чудові квіти

на станції в Ерфурті – звідки мені було знати, що поруч сумнозвісний Бухенвальд, в якому томився тоді “вождь німецького робітничого класу” Ернст Тельман? І що тоді могли знати такі, як я, про тих німецьких “вождів”? Мабуть стільки, як німецькі хлопці про Симона Петлюру чи Євгена Коновальця.

У Франкфурті нас поселили в якомусь гастгаузі (такий собі готелик) у пригороді Ешерсгаймі. Ми почали працювати на великому військовому заводі (фабриці) ФДМ А.Г. – Ферайнігте Дойче Метальверке в іншому пригороді – Геддернгаймі. Мене призначили працювати токарем в цех № 24. Це великий цех – будинок, в якому працювало більше 600 робітників. У цеху сім великих відділень та дві окремі прохідні зі спеціальними пропусками – фабрика у фабриці. Це було зумовлене тим, що в цеху проводився монтаж та перевірка частин авіаційних двигунів.

У першому відділенні стояли стругальні верстати, у другому фрезерні, у “моєму”, третьому, біля тридцяти токарних верстатів, у четвертому свердлильні верстати та столи, на яких обробляли окремі деталі та робили доводку – тут працювало багато наших дівчат з України, з Маріуполя. На грудях носили нашивку з буквою “ОСТ”. У п’ятому відділенні стояли великі карусельні верстати, у шостому був відділ технічного контролю (ВТК) та склад готової продукції – на відгородженому сіткою майданчику багато різних маленьких двигунів. Сьоме відділення було монтажне, і у ньому працювали одні німці. Мабуть, особливо довірені та перевірені робітники – за весь час роботи я не був в цьому відділенні жодного разу. Був один раз в конструкторському бюро, яке було розташоване на другому поверсі у прибудові. Сходи вели з коридорчика, в якому була прохідна і постійно чергував вахман. У першому та другому відділенні ще були кімнати. У першому електричні печі, а в другому французький полонений різав автогеном сталевий лист. Цікаво було споглядати, як фахово у листах товщиною 30-50 мм. вирізав заготовки різної форми.

У нашому, токарному відділенні під стіною, була відгороджена дерев’яною перегородкою невелика кімната, в якій отримували згідно з завданням технічну документацію. Біля стіни з правого боку

прибудова 5x3 м, в якій дві кімнати – в задній бухгалтерія, а у першій – приміщення для бригади, яка забезпечувала весь цех матеріалами для виконання робіт. Над тими кімнатами – приміщення начальника цеху. Був ним молодий інженер – інвалід з протезованою правою рукою. Під цехом бомбосховище, а в ньому шафки робітників та душова.

Починалася праця о 6-00, з 9-00 до 9-15 перерва на сніданок, обід з 12-00 до 13-00, кінець роботи о 17-45. Всього чистого робочого часу 10,5 години. Вихідні дні у неділю. Пропрацювавши більше року, не пам'ятаю жодного випадку порушення цього регламенту. Може, тому німці і війну програли?

Іноді працювали у другу зміну деякі токарі по акордному наряду. Мабуть, була в цьому потреба, і оплата була набагато більша. Облік дуже простий – у кожному відділенні на стіні плоска шафа.

У картці робітників кожен був зобов'язаний відмітити на годиннику час приходу на роботу, вихід та повернення на обід, а також закінчення роботи. Оплата праці погодинна, згідно з діючими нормами. Якщо запізнився на роботу до 5 хвилин – зрізають 15, за багаторазове запізнення можна було дістати чотири місяці штрафного табору, після якого пропадало бажання запізнюватися.

На 600 робочих цеху була одна дівчина, яка відготовувала у наших картках відпрацьований час – у кінці місяця цей час перемножували на тариф і заробітна плата була нарахована – як це просто і раціонально. А згодом у Советському Союзі? – нормувальники, табельщики, обліковці та до того всяких придурків кліка – профорг, парторг, комсорг та всякі інші органи, попробуй всіх обробити. До того ж всі ненаситні та нахаби, хочуть заробляти краще від тих же робітників.

У нашому відділенні тридцять шість токарних верстатів і не було навіть майстра – тільки старший робітник (форарбайтер). Біля кожного верстату тумбочка (шафка) на інструмент, на яку ставили у дерев'яних скриньках заготовки, нарізані механічною пилою з мінімальними допусками по довжині та товщині. Поверх заготовки на товстому папері план роботи на виготовлення цієї деталі. Кожен токар з планом підходив до віконця і отримував потрібну докумен-

тацію на виготовлення завдання. Після закінчення роботи повинен був креслення повернути, а хлопці з відділу праці переносили деталі для подальшої обробки, зазначеної у цьому плані. Токареві, за вказівкою форарбайтера, давали нову роботу. Працювали в токарному два французи – військовополонені, завданням яких було виносити металеву стружку після обробітку. Були це здоровані років по 30, в яких завжди був шоколад та цигарки – одержували в таборах солідні пачки від Червоного Хреста. Думаю, що з голоду ніхто з них не загинув, ми про такі делікатеси могли тільки мріяти.

Кожний робітник був впевнений, що йому десятого числа принесуть на шафку конверт із заробітною платнею, а 25-го – авансом. У конверті на тонкій стрічці – дані про заробіток і стягнення.

Мене поставили працювати токарем на малому універсальному верстаті і я хутко “відзначився”, з двох тисяч маленьких втулок, в яких я мав загладити кромку на виступі я вхитрився зіпсувати майже третину, яку ВТК забракувало, бо вистачало зробити пильником на корпусі малесеньку подряпину. Заміряли все мікрометрами, а були це деталі до авіаційних двигунів. Всі забраковані втулки поначіпляли на шнурок і, посміявшись, повісили мені на шию, після цього перевели робочим у бригаду, яка розподіляла та забезпечувала всі процеси з обробки деталей. Страшно подумати, що було б зі мною за такий вчинок в “країні розвинутого соціалізму” – контрреволюційний саботаж та тюремне ув’язнення (стаття 5 п.14).

В бригаді нас четверо – два бельгійці, один поляк Стах Хоїнковські та я. Старшим над нами німець інвалід, кривий на одну ногу, якому було років більше сорока. Мені ця робота подобалась: постійно в русі, завжди нові емоції та зустрічі, мали акумуляторний візок, котрий називали “гексе”, тобто відьма. В нашому цеху працювало багато дівчат з України, працювали слюсарями, у ВТК та в малому цеху, у який возили деталі на хімічну обробку. В основному це були дівчата з Маріуполя та Миколаївської області, носили на грудях пришитий клаптик матерії з буквою “ОСТ”, поляки мали синій з буквою “Р”. Жили з поляками в одному таборі, але чомусь поляки ходили вільно, а українці під охороною, хоча була вона якась символічна – свої ж з палицями в руках.

10. VIII. 1942
Франкфурт-на-Майні

Якось пішов туди на “кавалерку”, провідати та подивитися – все запрошували, щоб прийшов на танці. Жили в бараках, не гірших за наші, табір огорожений, але зайти і вийти можна вільно, коли захочеться. Клуб з великою кімнатою, в якій гримить музика та крутяться пари. “Дружили” найбільше з поляками, та це й не дивно, бо кохання під боком. Мабуть найбільше гнітила вимога носити це злочасне “ОСТ”, кого ввіймали без нього – карали, але яке було покарання, так і не знаю. У ці деталі не вникав, бо тут вже як кому пощастило – люди ж різні.

З першого дня роботи видали кожному по два комбінезони – це було зумовлено тим, що один завжди у пранні. На фабриці велика пральня, і у кого виникає бажання – може користуватися її послугами – отримую вишиті червоними нитками на стрічках номерки, які пришиваю до сорочок та іншого одягу, здаю все до прання на початку тижня, і в кінці отримую все чисте та випрасуване. На мені завжди чистий комбінезон та сорочка, а якщо треба де зашити чи пришити, то за мене дбають дівчата. Найкращі відносини в мене з трьома, які працюють при хімічній обробці деталей (глянцферцінкен). У невеликій кімнаті, десь так 4х6 м, стоять 2 котли, в яких кислота, а в одному розігрітий віск. Тим воском дівчата пензликами покривають різьбу на деталях і згодом опускають в розчин кислоти. Сталеві деталі після обробки стають сталєво-синіми, а алюмінієві – темно-жовтими. Робота легка і в теплі. Це антикорозійний захист, згодом ці деталі очищають від затверділого воску і знову розігрівають в котлі. Дівчата старші за мене на 5–6 років: Клава з Херсонщини, Марія з Миколаївщини та Марина з Вінниччини. Говорили суржиком та казали, що вони “хахлушки”. Марина полька, але польської мови не знала, через кілька місяців ми вільно спілкувалися українською мовою – таке то було

“інтернаціональне” виховання нашої молоді. Їм було байдуже, якою мовою спілкуватися, не знаю – може і вніс яку крихту патріотизму в їх свідомість. Помагаю їм як можу – то дістану на чорному ринку (хоча неофіційно, але все-таки був такий) хліба або цукру, бо в їхньому таборі все дороге. В місті комісійний магазин (склеп), в якому майже за безцінь можна купити вживану білизну чи інший одяг, бо в Райху базарів немає... Стараюся купити все, про що просять – і вони ставляться до мене, як до молодшого брата. Але за спекуляцію німці суворо карають. Якщо маєш що зайвого – то здай в комісійний, де тобі продадуть. Інша річ, що старе чи вживане, в розумінні німців, ніколи не може бути дорожчим за нове, звідси і все таке дешеве. Якось товариш по роботі Стасік на чомусь попався і просидів в таборі чотири місяці. Коли повернувся був дуже виснажений, колихався від “подмуху повітря”, от би нашим рекетирам таку “профілактику”.

Рукавиці до праці видавав бригадир, були шкіряні на п’ять пальців – коли порвалися, видавав нові без зайвої тяганини – треба було тільки здати порвані. Мого брата Юрка, учня гімназії в Холмі вивезли на початку зими і він працював на бурякопункті біля Магдебургу. На його прохання вислав йому такі рукавиці – видно, що не на всіх виробництвах було однаково. Крім нашої основної роботи нас чотирьох зобов’язали виконувати ще одну. По закінченні зміни ми з усіх кабінетів адміністративного корпусу виносили друкарські машинки і ліфтом опускали в підвальне приміщення – мабуть, це було бомбосховище, вранці піднімав хтось інший. Це була для нас дуже вигідна робота, бо крім того, що нам платили за понаднормові години, ми ще мали “навар”. Було важко з цигарками. Нам видавали на картки кожний місяць по пачці тютюну та 30 цигарок, а цього не вистачало більшості курців. Хоч можна було прикупити по спекулятивній ціні в італійців та французів – вони отримували регулярно в пачках з батьківщини.

І ось заходиш у кабінет якогось заступника директора чи начальника відділу, а на столі – повна попільничка недопалків, та ще яких – тут половинки цигарок, а навіть і сигар. Ходжу з високо піднятою головою та угощаю по знайомству, навіть охоронець на прохідній цеху, побачивши мене шанобливо піднімає в привіті руку

“Гайль Гітля”, – ”дайлітер” – відповідаю і... вгощаю цигаркою. Не один зараз посміхнеться: знайшов про що згадувати, але цього не скаже справжній курець, тим більше що полякам і нашим “остам” і цього не давали. А ми цигарки викупуємо на картки в склепіку (трафіці), в якому завжди великий вибір.

Нас з Ешерсгайму переводять жити у колишній театр чи клуб в іншому районі – Геддернгаймі, ближче до місця праці. Велика зала, сцена та допоміжні приміщення заставлені ліжками, на яких сплять італійці, французи, бельгійці, голландці та громадяни майже всіх народів Європи. З ними російські емігранти – білогвардійці і я. Більше українців з Генеральної Губернії, тобто Галичини, не зустрічав.

У вестибюлі, за скляною перегородкою, в малесенькій комірці урядує старий німець – він комендант, адміністратор і черговий. Чи була яка прибиральниця – не бачив. Коли повертаємось з роботи, то бачимо за шибкою листи з усіх країн Європи – і кожний забирає свій. Яюсь побачив оголошення записуватися у нашого адміністратора, якщо кому потрібно щось із одержі – записався на черевики, штани та сорочку – і через два тижні побачив свій ордер (безугшайн), виставлений за шибкою. Дивно, як це все робилося просто, а в нас? – коментарі зайві. Німці мали на все картки; на продукти, промтовари, куриво і навіть на цитрусові. Ми на цитрусові карток не мали, бо харчувалися у фабричній їдальні, але коли дуже хотілося – йшов у склеп. Коли попросив – завжди продали парочку апельсинів (помаранч) чи лимонів (цитрин) без карток – видно мали резерв.

До мене звернувся мій бригадир з пропозицією купити дещо з одягу сина, який служив в армії в протилетунській обороні – мовляв, якщо він повернеться, то і так все буде на нього замале. Я погодився, не знаючи, що принесе, і яка буде ціна. Заспокоїв, що все буде “гут”, і приніс дві валізи одягу – два костюми (один світло-коричневий а другий світло-зелений – твідовий), два пальта, дві пари взуття, сім сорочок, капелюх та навіть краватки – все в прекрасному стані, майже нове. За все це попросив 20 марок. Думаю, що була це символічна платня, щоб не образити подачкою.

Звичайно, не всі німці були хороші. Яюсь, проходячи поміж верстатами, зачепив одного не хотючи ногою – і негайно дістав “шпіца”

нижче плечей з словами “ферфлюхте авслендер” (паршивий чужоземець). Годували в їдальнях, яких на фабриці я знав біля десяти. Крім офіційних, мали свою французькі полонені і наші “остарбайтери”. Я обідав в їдальні біля прохідної або в іншій, яка була метрів за сто у великому баракі. Мої талони приймали в будь-якій. Найбільше допоміжних служб розміщувалось в одноповерхових будинках типу бараків. У таких будинках були їдальні, поліклініка, біржа праці та різні представництва. Мали свого представника і українці з Польщі.

Заробляв я 80 марок на місяць, за сім марок отримував талони на тиждень – сніданки, обіди та вечері. Самих сніданків не було, на ці талони ми отримували в понеділок 1,5 кг хліба, у вівторок 210 грамів цукру, у четвер 1 кг. хліба, в інші дні сир, мармелад, маргарин, штучний мед тощо. Обіди в понеділок, четвер та неділю були м'ясними – це значить, що крім зупи, на друге отримували м'ясне з гарніром, у вівторок та п'ятницю замість м'яса – риба, омлет або устриці, у середу та суботу “айнтопф” – дві тарілки густої горохової зупи. На вечерю суп чи каша, молочне, кава, млинці. Часто згадую, як “великий та мудрий” Хрущов вчив нас уму-розуму, вигадував всякі новації, одним з них було самообслуговування. Мені не треба було про це говорити, краще б він послухав мене. Незважаючи на те, що на фабриці було тисячі робітників, я ніколи не витратив більше як півгодини, щоб пообідати. Ідучи на обід, треба було відбити годину вибуття на годиннику після сирени, яка сповіщала обідню перерву. До їдальні було 300–400 м. Всі заходили в їдальню і ставали в чергу, не питаючи, хто останній, як це заведено у нас – ніхто нікому не займав і ніхто не ліз без черги. Черга проходить швидко і організовано – підходиш до віконця і, поклавши талон, береш дві тарілки, ложку та виделку. Пообідавши, відносиш тарілки до віконця посудомийки. Жодної метушні, крику та сварки. Чомусь завжди були тарілки, ложки та вилки. Сніданкові талони можна було реалізувати в будь-який час дня.

Я працював на транспорті і, оскільки ця праця була прирівняна до категорії важких, отримував кожний місяць додаткові талони на 600 гр. хліба, 200 гр. м'яса та 200 гр. товщів (жирів). Талони на м'ясо були по 50 гр., а на товщі по 10 грамів, і я мав змогу пообідати в

кожній їдальні чи ресторані. У меню поряд з назвою шніцеля чи котлети, завжди була примітка, які талони треба здати і скільки.

Можна було зайти у м'ясний магазин і вибрати м'ясо або ковбасу, на сало був якийсь коефіцієнт. Не знаю, як було пізніше, але до мого від'їзду в липні 1943 року черг у skleпах не було і вибір був великий – все-таки хтось про це думав?

Я був неповнолітнім, і мені за це кожного місяця (всім до 18 років) видавали додаткові талони на 600 гр. м'яса та товщів і на 1,3 кг. “кухен” (тістечка). Зайшовши в кав'ярню (кафе), я мав змогу випити каву з тістечками, на кожне треба було дати талончик 30 гр., але і заплатити. Такий то був в мене соціальний захист на “каторзі”, хтось про мене думав і піклувався. Може це викличе у когось сумнів, але пишучи про своє життя, ніякого замовлення я не виконував і ніхто мені нічого за це не заплатив.

У нашому відділку працював токарем поляк з Варшави Боньча-Жимовскі (мав таке аристократичне прізвище), інтелігент в окулярах років 30-ти. Ми подружились, і він, сам меломан, заохотив мене ходити з ним в оперний театр. Оперний театр у Франкфурті-на-Майні – один з кращих у Європі, і з цим періодом пов'язані одні з найкращих спогадів у моєму житті. На цю “розкіш” дозволяв мені і мій скромний заробіток – квиток на балкон коштував 1–1,5 марки і лорнет за 50 пф. Перший раз пішли на “Паяци” Леонкавалло та “Селянську честь” Масканьї – ці дві невеликі опери йшли в одному спектаклі. Прекрасне приміщення, чудова акустика, прекрасні виконавці і знамениті диригенти. Коли ходили на “Мадам Батерфляй” (Чіо-чіо-сан) – диригував знаменитий диригент з Будапешта. Згодом побачив “Тоску”, “Кармен”, “Аїду”, “Ріголетто” та інші – на все життя полюбив це чудове мистецтво.

Дуже люблю музику, особливо наші українські думи та народні пісні, оперету, деякі симфонічні твори, гумор та сатиру, не захоплююся сучасною музикою – всякими роками та блюзами, може це і мій недолік, та серцю не накажеш, може ще “не доріс”? Ми, українці, на жаль, відстаємо у цьому виді мистецтва від італійців (та навіть росіян), але чи тільки ми одні? Ходив і в театр оперети, і дуже полюбив чудову музику Штрауса, Легара, Кальмана. У Ботанічному

саду милувався квітами та пальмами під накриттям. Дуже гарний зоопарк, зокрема акваріум у підземеллі старовинного замку.

Ходив і в кіно, квитки порівняно недорогі, а стрічки дуже гарні, якщо яка була заборонена дітям до 16 років, то щоби отримати квиток треба було обов'язково пред'явити паспорт, а в нас? Якось знайома Неля з Маріуполя, (яка була горда що її ім'я Нінель – то Ленін навпаки), вговорила піти з нею в кіно і я під час сеансу (ганьба) ... смачно собі заснув – такий то був з мене “кавалер”. Працювала служницею в якогось інженера і жила в розкішній дільниці, ходила гарно одягнена без злочасного “ОСТ” на грудях. Іншу, яка працювала перед нею, вигнав господар, бо приводила “гостя”. Молодість брала своє, але Нінель зі мною не пощастило (думаю, це не біда).

В центрі міста чисельні кафе та закусочні з автоматами, в яких, кинувши монетку 15–20 пфенігів, можна було отримати тарілку салату або випити гарячого пуншу (чай з ромом). Дуже гарне старе місто з кав'ярнями та порт на ріці Майн – було куди вийти та цікаво провести час.

Якось на роботі в мене заболів зуб і я сказав про це бригадиру – порадив піти до зубного лікаря і розповів, як це зробити. Кабінет зубного був за прохідною в бараку. Коли я зайшов в почекальню – не було нікого, лікар виглянув з сусіднього кабінету і наказав почекати, бо мав пацієнта. Коли той пішов, лікар взявся за мене. Оглянув всі мої зуби і посвердливши в одному з них, заложив щось – мабуть трійку, наказав прийти у середу, в одинадцятій годині ранку, тобто через 5 днів. Побачивши, що я “авслендер”, наказав повторити, щоб впевнитися, чи я правильно все зрозумів. Повернувся в цех та приступив до роботи, а через п'ять днів, і знову в робочий час, бригадир відпустив мене. Знову в почекальні нікого, а лікар чекав на мене. Невже у нікого зуби не боліли? (а може це мені приснилося). Поставив мені пломбу, яку я носив більше 10-ти років.

Іншим разом притиснула мені ногу клята “гексе” – акумуляторний візок. Травма невелика – розтягнення, але лікар дав звільнення від роботи на тиждень. Коли вийшов до праці, бригадир сказав піти в бухгалтерію медсанчастини, де мені на місці протягом 15 хвилин виплатили гроші за час хвороби. Сама фабрика дуже велика, і мені

по роботі приходилося бувати в різних цехах та побачити багато цікавого, а побачити було що. Поряд з нашим цехом вальцовня (прокатний), в якій вальцювали алюмінієві болванки, вискакували з печі прямо на конвеєр, і пройшовши через вальці, виходили великі листи бляхи відповідної товщини та розмірів. В іншому цеху виробляли деталі підводних човнів, а за нашим був цех, в якому стояли потужні преси – тут гупало постійно. Біля кожного пресу електропіч і робітник, взявши щипцями розпечену до білого заготовку, кладе на шаблон та притискає педаль ногою, потужний удар – і заготовка на купі вже готових. Говорили знайомі, що десь у Франції такі потужні преси стояли на водяних платформах, щоб послабити удар.

Далі був цех, в якому стояли верстати з програмним управлінням, більше десяти верстатів обслуговували 2–3 робітники, наладчики високої кваліфікації, просто фантастика на той час.

У ливарному працювали наші хлопці з Великої України, мали коротший робочий день та краще харчування. Мій знайомий працював у великому цеху – складі готової продукції, обробляв на токарному верстаті алюмінієві болванки. Верстат був сучасний, нічого не треба було крутити, бо спрацьовувала автоматика, все робилося натиском гудзика і губки з допомогою повітря пневматично стискали деталь. Закривався верстат пластиковим щитом і тільки тоді можна було включити. Все було обдумано, все механізовано. За тим відділком був великий цех, в якому годинами безперервно ревіли авіаційні двигуни, поки не пройшли запланований термін випробування.

А далі велетенський будівельний майданчик, будували відразу 5–6 велетенських цехів – запам'яталася просто дивовижна чистота, заасфальтовані дороги були підведені до котлованів.

Після закінчення Сталінградської битви були вивішені прапори з траурною чорною стрічкою і старий німець, який доглядав за порядком в туалеті, нашіптував потихесеньку: “Тіглер капут”, та на нього ніхто не звертав увагу, бо хто його знає, що це за людина? Коли йдемо з роботи додому, то, побачивши його, можна подумати, що це головний інженер – і такому хотілося “Шталіна?”

У перших днях березня бригадир повідомив мене, що на другий день о 10-00 маю бути у місті за такою-то адресою, бачу стурбовані

погляди наших бухгалтерок, які прекрасно знали, в яку “фірму” мене викликають. Я спокійний (і ще не битий), бо жодної провини за собою не відчуваю. Знайшов потрібний мені будинок у затишній презентаційній дільниці міста. Це масивний, сірий чотириповерховий будинок, на стіні вивіска “Гегайме штатс поліцай” або просто Гестапо – таке собі німецьке НКВД. Не зробила ця таблиця на мене належного враження, бо тільки згодом життя навчило, що за одного битого двох небитих дають. У коридорі віконце і, показавши виклик, чую шарудіння – це черговий, натиснувши притиск у дверях, каже пройти всередину. Я у великому просторому коридорі, який розміщений буквою “П” всередині будинку. З лівого боку коридору кабінети, а з правого – великі вікна, які виходять на квадратне подвір’я. Попід стінами лавки, а “мій” кабінет в куті, останній перед поворотом. Зайшов у кабінет і мені наказали почекати, поки покличуть.

Під вікном лавка. Сідаю поруч з поляком (мав на грудях нашивку з буквою “Р”), питаю, чого викликали – відповідає що кинув маслом в “бавора”, коли той наказував їсти менше масла, бо тепер війна. Коли так мирно розмовляємо, підходить тип в цивільному і питає поляка, хто дозволив йому сісти. Коли хвилин через п’ять повертається, б’є поляка в обличчя за те, що притулився до стіни. Мені не каже нічого. Це створює гнітюче враження, та думати ніколи, бо викликають і мене. Велика кімната розміром 5x4 м, під вікном за столом слідчий, а з лівого боку під стіною мужчина з друкарською машинкою, як виявилось перекладач. Мабуть з білогвардійців, бо звертався до мене російською мовою. Відповідаю на запитання, хто мої батько та мати, де ріс та виховувався. Сказавши, що батько політичний емігрант, відчуваю зовсім інше ставлення до себе.

Виявляється, що на мене надійшов донос з місця праці – ходжу, мовляв, де не треба та підглядаю. Хто то знає, що я за людина – в такому дусі. Поряд з відділом ВТК (Відділом технічного контролю) за сітчастою перегородкою склад готової продукції, в якому постійно перевіряють малі моторчики – мабуть, їх у літаку багато. Мені, сімнадцятирічному, дуже цікаво спостерігати як це все крутиться. Що мені робити коли проходжу поряд – закривати очі? На це звернув увагу якийсь горе-патріот, і “стукнув”, куди треба. Порадив слідчий

мені працювати далі на старому місці, а проходячи, не затримуватися – на цьому цей інцидент і закінчився.

Тепер то вже всі знають, скільки таких горе-патріотів було при будь-якому тоталітарному режимі, на кожному кроці плакати з мужчиною, який підслуховує, та напис “Файнд герт міт” (ворог підслуховує). В Советському Союзі та шпіономанія дійшла до ще більшого абсурду, тут мене без покарання напевно не відпустили б. Якщо в Німеччині ще могли бути недосвідчені працівники в Гестапо (взяти хоча б популярного “дурного Мюллера”), то працівники “органів” ніколи не помилялися. Повертаюся на фабрику і спокійно приступаю до роботи, ніхто мене про ніщо не розпитує, але відчуваю зацікавленість, як то мені вдалося так легко вибратися з цієї халепи. Нехотячи розповідаю про донос на мене, ніхто мене не попереджував про відповідальність за “розголошення державної таємниці” – як це прийнято в ССРСР, думаю що мені повірили. Зайшов до представника українців у конторі і розповів про донос. Попросив перевести на іншу роботу, заспокоїв, пообіцявши, що все буде залагоджено.

В гуртожитку зі мною жило багато хорватів і часто приносили хліб, який десь купували без карток. На мої запитання не хотіли нічого сказати і ми з другом-литовцем їх потайки вистежили.

Купували вони хліб за спекулятивною ціною в приватній пекарні, у дуже гарній дільниці. Навколо красиві особняки та вілли, вулиця завжди майже порожня. Я дочекався, коли в склепі не стало нікого, і зайшов. Задзвонив дзвіночок над дверима. Із суміжної кімнати з’явилася продавщиця, спитала, що собі бажаю і, коли я попросив продати буханку хліба без карток, відповіла, що не може мені допомогти. Мої гроші лежали на прилавок і в цей час знову задзвонив дзвіночок. Продавщиця моментально кинула талончики на прилавок і, взявши гроші, продала буханку хліба. З цього часу я інколи заходив і докуповував буханець хліба, інколи здобне печиво – кухен. За буханець хліба брала 1,5 марки – в три рази дорожче карткової ціни. У нашому середовищі “на руках” буханець коштував 5–6 марок, а в таборі “остарбайтерів” до 10. Німці за найменші прояви спекуляції дуже наказували, але викоринити це явище так і не змогли. Я особисто не голодував, і з своїми додатковими картками був

практично забезпечений, але було велике бажання допомогти знайомим дівчатам, які так просили. Деколи приносив хлібину за 1,5 марки.

Одного разу, коли виходив з ВТК, молода дівчина з Київщини всунула записку, щоб ніхто не побачив. У ній просила допомоги. Мала років 20. Не могла дати собі пораду, як організувати щось додатково. Звичайна сільська дівчина, ще не зіпсована життям. Помагав як міг. Купував іноді буханець хліба і передавав в роздягальні під цехом. Одного разу, коли виходила, перевірів її охоронець. І хоч не було нічого небезпечного, я міг мати серйозні неприємності. Коли тепер аналізую свої вчинки – стає трохи страшно, а тоді просто про це не думав. Ось що значить молодість. На щастя в половині липня дали мені відпустку, і я, поїхавши додому, назад вже не повернувся.

Були різні дівчата серед вивезених – одні молоді та красиві, “дружили” особливо з поляками. Ті їм матеріально допомагали, а по закінченні війни багато “вибрали свободу” і опинилися на Заході, де живуть в достатку. Були і інші – тихі та скромні, може не такі вродливі, які просто бідували. А по закінченні війни ще пройшли перевірки перед поверненням на Батьківщину, зіпсували собі “анкетні дані” тим, що “принесли відро води ворогові”, коли ті, втікаючи, залишили їх, беззахисних, на поталу та ласку переможців – тоді про них ніхто не думав. Такою була скромна несмілива дівчина з Київщини, як було мені їй не допомогти? Німці дуже пильнували, щоб їх жінки не зв’язувалися з чужоземцями, щоб не спаскудили їх расу, для того для “авслендерів” побудували навіть бордель. Сталін до цього не додумався.

Вже весна, і німці трохи очухалися після Сталінграду. Американці інтенсивно бомблять Німеччину, і щораз частіше чуємо сирени повітряної тривоги. Майже кожну ніч ескадри бомбардувальників пролітають над Франкфуртом та нас поки не чіпають – кажуть, що наша фабрика побудована на американські гроші – тепер знаємо, що це було цілком можливо. Якось вночі довго споглядаємо, як німецькі протилетунські гармати стріляють по пролітаючих на північ “літаючих фортецях” – потужні рефлектори ловлять літак і ведуть його, з землі б’ють гармати. Пливають літаки величаво та дуже

поволі, і просто дивно, чому так мало попадань – мабуть, це не така проста справа. Летять в основному на Рурський басейн та Берлін, хоча і в нас є що бомбити.

З нашими бухгалтерками працює молоденька дівчина років 16-ти, і один раз принесла тарілку трусавок в сметані, щоб мене вгостити. Живе в Бадгомбургу, де тоді проживав і я, домовляємося піти разом в кіно у неділю. В понеділок дуже допитувалася, чому я не прийшов – якось відбрехався, а що я міг їй відповісти? Що не хочу порушувати такі драстичні закони? І який з мене ще тоді був “парубок”, в мої сімнадцять років. А щоб нас, “дурних” та “недорозвинутих”, зрозуміло сьогоднішнє молоде покоління, то треба знати, що ми були зовсім по-іншому виховані. Ми знали, що таке правила доброї поведінки “Бон тон”, знали, хто такий Амос Коменський, врешті і 10 заповідей Слова Божого. Не було ще тоді телебачення і порнографічної літератури, були навчені поважати старшого і не сквернословити. Конфесійної ворожнечі не було, заходив помолитися в німецьку кірху, не звертаючи уваги, чи на ній хрест чи півень.

З нами працювали французькі військовополонені – здорові, симпатичні хлопці, які спокійно очікували кінця війни, отримуючи постійно солідні пачки з міжнародного Червоного Хреста. Якщо б військовополонені Красної армії отримували таку допомогу, то я впевнений, що війна закінчилась би щонайменше на два роки скоріше, бо ніхто не втікав би з полону, а навпаки – кожий старався б туди потрапити. Недалеко був табір військовополонених старшин союзних армій, до роботи вони не ходили, а з патріотичних міркувань більше думали про втечу. Якось декілька з них втекли і була велика облава – всі дороги перекриті, чи впіймали – так і не знаю.

В гуртожитку жили багато французів, і до них часто приходили в гості їхні знайомі. Чомусь ніхто не звертав на це уваги, не вважав це аморальним. Вели себе дуже вільно у нашому, та не в їхньому, розумінні. Пам’ятаю, як сиділа велика компанія за столом і один з них “пукнув”, аж загуло – ніхто на це не звернув уваги. Видно, “що край то і звичай”. В нас маленьке “свято” – на обід з макаронами славнозвісні устриці, попробував цей делікатес – і відсунув тарілку від себе. І тут на моїх очах молода французька їй з’їла. Так спокійно, без тіні сорому.

На новий рік видали кожному по 0,5л рому і в мене набралось стільки сміливості, що всю пляшку випив майже без закуски. Три дні думав, що збожеволію, тримаючи голову під струменем холодної води – внаслідок вилікувався від алкоголізму на все життя.

ВАРШАВА ВЛІТКУ 1943-го

У перших днях липня 1943 року мене повідомили, що, відпрацювавши рік, маю право на двотижневу відпустку. Відправляється спеціальний потяг з відпускниками, здебільшого литовці, і їду з ними до Варшави, де проживає моя мати. Це було, коли німці мали позаду Сталінград. Цікаво, чи додумалися б до такого найгуманніші на світі “савецкіє” люди, які в мирний час після закінчення навчання посилали подружжя в різні боки “необ’ятной родини” на роботу – все робилося для “блага” того ж народу. Сьогодні багато говорять про каторгу в Німеччині, але впереваж це люди, які знають тільки один бік медалі – я пережив і одну, і другу каторгу в СРСР – думаю, що можу більш об’єктивно оцінити пережите. Хоча, як кажуть – немає диму без вогню.

Їхали весь день знайомою мені дорогою і, переїхавши біля Кутна кордон, вранці зупинилися у Варшаві. Литовці поїхали далі, а я рікшею додому. Перший раз їхав пасажирською рікшею, хоча знав про товарні (була в мого господаря, в якого працював у склепі зимою 1942–43 рр.). У товарній рікші на двох передніх колесах металевий контейнер для перевезення вантажу, а в пасажирській широке м’яке сидіння на дві персони. Жили ми тоді на вулиці Бялій, недалеко мурів жидівського гетта, яке ще тоді, в половині липня, продовжувало горіти, огорнуте димом.

По місті німці виловлювали жидів, яким вдалося вирватися з гетта та схоронитися серед польського населення. Яюсь їду трамваєм, і його зупиняють жандарми недалеко площі Залізної Брами. Зайшли в трамвай і наказали 5–6 мужчинам вийти та лягати лицем донизу на рейки. Згодом кожен мусів повернутися та розстібнути штани – ми ж поїхали далі. Вся Варшава, як прифронтана зона – активно бореться підпільна Армія Крайова та окремо Армія Людова, звинувачуючи одна другу, як кому забagnetься. Одні хочуть Польщі “от можа до

мога” з урядом в Лондоні, у других апетити скромніші, бо за них думає мудра партія та політбюро в Москві. По Варшаві їздять переповнені трамваї, в яких передня платформа вагону “Нур фір дойче” (Тільки для німців), є і окремих трамвай для німців “О”, але ним бояться їздити, бо “кляті тубільці” роблять на них диверсії. Населення Варшави живе тим, що займається спекуляцією – всі щось продають, але хтось все-таки це купує. Живе з перепродажу і моя мати. Товар – вовняні вироби, дає їй продавати бабця, яка має невелику майстерню, у якій на ручних машинах в’яжуть светри, панчохи чи теплу білизну

В Українському Комітеті на вул. Коперника засідає приймальна комісія із запису добровольців у дивізію “Галичина”, і я, не питаючи ні матері, ні батька, зголошуюсь добровольцем. Мене приймають, незважаючи, що в травні минуло тільки 17 років, а міг же повернутися на “каторгу” і спробувати дожити спокійно до кінця війни. Видали мені посвідчення, що я вже напіввояка, і наказали чекати. Зустрів знайомого в однострою та емблемою УВВ на рукаві (Українське Визвольне Військо) і, недовго думаючи, зголошуюся ще і в цю формацію. Та як було не зголоситися, коли організатором цього війська був легендарний командир “Чорних Запорозжців” полк. П.Дяченко. А от і Він – здоровенний дідуган в однострою полковника, прикульгує на одну ногу – це “спомин” з визвольних змагань 1919–20 рр. Один з героїв, на якого ми “молилися”. Такі то ми були – і не потрібно сьогодні видумувати про нас всілякі небиліці нашим “благодичням”, які нас так дуже люблять.

Чекаємо на виклик тиждень–другий. Вирішуємо з товаришем Юрком Сливою, поки нас покличуть, піти в охорону на фабриці Штаера (виготовляли на ній пістолети VIS) в так званій “веркшудц”. Приймають нас відразу. Довго не вагаємося, бо війна та скрізь злидні, а там одягають, годують ще й гроші платять. Мама не заперечує, та й що може мені іншого порадити? Тоді діти дорослішали дуже швидко. У Варшаві страшно виходити на вулицю. Поляки вбивають німців, а ті за одного розстрілюють чи вішають десятьох. Стою у центрі міста, і з гучномовців чути, як вичитують прізвища засуджених до страти. Люди плачуть – просто жаж.

Перед тим, як піти в охорону, поїхав провідати батька, який учителював на Підляшші, недалеко Володави, в Сосновиці. Там “гаряче” – і вночі у хатах ніхто не ночує, бо не знати, який “господар” в село завітає. Партизани всіх напрямків та всіх мастей, а терени спільні, в яких кожне угруповання має своїх прихильників, а, отже, ворогів. Навколо ліси та глухі віддалені від великих міст села, поряд, за Бугом, Волинь. А там відомо що творилося вже влітку 1943 року. Німці навідувалися тільки вдень. Треба було вчинити геройський вчинок, давши згоду поїхати вчителем у таку місцевість. Батько живе самотньо в старій хаті, про шкільні справи не питає. Збирає трави, які охоче у нього приймають – війна, ліків немає, тож народна медицина в пошані. Побув кілька днів і збираюся назад. На дорогу коротка, прощальна розмова. Ніби відчуваємо, що більше не побачимось. Батько коротко розповів дещо про себе. А жаль, бо говорити було про що. Сам він із старовинного козацького роду, з села Пушкарівки біля Верхньодніпровська Катеринославської губернії. Всю родину вимордували большевики у роки громадянської війни. Штабс капітан царської армії, а згодом старшина в 3-ій Залізній Дивізії під командою ген. О.Удовиченка. Емігрант, який так і не мав польського громадянства. Оце і все, стільки було розмови. І сьогодні на багато запитань не маю відповіді – якщо б виріс з батьками, може було б інакше. Я ніколи не заздрив нашим політичним емігрантам, бо все своє дитинство, все життя відчував ностальгію за такою невідомою мені, але рідною Україною. Бачив її у снах та уяві, і врешті радий, що пощастило побувати майже у всіх її закутках. У дитинстві мав щастя побачити та прийняти благословенство проф. Огієнка – згодом Митрополита Іларіона у Варшаві, Єпископа Полікарпа (Сікорського) та капелана Армії УНР о.Пашевського в Луцьку в 1938 р., посла до Союму Польщі Скрипника (згодом Митрополита Мстислава) в Рівному, Митрополита А. Шептицького у Львові, перше Причастя отримав від єпископа Й. Коциловського в Дрогобичі, а згодом провідав Владику в Перемишлі з іншими дітьми.

Після повернення із заслання в Сибірі та відбуття покарання в таборах Колими, багато подорожував Україною – провідав наші святині в Києві, Хортицю в Запоріжжі, Батьківщину Шевченка

Моринці та Кирилівку, Городище, Канів, Чигирин, Суботів, Холодний Яр, Черкаси, Полтаву, музей Д.І.Яворницького в Дніпропетровську, Одесу, Крим, Кам'янець-Подільський, Хотин, Острог, Крути, Базар, Нагуєвичі, Гуцульщину, Закарпаття, Буковину, Тернопільщину. А також святі місця для кожного Дивізійника – поля боїв під Бродами та Фельдбахом. При нагоді побував і в московському Кремлі, Новгородській Св.Софії, в Ермітажі С.Петер-бурга, Грузії, Естонії, Литві, Латвії, Білорусі, Молдові, Кавказі, Кубані тощо. Адже кажуть, що краще один раз побачити, ніж сім разів почути. Крім цього, подорожі збагачують людину. Збагачують пізнання, інтелект, культуру і свідомість кожного, ось чому всі народи світу так дбайливо ставляться до минулого, до історичних пам'яток. Наші “воріженьки” (ох як не любив цього слова с.п.полк. Е.Побігуший – казав просто вороги), дуже добре розуміють, що знищити нашу національну свідомість можна тільки тоді, коли станемо стадом баранів, які не будуть мати минулого, не будуть мати нічого святого. Треба не без жалю признатися, що протягом століть багато для досягнення цього підлого наміру їм вдалося зробити. Скільки сьогодні визначних письменників, поетів та вчених вважаються світовою громадськістю “русскімі”? Та вже і наша національна культура знаходить своє місце в світовій, хоча ще довго будемо сперечатися із “старшим братом” за Гоголя, Остроградського, Вернадського чи інших. Інша справа з Шевченком – тут все на своєму місці.

А МИ ТУЮ ЧЕРВОНУ КАЛИНУ ...

Нарешті, в кінці жовтня приходить повідомлення і після короткого прощання потягом добираюся до Дембіци. Ніхто мене не проводжав, навіть чути про це не хотів. Дивно коли сьогодні, за традицією “небіжки ССР”, бачу такі гучні та крикливі проводи, а “герої”, здебільшого, п'яні до втрати свідомості – і чого би таке? Біля цього містечка у військовому таборі Гайделягер розташована та проходить навчання 14 стрілецька дивізія Зброї СС “Галичина”. Сьогодні наші недруги вперто акцентують на аббревіатурі “СС”, інші стидливо замовчують – хіба це має аж таке велике значення? На цей час війська СС були елітарними в німецькій армії – і німці дуже

оберігали міф вищої раси. Та й хтось повинен був відповідати за вишкіл і організацію чужоземних формацій. І тут ми не були єдиними. Після закінчення війни в полоні та таборах, врешті по тюрмах, кожний відбріхувався та крутив, як міг, рятуючи життя чи свободу. Та ніхто нам не відбере свідомості того, що все-ж це була **Українська Дивізія** і нашою метою була тільки **Самостійна Соборна Українська Держава**. Можуть нам закидати, що ми вибрали неправильний чи невластивий шлях боротьби, але тоді ворогів ми собі не шукали – вони в нас вже були.

Мене призначають у 5-ту сотню 29-го полку, який був розташований у бараках на другому колі (рінгу). Видають нам однострої, але вже гірші, як нашим попередникам, які прибули першим та другим набором – ті були голубуваті з кращого полотна, наші “з кропиви”. Починаються важкі вояцькі будні, бо як з’ясував набагато пізніше, “чим важче в навчанні, тим легше в бою” – цю мудрість проповідували всі великі полководці, і нас цього вчили. Раненько зриваємося, як ошпарені, вмиваємося холодною водою, снідаємо, обідаємо, вечеряємо і все бігом та бігом – стараються зробити з нас вояків. Весь день у полі та попід лісом окопуємося, повзаємо на животі і стараємося бути невидимими – так кожен день. Наш полковий командир майор Побігущий вчить нас всякі віршики, які ми повинні вивчити, як “Отче наш”, у них весь вояцький регулямін, в якому сказано, що ми повинні знати та робити, про наші права згадки немає. Ми повинні твердо засвоїти, що на стійці нам заборонено говорити, курити, спати, дрімати і ще дуже багато дечого – на жаль, цей віршик я просто забув, але звичка залишилися на все життя.

Десь у половині грудня нас вишикували на велетенській площі для прийому присяги – для мене то була така “хвилююча подія”, що дотепер смутно її пригадую, бо сама присяга не мала жодного значення – ми прекрасно собі усвідомлювали, чому беремо зброю в руки і що будемо робити в “слухний час”, то навіщо нам ця комедія? Не важливим було, що нам говорили, а які почуття були в наших серцях. Так вже склалося, що після війни мене судили більшовики – “за зраду батьківщини”, судили тільки тому, що стали переможцями і це дало їм право на вседозволеність. Різниці між тими, які були

військовими і приймали присягу (їх судили за ст.54 п.1б) і тими, які цієї присяги не приймали (тих судили по ст.54 п.1а), не було жодної – всім давали або “вишку”, тобто ВМП (Вищу міру покарання – смерть), або максимальний термін покарання – от і “присяга”.

Зовсім інші почуття були у нас, коли ми приймали присягу в квітні 1945 року під Фельдбахом в Австрії, тут ми присягали на вірність **своєму народові** – і це звучало зовсім по – іншому, хоча присяги я і тут не приймав – не могли ми покинути окопи. За нас це зробили побратими.

На Різдвяні свята приїхала з концертом капела бандуристів, це було для нас велике свято, яке запам’яталося на все життя. Як билися наші молодечі серця, коли почули в такому чудовому виконанні “Гей, нумо, хлопці до зброї” та інші чудові пісні. Прикро було прочитати вже у нашій вільній Україні спомин, в якому один з виконавців пише, що концерт давали мало не під “дулами автоматів” – а ми, дурні, так радувалися та збирали по всіх полках солодоші, які нам видали в святочних наборах, у подарунок патріотам-бандуристам.

У середині січня пішла проти Ковпака бойова група Баєрсдорфа – відбирали вишколених або тих, які вже “нюхали порошу”, через пару тижнів повернулися і продовжували вишкіл. Так дотепер не пам’ятаю, хто був моїм сотенним, ройовим був підстаршина німець, який дуже любив наші пісні і часто вечорами ми їх співали. Чотовим був буковинець Васкан, який загинув біля Ясенова, коли з своєю другою чотою штабної сотні 29-го полку прикривав відступ. Ми часто вели вечорами розмови. Видно, що мав щось “на пеньку” з німцями, бо показував сліди прострелених ніг, не кажучи яка була цьому причина.

У кінці лютого їду з групою дивізійників (форкомандо) в Нойгамер, де маємо завдання прийняти і впорядкувати військовий табір для передислокації частин нашої Дивізії. Приїхавши, застали ще залишки 13-ої дивізії “Ганджар” – це босняки чи, як тоді казали, хорвати, бо на голові носили фески, закінчили навчання і відправлялися в Хорватію проти Тіто.

Наводимо порядок у приміщеннях та перевозимо з віддаленої за 12 км. станції Мальміц вантажі, які приїжджають колією, починають

прибувати штаби, а згодом сотні, курені, полки. Погано пам'ятаю цю метушню, бо завжди була робота. Мене скеровують в ідальню штабу Дивізії, де, носячи миски та полумиски, обслуговуємо всіх наших “фюрерів” з ген. Фрайтагом “ан дер спіце” (на чолі). Та не довго пощастило мені бути придурком такої ранги, через тиждень мене переводять знову в сотню, не кожному дано носити вази з зупою. Прибуває і наш полк. Я – в своїй 5-ій, а цього разу іду знову у відрядження, тепер за кіньми в Польщу. Їде нас 20 хлопців і один уша –десятник.

Приїхали в Буско – це 50 км на південь від Кельц, і на другий день рано дивимось, як проходить процедура відбору коней військовою комісією, яку очолює полковник. На площі, мабуть, кілька сотень коней, але комісія відбирає найкращих – сильних та здорових – видно щось господарям за них платять. Нам дають 84 коні – по 4 на кожного і вирушаємо з ними до Кельц. Трохи йдемо, а згодом, осідлавши, стаємо “кавалеристами”. Серед нас сільські хлопці, і це для них не новина, а я, проїхавши з 5 кілометрів на неосідланому коні, бо сідел не мали, не можу ані їхати, ані йти. Врешті, за порадою товаришів підклав коца і примостився, звисивши ноги на одну сторону. Пройшовши половину дороги, зупиняємося в фільварку на ночівку. Господаря немає, бо всі пани живуть у містах, а економ у мастку немає навіть картоплі, щоб нас нагодувати. Пішли хлопці в розташоване поряд село і купили курей, які зварили з горохом. Рано поїхали (пішли) далше, аж до Кельц, де зупинилися у військових конюшнях на передмісті. Доглядали ми тих коней 4-5 днів, і в цей час деякі з хлопців “не дрімали”, постаралися замінити деяких коней за відповідну “винагороду”.

Скільки тих коней було і хто це робив, так і не знаю, але поки їх довели до Нойгамеру, чотири з них в дорозі просто здохли. Були в дорозі труднощі з фуражем, але не такі вже й великі – факт, що ніхто за це не був притягнутий до відповідальності. У совєтській армії такий “номер” не пройшов би безкарно. Завантажили нас у вагони – в кожному по 8 коней та 2 супроводжуючі, в останньому 4 коні, фураж (пресоване сіно) та наш десятник. Їхали через Ченстохов і Ельс (тепер Олесніца). По дорозі годували в приміщеннях Червоного

Хреста, які були на всіх більших залізничних станціях, та давали харчі на дорогу В Нойгамері передали коней за призначенням і розійшлися по своїх сотнях. Продовжуємо навчання та остаточно комплектуються всі підрозділи, повертаються курсанти з старшинських та підстаршинських вишколів, вислані з першого чи другого призову. З'ясувавши, що закінчив рік фельдшерського училища в Стрию, мене призначають сотенним санітаром, але не встиг звикнути до нового призначення як викликають у штаб полку та повідомляють про скерування на вишкіл у підстаршинську школу в Лявенбурзі.

Прочитав у спогадах побратимів, які то треба було мати “протекції”, щоб в таку школу потрапити і це мене трохи дивує. Я нікого не знав та ніколи ні про ніщо не просив, думаю що треба мати в житті трохи щастя, і бути трохи оптимістом, що все-таки якимось то буде.

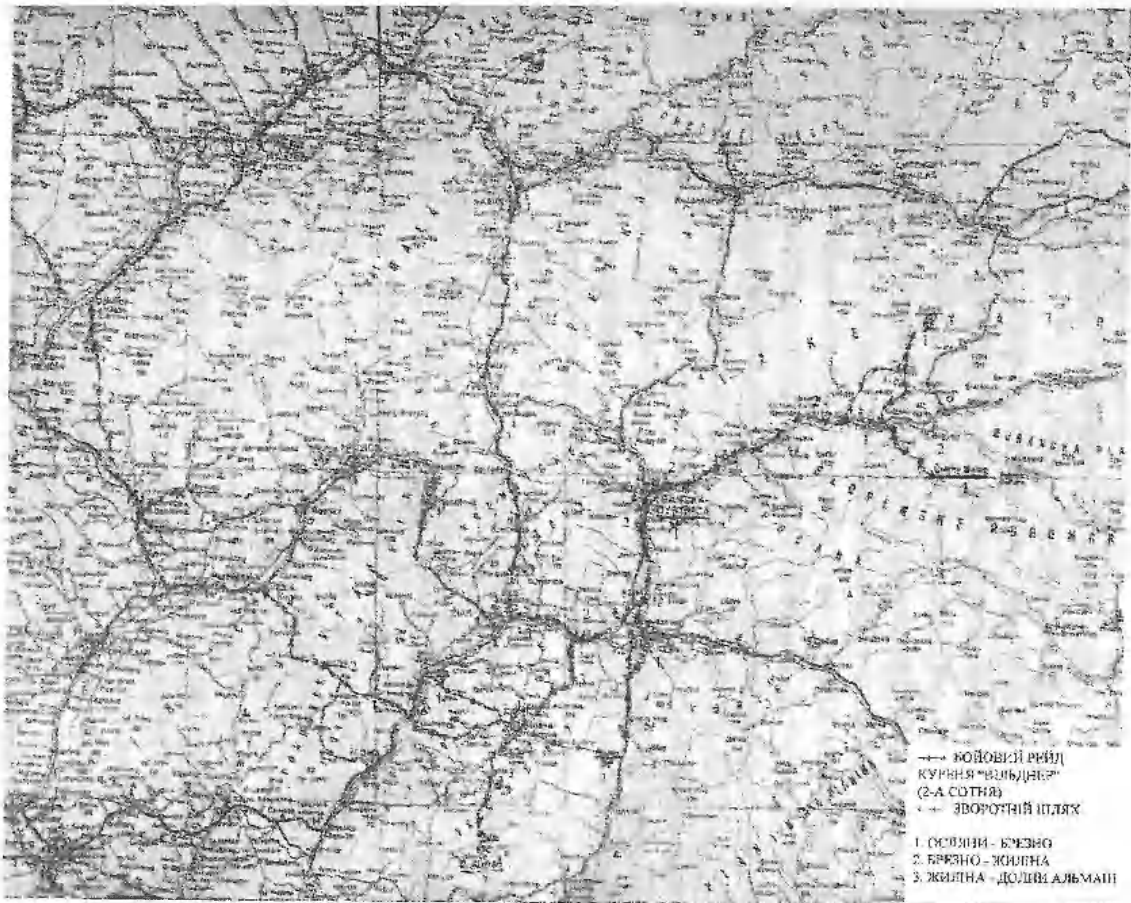
І от нас двісті курсантів у вагонах – їдемо на північ у напрямку Данцига, в розташований на узбережжі Балтійського моря Лявенбург, – починається нова сторінка нашого вояцького життя.

БОЙОВА ГРУПА У СЛОВАЧЧИНІ

В останні дні вересня 1944 р. наша, тоді ще 14-та дивізія “Галичина”, проходила реорганізацію в Нойгамері біля Сагана (Жеганя). Я повернувся після закінчення підстаршинського вишколу в Лявенбургу. Їхали ми на фронт до Дивізії, але доїхали тільки до Кракова. Там довідалися, що наша Дивізія понесла важкі втрати в оточенні під Бродами, і нас завернули до вишкільного табору.

З усіх сторін поверталися курсанти з різних вишколів, прибували новобранці, нарешті повернулися дивізійники, більше двох тисяч, які вирвалися з Брідського котла. В останніх днях вересня стали спішно формувати бойову групу під командуванням полк. Вільднера. Куди їхала група (один курінь), нікому, річ ясна, ніхто не говорив. Комплектували курінь з вояків, які пройшли бойове хрещення під Бродами, та курсантів, які позакінчували підстаршинські вишколи. Врешті завантажились і їхали всю ніч на південь, а вранці побачили кругом гори, прекрасний краєвид – це Судети. Минаємо Most – значить ми в Протектораті (так тоді називали Чехію). Їду на останній відкритій платформі з обслугою протилетунського кулемету. Великі міста минаємо, не зупиняючись, і наступного дня рано прокидаємося (хто спав) в Топольчанах – це вже Словаччина. Кругом не видно нікого, все як вимерло. Біля станційного будинку кіоск, а в ньому товари, яких ми давно не бачили. Спішно вивантажуємося і маршируємо польовою дорогою. Біля дороги розбита коляска та вбитий кінь – це вже запахло війною. Нарешті затримуємося в невеликому селі в красивій мурованій школі. Іду в село купити або на щось виміняти трохи яєць, яких смак давно забули в голодному Райху. Виявляється, що село – це велика німецька колонія і радо нас зустрічають. Повертаюся до школи з повним кошиком яєць, за оплату ніхто і слухати не хотів. Маємо маленьке свято, бо до яєць ще дали добрий шматок сала. Переночували і рано пішли через Пілу в напрямку Нової Бані. Роверами робимо розвідку в напрямку Жарновіци – ніде нікого нема. Зупиняємося в Бзеніці, де і окопуємося заслоном в напрямку на Глінік та Жіяр. Стоїмо в селі весь тиждень, а

попереду біля Жіяру чути сильну артилерійську пальбу. На станції вагон бочівок з пивом, і наші мінометники своїм візком возять “тмаве” потихесеньку. Нарешті наказ, і виступаємо в напрямку Банської Штявниці через Вігне. До міста наш рій підходить перший і зупиняємося перед містом на горі біля крайньої хати. Місто внизу, як на долоні, і до нього прекрасна дорога. Виставляємо забезпечення – важкий кулемет та чекаємо на сотню. Розговорилися з господарем – партизани недавно відступили в місто. Сидимо та куримо, появляється господиня, згодом дві дочки 18 та 15 років. На Словаччині 15-річна дівчина відданиця, коли ж має 20 років, то вже “стара діва”, всі в сукнях до п’ят, на головах хустини. Через два місяці, коли ми поверталися через Штявницю з Банської Бистриці та йшли на Жіліну, нас зустрічали як старих добрих друзів, пригощали, а дівчата отримали гарні подарунки. Пройшла в місто стежа, згодом і вся сотня. Проходимо через дуже красиве місто, центр гірничодобувної промисловості Словаччини – в місті дві академії – Гірнична та Лісівнича, багато архітектурних пам’яток. Проходимо місто в напрямку станції Жакель. Видно, що партизани відступали. Знаходимо по дорозі машинову пістоль ПППШ, я офіцерську плащ палатку. Сама станція у вузькій долині поміж виступами гір, дорога поруч з колією. Попереду висоти, з яких і дістаємо сильний кулеметний та артилерійський вогонь. Залягаємо в канаві, яка проходить через автомобільну дорогу, і наш “СМГ” (важкий кулемет) починає обстрілювати висоти віддалені біля кілометра. Артилерія б’є по нас, на щастя, без жертв. Поруч стріляє з трофейного “максима” побратим Грінченко, (уродженець східної України). Поранений продовжує стріляти, і наші кулемети не змовкають ні на хвилину. Бачимо як в окопах ворога перебігають бійці і з часом стрільба припиняється. Заходжу в станційне приміщення – гарний цегловий будинок. Дожидальня та касова зала, в другій половині, мабуть, жив начальник станції. В кухні картопля та олія. Начистивши картоплі, починаю смажити деруни. Не подумав про дим, який появився з комина. І коли вже була майже повна миска дерунів, під самим вікном вибухає міна. Повна кімната чорного диму, а деруни засипані битим склом – і сміх і горе, на щастя, тим і закінчилося.

Маємо втрату. Пішла вечором стежа в розвідку і вбили нашого друга Лабанціва з Борислава. Уночі, коли стемніло, пішли вдруге і принесли його тіло, похоронили в Штявниці. Видно, наших противників потіснили десь збоку, бо висоти залишили. Ідемо полями та лісом в напрямку села Бабіна. Проходимо через село Кольпахи, в якому всі хати курні, без коминів. Перший раз бачу таку хату – на розі кімнати вогнище, а дим піднімається на горище і видобувається назовні через солом'яну стріху. Дивно, що в Словаччині ще в 1944 році були такі хати.

В селі Бабіна вже є сотня з бельгійського легіону, на рукавах надписи “Фляндерн” (Флямандія). Виявляється, що ми всі входимо в бойову групу “Шілл”, якою командує майор (штурмбанфюрер) Шілл, нашим куренем, який входить в цю групу, командує підполковник Вільднер. Бельгійці пішли далше, а ми залишаємося в селі. Бойова група “Шілл” була укомплектована окремими куренями та підрозділами з різних дивізій та вишколів. Це не завадило мемуаристам робити з кожної групи чи куреня дивізію, щоби примножити собі слави – от мов скільки дивізій проти нас воювало.

Не хочу писати про те, чого не знаю, та не можу погодитися з твердженням П. О. Величка в книзі “Татри пам'ятають”, що на Брезно наступала з Ліптовського Мікулаша дивізія Зброї-СС “Галичина”, коли наступав тільки наш курінь і то з боку Банської Бистриці. З колишньої дивізії СС “Гітлерюгенд” були сумні залишки, бо сама дивізія була розбита американцями під час висадки у Франції в червні 1944 року. За його ж словами тільки його одна бригада ім. Суворова нараховувала 1434 чоловік. Характерно що на 889 словаків у цій бригаді було аж 325 советських “інтернаціоналістів” і 220 французів. Треба було всіх вишколити і закинути “помогати” словацькому народові. А сам народ не дуже рвався до боротьби і при першій нагоді кидали зброю та йшли додому, особливо після зайняття нами Банської Бистриці. Дуже цьому сприяло і те, що президент Словаччини д-р Тісо оголосив амністію всім, котрі припинять боротьбу.

В Бабіні стояли з тиждень прикриваючи село з боку Крутні з півдня, та Зволєня зі сходу. Був наліт “кукурузника”, який обкидав село малими бомбами, а може гранатами, ми йому постріляли під хвіст, казали що впав, але не знаю, бо не бачив.

Великий внесок в ліквідації повстання мала каральна бригада СС Дірлевагера (тоді ми чули, що якась камфгрупа Делеване). Штрафники – вояки відчайдушні, і до того багато з них були колишніми офіцерами, яких засудили за різні провини. Ця бригада дуже “прославилася” під час придушення варшавського повстання, і, мабуть, до цього були підстави. З діяльністю цієї бригади я познайомився, прочитавши книжку Подлевського “Перехід через пекло” (Пшемарш пжез пекло). Заслуги бригади були вражаючі, вони за тиждень прорубали коридор через все повстале місто і розікли на частини. Саме повстання продовжувалося 63 дні. Може тому нас зустрічали у Словаччині так насторожено. Дурна слава йшла попереду. Своєю поведінкою, своїми вчинками ми доказували на кожному кроці, що цю зневагу не заслуговуємо. На жаль, з такими “союзниками” доводилося воювати. Однак штрафники є штрафниками. Я знав пізніше на Колимі багато колишніх штрафників з армії К. Рокосовського. Розповідали, які чудеса витворяли, як “асвабодітелі”. На жаль, правдивої та об’єктивної інформації про злочини як німців, так й “інтернаціоналістів” ми не мали.

БАНСЬКА БИСТРИЦЯ

25 жовтня підняли тривогу, і ми пішли на Зволен. Ішли в обхід лісами та полями на Банську Бистрицю. Перший раз у своєму житті спав ідучи. Проснувся, коли ткнувся носом в спину товариша, який йшов попереду. Минаємо села та хати, гріємося 2–3 години в якійсь хаті, все, як у сні. Минаємо партизанський аеродром “Три дуби”, по дорозі останки сапера розірваного міною – відірвана окремо нога в чоботі. Поруч на землі 100 словацьких крон (це були непогані гроші).

Перед самим містом зірваний міст через річку чи потік. Поруч у хаті повилітали всі вікна, зірвані двері. Заходимо напитися води, жінка плаче, хоче нас вгостити – сердечно дякуємо, де тут до гостини. Нарешті, заходимо в столицю повстання Банську Бистрицю і виставляємо охорону на північ у бік Ружомберка. Нам призначають постій в одній хаті, і, виявляється, що господар – наш втікач з Дрогобича, якого повстання захопило в цьому місті.

Утікали від “асвабадітелів” своїм вантажним автомобілем, який їм конфіскували, чекають, що буде далі. Наш “господар” працював у Дрогобичі в торгівлі, його дочка вчилася зі мною в одній школі. Ледве тримаюся на ногах, перемучений, я був тоді другим стрільцем в обслузі важкого кулемета СМГ-42 і таскав ляфету вагою 23 кг. Заходжу в другу кімнату і засипаю в куточку на підлозі. Тьмяно пам’ятаю, що хотіли положити мене в ліжко. І все таки просипаюся на матраці застеленому білим простирадлом, під головою велика чудова подушка, про яку вже давно забув.

Згодом ми стрічали багато наших біженців, яких під час повстання інтернували словаки при допомозі комуністичних “інтернаціоналістів”. Що їх тоді чекало, ми тепер собі добре усвідомлюємо, а П. О. Величко в своїх мемуарах “Татри пам’ятають”, на сторінці 222, пише, що партизани загону Хвостикова у військовому таборі Лешть ліквідували групу українських буржуазних націоналістів – запопадливих прислужників Гітлера, а також ліквідували фашистських карателів в околиці Оремового Лазу. В тім Оремовім Лазі і були інтерновані звільнені нами біженці, які втікали на захід подальше від червоної чуми. Ці безчинства над цивільним населенням робилися в чужій державі без суду клікою знавіснїлих большевицьких бандитів, які не боялися відповідальності за скоєні злочини. Повторювався 1941 рік, коли були розстріляні тисячі наших найсвідоміших галичан. Мабуть, тому і тріснула, як мильна булька, комуністична ідеологія у вільному світі. Межи втікачами стрінув викладача дрогобицької гімназії п. Кульчицького. Був інтернований в Оремлясі (за його словами), це і був сумнозвісний Оремовий Лаздесь недалеко від Бабіни. За своїх земляків ми подбали, вони мали змогу продовжувати свою мандрівку на захід в Австрію. Хоч “інтернаціоналісти” скоро взялися за ліквідацію напих біженців, ми цього не робили з ними, хоч не один посіпака потрапляв в наші руки – такі то ми були “злочинці”.

В Банській Бистриці затрималися 3–4 дні і пішли даліше на схід у бік Брезна. Деякі з хлопців їдуть роверами, інші одягнуті в трофейні чехословацькі шкіряні офіцерські плащі. Над’їхав наш курінний, “таго” Вільднер: “А то що за різношерста банда, негайно

все здати в обоз”. Продовжуємо свій похід даліше в одностріях. Після заняття нами Банської Бистриці, словацькі вояки порозбігалися. Потрапили в полон полковник Голіян та генерал Вієста. Всі партизани повтікали в Татри, з ними і частина цивільного населення. Дехто з них може і мав які провини, більшість була залякана комуністичною пропагандою. Згодом ми їх стрічали в лісі на горі Дьумбер, тулилися попід деревами, наша порада їм була одна: “Повертайтеся додому”. Проходимо Словенську Лупчу, Німецьку Предайну і приходимо до Дольної Леготи, яка лежить у підніжжя найвищої гори в Низьких Татрах Дьюммбєр висотою 2043 м.

В селі відпочиваємо в теплій хаті і господиня пригощає нас часниковою зупою. Перший раз їм таку зупу і на запитання господині чи смакує (Пачі се?), гарно дякую, це послужило приводом для наливання мені другої тарілки – насилу відмовився, стараючись не прогнівити гостинну господиню.

Увесь день піднімаємось на гору в погоні за “інтернаціоналістами”. Словацький уряд у Братиславі оголосив амністію для всіх повстанців, продовжують боротьбу лише стійкі антифашисти, комуністи, інтербригада (була і така). Стрічаємо невеликі загони словацьких вояків, які нічого не знають про амністію, всіх обеззброюємо і відпускаємо. Впіймали диверсантів, які підірвали міст, ними займаються спецслужби. Піднімаємося поволі. Кругом чудова осінь, хоч вже перші дні листопада. На схилі гори нори, а в них лисиці. Відпочиваємо після важкого підйому, згодом прочісуємо ліс на схилі гори. Йдемо втрьох стежкою вниз і бачимо трьох словаків з рушницями в руках. На наш оклик: “Руки горе!” – піднімають руки кидаючи зброю на землю. Дізнавшись від нас про амністію, радісно посміхаються та йдуть вниз по стежці. Повернули направо, через 20-30 м знову три вояки зі зброєю в руках. Підняли руки догори, але не розуміють ані чеської, ані німецької мови. На рукавах нашивки трьохколірні, догадуюсь, що це французи. На моє запитання: “Франсе?” Ствердно кивають головами: “Ві, ві”. Не встигли подумати що з ними робити, як бачимо ще одну стійку – цього разу два чехи з рушницями в руках. Видно, що ми їх заскочили, взявши в одного рушницю, виймаю замок і кидаю подальше в корчі. Чех стоїть і

іронічно посміхається, дивлячись в сторону. Глянув і я та мурашки пішли по спині. Внизу на великій галявині повно партизанів. Це, видно, була котрась з інтербригад (мабуть, Величка, бо в нього були французи), але це не вдалось встановити. Кивнув мовчки хлопцям і вони теж побачили табір. Починаємо відходити короткими перебіжками, прикриваючи один одного. Добігаємо до стежки і починаємо підніматися на схил нашої гори. Французи стоять на місці, за нами ніхто не гониться, доходимо до своїх і чуємо попереду пальбу. Серед дерев на березі потічка лежить поранений наш кулеметник, якого поранив з бункера парашутист, коли він пішов напитися води. Оточивши бункер, беремо його в перехресний вогонь і змушуємо “хазяїна” піддатися. З ним в бункері молода жінка років двадцяти п’яти. Сам полонений в военній уніформі, без відзнак, польова торба повна п’ятикутних зірочок, в бункері консерви, шоколад, американські цигарки, в банках “Гольде флак” – мабуть, комісар якогось партизанського з’єднання. Чому він піддався, не можу зрозуміти дотепер. Наш кулеметник просить нас дозволити йому застрілити в’язня – не даємо і полонених під охороною відправляють до штабу куреня. Раненого несуть вниз словацькі вояки на ношах, а охороняють наші хлопці. З ними велика група цивільних, які ховалися в лісі попід деревами, повертаються додому. Також молода дівчина з батьками. Згодом, коли ми поверталися через Банську Бистрицю, вона вискочила з натовпу, що стояв на хідниках, і почала цілувати нашого Томашука, гуцула з Жаб’є (він її конвоював з Дюмб’єра). Чому ми не дозволили кулеметникові пристрілити комісара, який може не одного нашого вбив? Чому ми були такі “лицарі”? Комісар, якщо б сидів тихо, то може б і пронесло. Бункер був прекрасно замаскований, зі всіма вигодами, всередині лежанка та піч – видно довго збирався сидіти захисник совітської демократії. На жаль, не дізнались хто він такий, не було на це часу, та слідчих серед нас не було, щоб з нього витягнути. Видно що була якась “шишка”, може навіть “лічно ізвестен”?

Доповіли сотникові про партизанів, яких бачили в долині, та плани були інші. Надійшов наказ сходити з гори в напрямку на Брезно. Знову похід і вночі через Подбрезову добираємося до містечка Гронец.

Переночували і рано йдемо в напрямку села Черни Балог. Біля села на схилах дерев'яні хатинки, в яких мешканці села літом живуть, коли випасають вівці. Зайшов і наш рій в одну хату, ключ лежав під порогом. В хаті дерев'яні причі, щоб було де переспати, піч та запас дров. Запалили в печі та й гріємося, коли відкриваються двері і заходять дві молоденькі дівчини років по 14–15. Послали їх з дому подивитися, що в хатах робиться. І аж зацікавилися з переляку – наслухалися про нас всяких небилиць. Поговорили, пожартували і наші дівчата щасливо переночували в кухні, ми потіснилися в кімнаті. Рано веселі побігли додому.

Переходимо в село і, виставивши застави, розмістилися по хатах, де пробули більше тижня. Черни Балог – то чотирнадцять сіл, розташованих в Словацькому Рудогор'ї. Поруч Подбрєзова з металургійним заводом міста Брезно та Гронєць, район, в якому багато комуністів і сприятливі умови для ведення партизанської війни-кругом гори та труднодоступні терени. Примістилися в хаті на краю села, господарі мають іншу хату. Наш кулемет виставлений в напрямі лісу, до якого віддаль біля двох кілометрів. Господиня підкормлює нас картоплею з шкварками та овечим молоком, яке тут називають жентиця. Щоб віддячитися, йдемо вдвох до Брезна, де на колії стоять вагони з всяким добром, і приносимо добрий звій білого полотна. Біля нашого кулемета хата, в якій живе жінка з малими дітьми, чоловіка якої забрали до армії. Сміємося, що напевно в партизанах, і пригощаємо дітей цукерками. Надворі половина листопада – чудова погода.

Всі якісь перелякані, ворожа пропаганда робить своє. Біля хати велика купа патикив, мабуть, на зиму. Питаю господиню чи має пилу та сокиру, виносить якась перелякана і ми з приємністю починаємо пиляти та рубати дрова. Працюємо два дні і господиня забезпечена дровами на всю зиму. Зі сльозами в очах дякує: “Нам казали про вас, що ріжете та рубаєте, розбиваєте маленьким дітям голови до стін”. А ми що робимо? Дійсно, ріжемо та рубаємо, а що, то бачите самі.

Своєю поведінкою, своїми вчинками ми старалися показати населенню, хто ми є і за що боремося. Наші слова доходили до них, на жаль, не дуже переконливо – була шалена антиурядова і

антинімецька пропаганда. А яка була правда? Це на просьбу словацького уряду ввели німці військо в Словаччину, яка тоді була союзником у боротьбі проти Советського Союзу. Гітлер говорив, що за всі вчинки німецької армії відповідатиме він, але якщо переможе, то правда буде на його стороні. Сталін відкрито, можливо, так і не говорив, але думав так само – всі злочини його не осуджені. В країнах колишньої “народної демократії” давно покінчено з культом “старшого брата”, так званих прапороносців миру та демократії.

Повстання в Словаччині готувалося планово, як і в інших країнах Європи – з потопуючого корабля завжди перші втікають щурі. Інша справа, що німці своєю поведінкою самі затягнули зашморг на своїй шиї.

Сьогодні в кожному суспільстві є різні партії, люди з різними поглядами. Кожний старається доказати, що він та його ідеї хороші. Чого ми, українці, могли очікувати від Советського Союзу, який розвалився в мирний час в zenіті своєї могутності? Не багато на світі народів, які пережили такий страшний геноцид і вистояли. Пора зрештою чітко визначитися, хто такі яничари – ті, які віддавали своє молоде життя в боротьбі з комунізмом, чи ті, які цей злочинний режим захищали. Здавалося б, що все ясно, але ми знову починаємо вияснити, хто з нас більший герой. Німці вважали нас, галичан, пацифістами. Може це не така і погана риса, але краще, щоби вважали нас “варягами”. Скільки українців служило в колишній царській та советській арміях? Були навіть і генерали! Багато з них виявилися добрими українцями, і є надія, що гени наших войовничих дідів та прадідів оживуть у багатьох і сьогодні. На цю тему вже не один соціолог захистив докторат, і кожний правий по-своєму. А де ж та правда? Нас закликають любити всі народи, поважати їх звичаї, мову і культуру, помагати всім, а самі собі допомогти не можемо, а може не хочемо? Наша діаспора в Росії, цей колись кращий прошарок українського суспільства, тепер на розпутьті, їм потрібна допомога, якої наша держава чомусь їм дати не може (або не хоче). Діаспора в західному світі в іншому становищі і мало хто захоче їхати з відносного достатку в бідну хату. Я родився і виріс в емігрантському середовищі і знаю, що воно собою представляє: змішані шлюби, нові

друзі, нова мова, звичаї – треба бути дуже стійким, щоби не загубитися, а люди то різні.

Що було робити нам, молодим хлопцям, коли нас кидали в бій проти словацьких та югославських партизанів? Переходити на їх сторону? Це означало добровільно перейти в табір ворога, зрадити своїх товаришів, присягу.

Тепер трохи історії. Центральний комітет комуністичної партії Чехословаччини звернувся з “просьбою” до ЦК ВКП(б) з проханням допомогти досвідченими партизанськими командирами – знайомий почерк, ми його пережили ще в грудні в 1917 році. Поміч була дана негайно – цим займався УШПР (Український штаб партизанського руху), яким керував генерал Строкач – цей самий, що так жорстоко розправлявся з борцями за нашу незалежність.

Як бачимо, підходи різні залежно від обставин, а ціль одна. Повстання було організовано на найвищому рівні. Щоб забити людям мізки, керувати повстанням призначили полковника Голяна. “Радниками” штаб повстання забезпечив ЦК КПЧ (п’ята колона Москви) і врешті взяв на себе керівництво повстанням. В їхньому розумінні тільки комуністи були справжніми патріотами, з іншими можна було не рахуватися. Чехо-Словацький уряд на еміграції в Лондоні старався перебрати ініціативу і навіть призначив керувати повстанням перестарілого генерала Вієста, та це були марні потуги в боротьбі за владу з підступним та хитрим кавказьким “отцом народов”.

Цікаво читати мемуари большевицьких командирів. На Україні вони всі в з’єднаннях, які боролися з гітлерівцями та “бандерівцями”, німці з червоними партизанами та бандерівцями, а ті з одними та й другими – якийсь замкнутий круг чи трикутник, а є поговорка, що ворог могого ворога – мій друг чи союзник. Практично, повстанням керував досвідчений спец, вірний сталінець полковник Асмолов, головне повстання йшло через УШПР, який мав своє летовище “Три дуби” по дорозі з Зволєня на Банську Бистрицю.

Зрештою, отримуємо новий наказ і маршируємо вже в зворотньому напрямку – з Брезна до Банської Бистриці. В Брусно відпочиваємо і знову зустріч з нашими земляками, які втікали на захід.

Живуть у залізничних вантажних вагонах цілими сім'ями з малими дітьми. Помагаємо, як можемо: з допомогою священика розселяємо по хатах, ділимося продуктами. Через кілька днів, коли почали йти поїзди, вони подалися до Відня.

Приємно, що змогли хоч трохи допомогти своїм співвітчизникам – багато з них, мабуть, і тепер живе на заході. Багато з них так і не доїхали до “обітованої землі” – були знищені червоними посіпаками тільки за те, що не хотіли жити під комуністичним режимом.

Продовжуємо марш на захід. Прекрасна погода. І ми співаємо. Які ми тільки пісні не співали. Тепер багато з тих пісень співають як пісні УПА. Все таки ми всі “родились із крові народу”. Вже вміємо і словацькі пісні і їх співаємо, проходячи через словацькі села – словакам це подобається. І лемківська пісня “Кедь ме прийшла карта нарокувать”, у словаків “Кедь ме пришов лісток на ту войну”. Ми навчилися словацьких пісень:

Пречо сі не прийшов, кедь, сом тя чекала,
Була бим тя дала, чо сом вечеряла.
Вечеряла сом я смажену рибічку
Булабим тя дала праву половічку.
Праву половічку, ай сладку губічку,
Ажебис си ведел жес мал фраєрочку.

Інша:

Пісала мі моя міла з Ружомберку ліст,
Їж є она вельми хора юж я мусім прийсть.
Марне ма волаш, днес мам в ноци страж,
Не мисль себе моя міла іж война то шпас.

Співали цю пісню і на інші слова, де дівчина писала що є “вельми ляцна на кукурічни грис”, а він їй радив щоби наварила собі “кислих крумплі” (картоплі) “кедь грису нето”. Співали пісні про Верховину, на якій “се жиє водку пие падкарпатські Рус”.

Накінець Банська Бистриця, колишня столиця повстання, і чергова зупинка. Прекрасний сонячний день, вулиці повні жителів, трапляються “знайомі”, яких ми бачили в горах, на Дьюмбьєрі. Наш рій вселяють на постій до хати, в якій молода привітна господиня з

двома дочками Анчей та Евою, чоловік працює на колії. Господаря не бачимо, все на роботі, а господиня старається вгодити нам, як рідна мати – приготує смачну домашню страву, яку ми давно забули: різні пиріжки, кнедлики, тістечка. Нашу, все таки непогану зупу, виливає вона своїм свиням. Живемо в злагоді, жартуємо і “сватаємося” до дівчат, яким по 12 років – все таки приємні спогади, думаю що такими вони залишилися і в наших господарів.

Ходимо на річку Грон і глушимо гранатами рибу. За нас не забувають і стараються навести належну дисципліну. Знову навчання та муштра, але ми, “бувалі вояки”, сприймаємо ці заходи з великою дозою гумору. Коли наш чотовий крикнув “воздух” чи “танки справа”, то не зміг нас довго зібрати. Це вже не був вишкільний табір, де з нас “душу вибивали”, а воєнні будні. Наші старшини прекрасно це розуміли. Після тижневого відпочинку знову в похід. Йдемо в напрямку Жиліни, в якій є штаб нашої Дивізії. З нами обози і наш старшина везе з собою “полонянку” – мабуть, з дівчат, яких ми по дорозі рятували, а може знайому котрогось з хлопців?

Доходимо до міста Бановце над Бебравою – це батьківщина президента Словаччини д-р. Тісо. Недалеко район, в якому схоронилися партизани, їдемо вантажними автомашинами, попереду нас мотоциклісти. Крім нас, ще якісь з’єднання, мабуть, якась велика облава. Заходимо в якесь село, в якому одні жінки та діти, згодом переходимо в інше. Стоїмо постоем в гарній хаті. Господаря нема, навіть не питаємо де він, тільки господиня з малими дітьми. По селі ходять вермахтівці та забирають в людей коней. Приходять і до “нашого” господарства та ми біля воріт відправляємо їх далі, мовляв в нашій хаті вже коней забрали. Пара прекрасних коней залишилася в стайні, а ми ввечері їмо смажену гуску. Чи ми вчинили вірно? Трудно однозначно на це відповісти, але на війні всяко буває. Згадали і своїх батьків, а переважна більшість серед нас були сільські хлопці і не в одного може теж коня забрали.

Наша мандрівка продовжується і через Тренчанське Теплице приходимо в Жиліну. Зупиняємося у великих казармах у воєнному містечку. Відпочиваємо, чистимо зброю, ходимо в кіно. Через тиждень наш курінь приймає охорону штабу Дивізії. Несемо вартову

службу, охороняючи різні відділи штабу та важливі об'єкти. Наш рій охороняє відділ (оперативний штаб), а згодом і сам штаб. Стою на варті перед штабом, а вулицею йде похоронна процесія. Підійшов начальник штабу та й зробив мені зауваження, що не стою по стійці “струнко”, віддаючи шану воякові – нашому союзнику, а хоронили вбитого партизанами гардиста – члена Глінкової Гарди. Ця Гвардія була створена священиком о. А. Глінкою і поставила собі за мету відродити державність Словаччини, духом і ідейністю близька до нашої ОУН.

Десь 20 грудня тривога. Нам видають нові зимові однострої – це теплі куртки та штани з одного боку білі, а з другого захисного кольору. На другий день нас саджають на вантажні автомобілі, до машин чіпляють гармати. Як звичайно, ніхто не каже куди ідемо. По дорозі для нас стає зрозуміло, що в напрямку Банської Штявниці, коли, проїхавши Кремніцу, ідемо на південь. Проїхавши Банську Штявницю, зупиняємося в Штявницьке Бане. Це гірниче село, де більшість працює в шахтах, а поруч гора Сітно, на якій організувалися перші партизанські загони.

Живемо в хаті, в якій шестеро дітей. Біда в хаті, бо живуть на заробітну платню, а шахти не працюють. Ділимося з дітьми, чим можемо, і коли через день вирушаємо в дальшу дорогу, найстарша з дівчат 15-16 років, заливається ревними сльозами, прощаючись з одним з наших хлопців. Виявляється, що любов з першого погляду все таки буває. Форсованим маршем приходимо в село Бадян і займаємо оборону. Виявляється, що совєцькі війська прорвали фронт в південній Словаччині і нас кинули щоби цей “вилам” залатати. Маємо завдання нав'язати контакт з противником і встановити нову лінію фронту.

ДОЛЬНИ АЛЬМАШ

За хатою на краю села копаємо великий круглий окоп, в якому займає місце ПАК (протитанкова гармата). В хаті старі та молода жінка з дитиною на руках. Чоловік в армії і давно жодної вістки від нього нема. Портрет вояка на стіні і на велику радість батьків та жінки впізнаю чоловіка, якого бачив в Жіліні, де нас обслуговували

словацькі вояки. Заходять німці і хочуть забрати старого на “форшпан”, разом з кіньми. Відстоюємо господаря, порадивши забрати коней у фарара-священика, який має їх кілька пар та й слуг до того. Повернулася наша стежа, яку обстріляли в сусідньому селі – значить контакт є. Піднімаємося по тривозі вечером і виступаємо. Зупиняємося на висоті перед селом. Поруч сотня вермахту та наступати ніхто не спішить. 25 грудня у словаків Різдво, а ми всю ніч лежимо на морозі. Вночі знову наша стежа йде в село і через півгодини чуємо стрілянину – це наші обстріляли ворожий броневик, і той драпнув з села. Рано займаємо село Дольни Альмаш і окопуємося на висоті в напрямку на Батовце. Гора невисока за селом, поросла лісом, а південний схил виноградники. Посеред дерев хати-землянки, в яких на полицях китиці винограду, а яблука висять пов’язані, як цибуля, в першій кімнаті великі бочки з вином. Не встигли розглянутись та поїсти винограду, як піднялася пальба – це наступають “таваріщі”.

Наша сотня розкинута поміж деревами, розгоряється бій. Поступово стрілянина на лівому крилі віддаляється і чую голос мого другого номера, що треба відступати, бо ми залишилися одні. Відповідаю, що наказу відступати не було, і не можемо самочинно покинути поле бою. Вкінці каже, що він відступає. Я теж відступаю короткими перебіжками, стріляючи з мого МГ-42 з руки. Вибігаю з лісу і бачу, що хлопці добігають по схилі гори до села – це 2-3 км від лісу. Пробігши 60-70 м відчуваю сильний поштовх і падаю на землю – це поруч вибух міни або гранати. Дивне враження, коли людина поранена. Перше, це свідомість того, що живий. Полежав трохи і стараюсь усвідомити, що зі мною. Голова працює нормально, рухаю руками і теж болу не відчуваю. Відчув біль, коли почав підтягувати ліву ногу – значить, я таки ранений. Починаю по пластунському повзти вниз і чую, як кулі дзвенять. Значить, за мною слідкують і стараються добити. Положив голову на руки і думаю що даліше робити, як вибратися з цієї халепи. Коли так лежу, чую що позаду мене по краю лісу рвуться стрільна. Це стріляють протилетунські автоматичні гармати, які на краю села. Через пару хвилин нова серія вибухів і поки мене прикривали, а ліс горів, я потихеньку повз вниз до своїх.

Мені важко згадати, як довго я повз – здавалося вічність. А насправді, мабуть, 2-3 години. Врешті, недалеко до дороги, яка попід гору веде в село, вискакують товариші і несуть до найближчої хати. Зробили мені перев'язку, положили на драбину, несуть на перев'язочний пункт. Недалеко від центру села нас зупиняє лікар в чині майора. Спитавши, де я поранений, приказав занести в “Опель”, яким тільки що приїхав. Поруч посадили ще одного пораненого з нашої сотні і майор приказав везти нас в Штявницю.

По дорозі я довідався що мій товариш був посланий до мене з наказом відступати, але був поранений в живіт і не дійшов. За селом побачили сотні, які йшли нам на допомогу, це була бригада РОА (Російська Визвольна Армія). Проснувся на операційному столі – один лікар на запитання другого, котра година відповів що вже шоста. Побачивши, що я відкрив очі спитав мене, коли я був поранений. Я відповів що вчора, думаючи що це шоста година наступного дня, а фактично попав на операційний стіл в Зволени, віддаленому від місця бою більше як 50 км, цього ж дня, коли був поранений, 26 грудня о шостій годині увечері. Через два дні нас санітарними автомобілями перевезли в Банську Бистрицю, де завантажили в санітарний поїзд. Стояли на станції кілька годин і на мою просьбу працівник залізниці купив мені на дорогу літературу до читання. Це були з серії “Сетове романи” книжки мого улюбленого письменника Дж. Кірвуда. Наш поїзд потихеньку поїхав на північ у бік Ружомберка і через два дні ми опинилися в Годоніні, де я пролежав майже три тижні. Згодом мене перевели до шпиталю, який знаходився в невеличкому містечку Моравска Нова Весь. Чи то мені так щастило, чи я не пам'ятаю, але ніколи не зустрічав ворожого ставлення до себе, ніхто ніколи не старався мене понизити. Коли виписувався після одужання, мені давали відпустку і я міг їхати куди б хотів. Я відмовився, бо не було куди їхати, і мені дали скерування на фронт.

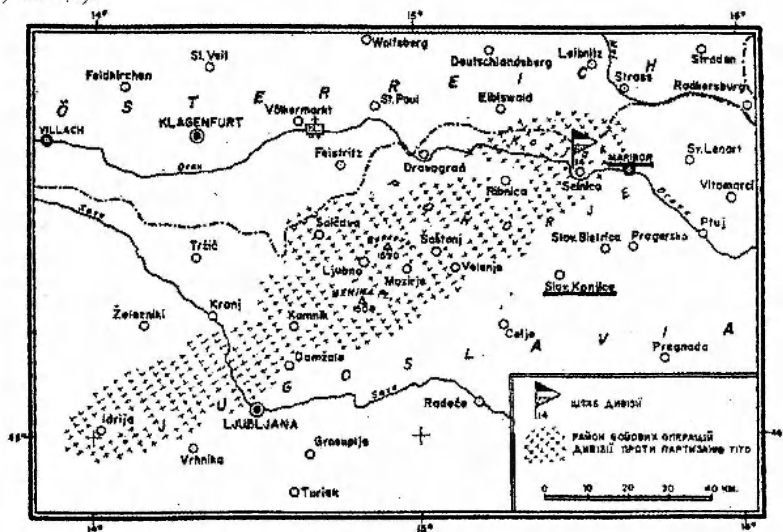
Приїхав у Фрідек Містек, який знаходився недалеко Тешина, а там вже йшли бої. Заходжу з моїми паперами до військової комен-датури, комендант оглянув мої папери і скерував у Відень: там тобі скажуть, де твоя дивізія. Різні були люди і різні порядки, поруч фронт, а мене відправляють в глибоке запліччя. Цікаво, чи можливе

таке було б в Красній армії, коли німці стояли під Москвою? Червоний Хрест мені видає харчі на дорогу, молоденька симпатична дівчина наливає повну тарілку смачної зупи та гуляш з картоплею. Подаючи мені обід, дякує в імені своєї Батьківщини. Приємно почути, що тебе хтось поважає – не завадило б і нам дечого повчитися в інших.

Незабаром має бути потяг в напрямку Відня (до фронту десь 30 км.), на пероні багато людей. Цікаво, що воєнних майже не видно, так було і в приміщенні Червоного Хреста. Нарешті є поїзд – це чотири пасажирські вагони з локомотивом. У вагон заліз через двері, які відчинив мені провідник з другого боку, до Відня їхав всю ніч. У Відні зголосився у військову комендатуру, де виписали мені новий маршрут, дали скерування до військового готелю (“Зольдатенгайм”), щоб я мав де переночувати. Весь день оглядав Відень.

У СЛОВЕНІЇ

Сідаю рано в потяг, який напівпустий плететься з Відня до Грацу. Поруч у вагоні наші чоловік та жінка, які працюють на фабриці, збідовані і віддаю їм свій хліб та й те, що мав до нього (маргарин, сир, тощо).

Бойові дії Дивізії на Словенії

Нарешті Марбург-Марібор в Словенії, яка після розгрому Югославії була приєднана до Райху. У воєнному містечку (казарми) наші квартир'єри (“форкомандо”), які приїхали раніше (як я колись до Нойгамеру), щоб приготувати приміщення для Дивізії, яка марширувала зі Словаччини, долаючи кожний день по 40-50 км.

Пройти сотні кілометрів не було так просто, а з ними були ще й обози, і в кінцевій фазі переходу – партизанські райони, та й вороже летунство не дрімало. На півдні Штирії гори і треба було помагати підштовхувати фіри, коли коні падали на обледеній дорозі гірських перевалів. 14 та 15 лютого пережив в Марбургу страшне бомбардування міста американськими “літаючими фортецями”. Починалося бомбардування о десятій годині ранку і тривало до 16-17 годин. Місто розташоване в котловині серед гір, довкола бомбосховища, протилетунська артилерія мала становища на вершинах гір. Може тому за два дні “янки” скинули сотні бомб, знищили прекрасне місто, але так і не змогли знищити стратегічно важливий міст через Драву.

Перший наліт захопив мене (на вій сирен не звернув увагу, бо це було щодня, коли перелітали бомбити інші міста чи об'єкти) в казармі на ліжку, де я “доліковувався”. Коли полетіли бомби, ми вискочили з будинку та сховалися у бомбосховищі на майдані містечка. Підчас маленької перерви втекли за розташований поруч виступ гори над рікою Дравою та дивилися скільки риби наглушили скинутими на міст бомбами. Цікаво було спостерігати, але і небезпечно, бо кругом падали відламки від розірваних у небі стрілен. Коли надлітала перша чи наступна ескадра, з першого літака скидали червону ракету, мабуть, сигнал для атаки. Скинувши бомби, ескадра відлітала, а за нею наступні і так весь день до вечора, бо літовища були в Італії. Наступного дня я вже сидів у бомбосховищі, виритому в горі, тут вже було безпечно, бо гора велика з потужними металевими воротами при вході.

Через кілька днів ідемо з командою квартир'єрів в Гोनобіц в напрям Цельє-Люблян, бо Дивізія на підході. Нарешті, після довгої розлуки, стрічаю друзів. Починається новий етап у горах Словенії. Займаємося “альпінізмом” у погоні за 13-ою тітовською бригадою, лазимо по горах та полонинах. Партизани пильно стежили за кожним

нашим рухом, “мали очі та вуха” на кожному кроці, і всі наші спроби, зазвичай, закінчувалися невдало. Та інакше і не могло бути, враховуючи, що німці не могли дати собі з ними ради протягом останніх 3 років.

Та ми і не дуже старалися. Відбували свій “контракт”, який заключили з німцями. Інша справа, що більшовизм був нашим ворогом, де б він не проявлявся. Вже березень, і в Словенії чудова пора року – весна, в долинах тепло, а на горах сніг 2-3 м товщиною. Ми днями, а іноді ночами лазимо по горах та полонинах. Іноді прочісуємо ліси, але чомусь завжди нікого не знаходимо, а може ми так “шукали”?

Був у нашій сотні (чи курені) випадок, коли один наш вояк втік до партизанів, через пару днів ми його ввіймали. Він дуже просився приховати втечу. При першій же нагоді втік знову.

Ввіймали одного партизана та виявилось, що це наш українець з Вінницької області, який втік з німецького полону чи примусових робіт до партизанів Тіта. Кожний рятувався, як міг. Послали його дістати солі та попав нам в руки. Ми з ним провели виховну роботу, і воював в наших рядах до останнього дня війни. Наше начальство вирішило розправитися з 13-ою бригадою, брали й ми участь у велетенській облаві. Весь час з гори на гору, все вище і вище. Підходимо до підніжжя, мабуть, вже найвищої гори, з якої обстріляли нас кулеметами. Ми насторожі і моментально вдарили по них наші гранатомети, все раптом затихло. Пішли по стежці далі й побачили на виступі гори велику галявину, а на ній в глибині дві хати. На краю окопи, з яких на нас і стріляли. І ми мали змогу ще раз переконатися, яких маємо чудово вишколених гранатометників, які за лічені хвилини закрили вогневі становища противника. Вояком ніхто не народжується, а майстерність здобувається наукою, досвідом і, на жаль, кров’ю. У нашому курені були переваж хлопці “обстріляні”, які мали за плечима важкі бої під Бродами та на Словаччині. Мабуть, тому нас кидали в найгарячіші точки. Незважаючи на це, втрати в нас були менші, як в інших полках.

До кінця дня так і вилізли на цю злощасну гору. Привал, темніє та й копаємо в снігу яму, щоб вогонь розвести та погрітися. На долині

весна, сонечко пригріває, а тут сніг товщиною, мабуть, більше двох метрів. Ранком пішли далі. І двоє наших старшин, які чомусь відірвалися до переду, пропали, як то кажуть, “на очах” (цікаво все таки, що з ними сталося, чи їх схопили, а може здезертирували?). Дальше в густому лісі мали сутичку з партизанами, які стріляли по нас сидячи на деревах. Бачив одного вбитого, мабуть, якийсь селянин у лахміттях, старий кріс та пару набоїв в кишені, не відчував до нього ненависті, бо наші в УПА теж у таких умовах. Вискочили на велику галявину, а їх чоловіки 3-4 втікають до лісу з другого боку, скільки по них не стріляли, втекли всі, бачили правда кров на снігу.

Зайшли на гарне господарство, окремо побудоване як хутір, а в стайні пара прекрасних осідланих коней, господар чуть не плаче, що залишили їх (коні), не питаючи його згоди – що тут можна сказати?

З гори прекрасна панорама – чудова долина посеред гір, ген притулювся до гори замок, варто було вилізти на гору, щоб це побачити. Ходити по горах важко – на це спеціальні гірські дивізії, які навчені ходити та воювати в горах, мають в’ючних тварин для несення вантажів (гранатомети чи лафети до важких кулеметів). Ми розв’язували цю проблему по своєму – просто брали “до помічі” (іноді) словінця, який з ляфетою вагою 23 кг йшов легше, як ми з крісами.

У мене новий товариш, якого приділили до нас. Післали його на підстаршинський вишкіл десь на заході та й опинився в Голландії під Арнгаймом. Там альянти робили висадку парашутистів. Де тільки ми не були, оповідає мій товариш Михайло Філіковський, якого після висадки альянтів перевели в нашу Дивізію.

А були це прекрасно вишколені, ідейні та готові на кожну посвяту молоді хлопці. Мабуть, мені пощастило, бо моїми зверхниками завжди були українці. Тільки в кінці війни, після Татарського, нашою сотнею командував поручник Пратерш. А може і не він? Бо важкими кулеметами важкої сотні командував другий німець Шнеллер. Я так дотепер не знаю, до якої сотні належав, знав, що наш кулемет був підпорядкований 2-ій хоті 2-ої сотні 29-го полку.

Минуло більше, як 50 років, багато прізвищ друзів забув. Були переїзди в моєму житті, про які згадую в суцільному тумані –

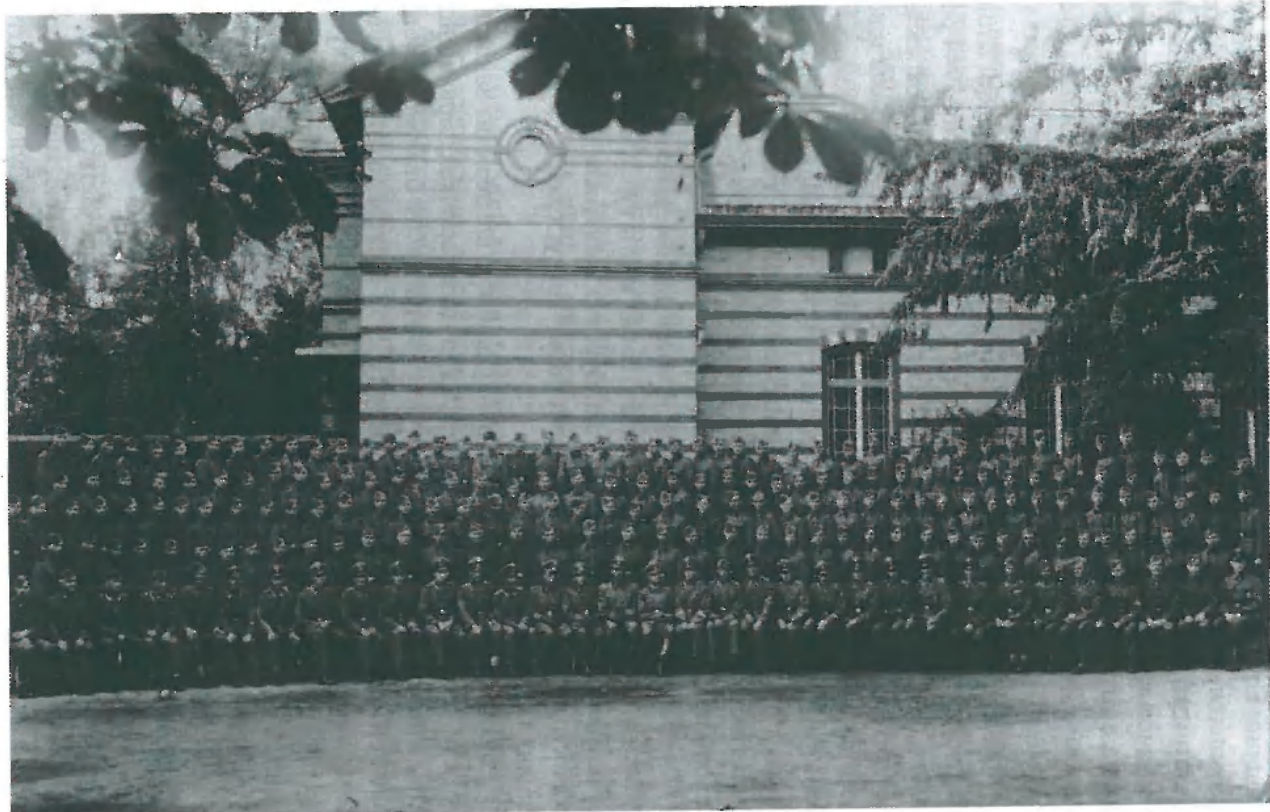
особливо, коли були в наступах та відступах, і часто ночами треба було міняти позиції. Додавився до того період в моєму житті, коли багато з того, що знав, було просто забуто, щоб не зашкодити іншим, бо слідчі аж занадто цікавилися нашими вербниками, багато яких було на еміграції, а рідня впереваж у краю.

ВИШКІЛ У ЛЯВЕНБУРЗІ

На все життя залишилися спогади про підстаршинський вишкіл у Лявенбургу. Приїхали ми з Нойгамера на початку квітня 1944 року, близько двохсот молодих хлопців, з яких протягом чотирьох місяців мали вишколити грамотних підстаршин – кістяк армії. Сама школа була біля міста Лявенбурга (недалеко Гдині) у будинках колишньої психіатричної лікарні, або як у нас кажуть, в “домі вар'ятів”. Проходив я вишкіл у важкій чоті, цебто важких кулеметів та важких 12 см гранатометів. Кулемети були сучасні (СМП-42). тобто 42 року випуску. Проходили теоретичне та практичне навчання. Перекладачем був у нас Михайло Клим'юк з Варшави. Жили в двоповерховому цегляному будинку-казармі. Кожний рій мав свою кімнату, ліжка металеві двоповерхові, кожному шафка та табуретка біля ліжка, на яку перед сном акуратно в “кістку” складали свою одягу, кріси в спеціальних стояках у коридорі під стіною.

Будив нас о шостій годині ранку дзвінок, ще не встиг закінчити дзвонити (просто секунди), а ми всі в нічних сорочках, зірвавшись з ліжок, кричимо дружно: “Ахтунг!” (“Увага!”) і біжимо до своєї шафки. Ледве встигаємо добігти (2-3) метри, а вишкільний підстаршина вже тут. (Спеціально стояли під дверми, очікуючи дзвінка). Черговий кімнати (кожний день по черзі інший) звітує: “Кімната ч... 12 чоловік, всі встали і здорові!”. Ранішня “молитва” вислухана і чуємо команду: “Продовжувати”. І тепер все починається: треба застелити ліжко, щоб було “цак-цак”, одягнутися, поголитися, почиститися, вмитися... І все за півгодини, і ані хвилини довше. І все бігом, і ані одного кроку повільно.

Йдемо в їдальню через подвір'я і хто “забудеться” бігти, чує “Тінлеген. ауф, марш, марш!!” (Лягай, вставай, бігом, марш, марш!!) І так і рано, і в обід, і ввечері, і день за днем – а спробуй ослухатися,

Другий підстаршинський вишкіл у Лявенбурзі

(квітень-серпень 1944 р.)

*ЗЛІВА: 1-й ряд: 6 – уша Кунце, 12 – уша Маср, 13 – уша Шмідт,
14 – хор. Ба-чинський, 15 – хор. Хіцяк, 16 – сот. Штігельмаєр,
17 – уштуф Люнеліке, 18 – шпіс (старшина) сотні,
20 – уша Пльонташ, 21 – уша Мергенталер, крайній ротенфюрер
Дірмаєр.*

*2-й ряд: 11 – Іван Федорчук, 12 – Зарицький, 17 – Денищук,
18 – Б.Саєвич, 19 – Я.Москва, 21 – Й.Микуляк, 29 – Е.Пліхота,
30 – З.Данилишин.*

*3-й ряд: 4 – Федунь, 6 – С.Борисевич, 8 – Л.Муха, 10 – Крєкта,
13 – М.Клим'юк, 18 – В.Швець, 21 – Б.Лялюк, 22 – Е.Гумецький,
23 – С.Пасіка, 24 – В.Луців, 25 – В.Галушка, 26 – Головка.
33 – О.Загорода.*

*4-ряд: 2 – С.Климців, 3 – М.Овад, 4 – М.Гуль, 5 – М.Якуб'як,
7 – І.Падик, 11 – М.Граб, 12 – Я.Куницький, 13 – М.Крїса,
15 – Б.Левицький, 16 – Р.Припхан, 22 – Новосілець,
28 – С.Кукурудза, 30 – Гладій, 31 – В.Саяк, 33 – М.Головатий,
34 – В.Мотика, 35 – Р.Старосольський, 36 – М.Маркевич,
37 – Палій.*

*5-й ряд: 1 – Р.Цьолко, 2 – О.Навроцький, 3 – Мандюк, 5 – Бойчук,
7 – Т.Андрушко, 8 – Мусій, 10 – Табора, 11 – П.Литвин,
15 – В.Махобей, 16 – В.Пальчук, 18 – М.Курилюк, 19 – Б.Юрчук,
21 – Мар'ян Цьолко, 22 – О.Анд-руцакевич, 23 – І.Цікало,
24 – Ременюк, 25 – Е.Логаза, 26 – Р.Дуда, 28 – Т.Ерс-тенюк,
29 – Ковальчук, 31 – С. Ліцинський, 32 – Трїска, 33 – Іван Федаш,
35 – Хіцяк, 38 – І.Войтович, 41 – Вовк. (Дані переслав побр.
М.Головатий з Торонто, велика подяка за важку працю).*

*У своєму листі Т.Андрушко з Австралії згадує П.Кіщака, В.Кецуна,
П.Матичака, С.Павчока. Мені запам'яталися прїзвища
Шутри та Земби.
Всього 85 чоловік.*

не радий будеш, що на світ народився, як візьмуть тебе в обороти, персонально стоїть над тобою і навіть говорити не хоче, тільки пальцем киває то вниз то догори.

В ідальні сидимо по четверо за одним столом. Хоч годують непогано, всього мало – апетити в нас вовчі.

Наш чотовий сотник (гауптштурмфюрер) Люнеліке з дивізії СС “Тотенкопф” (“Мертва голова”) просто “скажена” людина: коли кричав, з рота бризкала слина – ще й дотепер не забув зловісного каркання: “Зі, зі, ляше”. Ройовим старший вістун (роттенфюрер) Дірмаєр з поліцейської дивізії. Воював на Східному фронті і був в оточенні, на рукаві нашивка “Демянск”. Був спокійний та зрівноважений, якщо таким в тій “фірмі” можна було бути, хто був занадто “людяний”, того відправляли із школи на фронт.

Взагалі всі старшини й особливо підстаршини були “сатрапи” на підбір. Не хочу, щоб хто подумав, буцімто над нами знущалися спеціально. Над німецькими курсантами глумилися ще більше – це був просто прославлений прусський “дріль” (вишкіл). Чули ми в школі, що були випадки самогубства: там жалітися не було кому.

Цікаво проходило теоретичне навчання. Це був для нас ніби перепочинок, бо сиділи в кімнаті та слухали “лекції” нашого інструктора, перекладав Клим’юк. Ми були так перемучені, що засипали. Слухаєш як перекладає Михайло, а очі самі закриваються. І нараз чуєш: “Ауф!” – сну, як не було. Тепер за кару треба прикуцнути на табуретці з витягнутими вперед руками.

Польові заняття проводилися на Штрєпі – полігоні віддаленому на 15-20 кілометрів. Там ми стріляли, кидали ручні гранати, вивчали тактику бою. Поряд проходила дорога і на повороті був майданчик, на який “бавори” кінсьми привозили бідони з молоком, серед дня ці бідони забирало вантажне авто до молочарні.

Ми давно забули смак молока. Один бідон випили, хто здогадається? – подумали. Наслідки такого, в очах німців, страшного злочину, важко було собі уявити. Нами тиждень товкли, як хотіли, ми проклинали, що на світ народилися але.. не зізналися, бо за це був концтабір. Не можу сказати, чи пив це злочасне молоко, бо не пам’ятаю. Це була неписана солідарність, і нікому в голову не

прийшла б думка видати товаришів. У нас продовжували виховувати абсолютну слухняність, бо вояк повинен виконувати наказ не задумуючись.

Робимо форсовані марші на 40-50 км. Під час маршу створювано “бойові ситуації”: повітряна атака, танки зліва або справа, газова атака, яка найбільше давалася нам взнаки. Треба було в гарячій погоді промашерувати в противогазах 10-15 км. І наші інструктори – підстаршини весь час перевіряли, чи хто, борони Боже, не відкрутив коробку противогаза, щоб було легше дихати.

Коли доходимо до міста, чуємо команду: “Пісня!” Ми повинні випрямитися, забути про втому й з бадьорою піснею пройти через місто, щоби всі побачили, які ми геройські хлопці. На жаль, в нас нічого з перевтоми не виходить, і ми не співаємо, а мукаємо. Розлучені командири, замість до казарми, ведуть нас на вишкільну площу, де ми будемо доти рачкувати, аж добре заспіваємо. Та пісня знову в нас не виходить, і ми далі виконуємо так добре вивчені “вправи”. Вкінець наші “вихователі” наказують останні 200-300 метрів повзти в болоті, і не маємо права обминути жодної калюжі.

Змучені (та хіба це слово?), брудні та голодні, нарешті, заходимо до казарми, щоби через 20 хвилин чистими і вмитими піти в їдальню вечеряти, швидше снідати, бо марш відбувся вночі. І тільки позасинаємо, як черговий підстаршина перевіряє, чи чисто в кімнаті, чи добре покладана перед сном одежа й при бажанні (а таке в них було часто) починає нас “виховувати”. Знаходить на підлозі сірник (який мабуть сам і підкинув) та й ми, зірвавшись з ліжок, кладемо його на 3-4 коці та й носимо кругом казарми. Такі спектаклі відомі давно і повторювані в кожному вишколі.

Навчання продовжується: долаємо водні перешкоди, стріляємо з важких кулеметів та гранатомета. Цей важкий полковий гранатомет 12 см (на відміну від середнього 8 см), мабуть, спеціально для виховання нашого характеру. Лафета та “люфа” (жерло) вагою більше 100 кг., кожне возимо на спеціальному візку. Розбираємо та складаємо його аж немає на нас сухої нитки. Виконуємо теж вартову службу, як і всі сотні в школі. В неділю йдемо в місто пити пиво. В барі повно дівчат, мабуть, спеціально приходять до курсантів.

У місті великий тир і ходжу туди постріляти, бо пива не п'ю. Можна там поспілкуватися з нашими дівчатами, які тут працюють в господарів (баворів). На початку червня найкращих з-посеред нас посилають на старшинський вишкіл у Познані. Поїхав і Климчик, загинув у Варшаві під час повстання, куди його послали з групою перекладачів. У школі тривога, бо американці висадилися в Нормандії, ходять чутки, що нас туди кинуть. 20 липня нова тривога – замах на фюрера. Сам замах не дуже хвилює, але вперті чутки, що кинуть на Берлін всю нашу школу, для наведення “порядку” з мерзенними бунтівниками.

Наші інструктори виразно подобішали, ану ж доведеться йти разом в бій? Живемо в напрузі кілька днів. А що якби нас кинули на Берлін? Все таки добрий полк курсантів (в школі було 12 сотень) і може пропали б ні за “цапову душу”. Тут слід подумати і про вояцьке щастя.

Навчання закінчилося і приїхав за нами поручник Хіцьяк з Дивізії. Заладовуємося в два телячі вагони і... прощай Лявенбург, ще одна сторінка моєї біографії закрита.

БАД ГЛЯЙХЕНБЕРГ

В останні дні березня марш-кидок у напрямку Марбурга. Минувши це місто, прямуємо на північ у напрямку містечка Ляйбніца і, не дійшовши до нього, повертаємо на схід у бік угорського кордону та й зупиняємось край дороги в невеликому лісочку.

Кажуть, що будуть нас роззброювати та ми на це не зважаємо, ніхто не може сказати, що буде завтра. По нашій дорозі відступає велике з'єднання угорської армії і отримуємо наказ цю частину роззброїти, для них війна вже закінчилася. Мені дістається малинова пістоля з солідним запасом амуніції. Запам'яталися сльози в очах одного полковника, коли в нього забирали коня – стало жаль, але в нас ще жива пам'ять про події на Закарпатській Україні.

Вже вечір і перемучені цілоденним маршем засипаємо в корчах, на світанку продовжуємо свій похід у невідоме. Що то буде? Ще пару годин ходьби і з ходу вступаємо в бій. Серце радується, коли бачимо, як втікають по дорозі їхні обози, за ними навздогін б'ють наші

гранатомети. Займаємо село Траутмансдорф. Довкола пальба. Видно наступаємо не ми одні. В селі заходимо в хату, в якій лежить у постелі молоденька дванадцятирічна дівчинка, яку насилувало аж дев'ять “асвабдітелів” з-під знаку серпа і молота. В іншій хаті жінку, яка навіть не говорить, скільки хамів її насилували, вигнали чоловіка з хати. Добре, що хоч його не вбили.

Якийсь неписаний закон був в тій “непобедимій і легендарній” – дозволялась першій лінії повна безкарність, бо “мстили” за безчинства, яких допустилися нацисти на їхній землі. Мені важко бути об’єктивним, бо я тих безчинств у нас не бачив, працюючи в Німеччині, але кожний має відповідати за злочини, які сам вчинив. Що ж це за законність та справедливість, коли сам твориш беззаконня?

Австрійці, може, теж очікували, що їх визволять від Німеччини. Були і такі, і в цьому немає нічого дивного. Коли по дорозі зайшов до однієї хати попити води, молода жінка спитала, коли буде війні кінець. Я їй відповів по-українськи: “Коли Гітлера шляг трафить”. І вона мене прекрасно зрозуміла, бо наше “шляг трафить” – то старе австрійське “шляг тrefен” – спадщина в нас по “небіжці” Австрії часів Франца Йосифа. Вона засміялася й винесла холодного молока. До того часу я не знав, що це прокляття австрійського походження, інакше я б так не сказав. Може через ці звірства нас стрічали з сльозами в очах, може тому по стількох роках нас так привітливо приймають, коли приїздимо на могили загиблих там побратимів.

Коли наші повстанці з УПА пробивалися на Захід через Словаччину та Австрію, мали вагому підтримку місцевого населення, яке активно їх підтримувало, знаючи, що це українці і за що вони борються.

Думаю що є частка і нашої заслуги за наше лицарське та гуманне ставлення до тих народів; ми собі безчинства ніколи не дозволяли при нашому вихованні та моралі.

Внаслідок наступу наш рій зайняв становище на Гляйхенберг Когель. Це панівна висота – гора біля Бад Гляйхенбергу, на ній хати, за останньою, на самому краю, становище нашого кулемета – дальше вниз крутий схил, порослий лісом. Мусимо бути пильні, щоб нас не

заскочили. Прекрасний вид на всю долину, бачимо окопи нашого 30-го полку та окопи противника, тому за цю висоту були вперті бої. І, врешті, щоби нас не відрізали, змушені були її залишити.

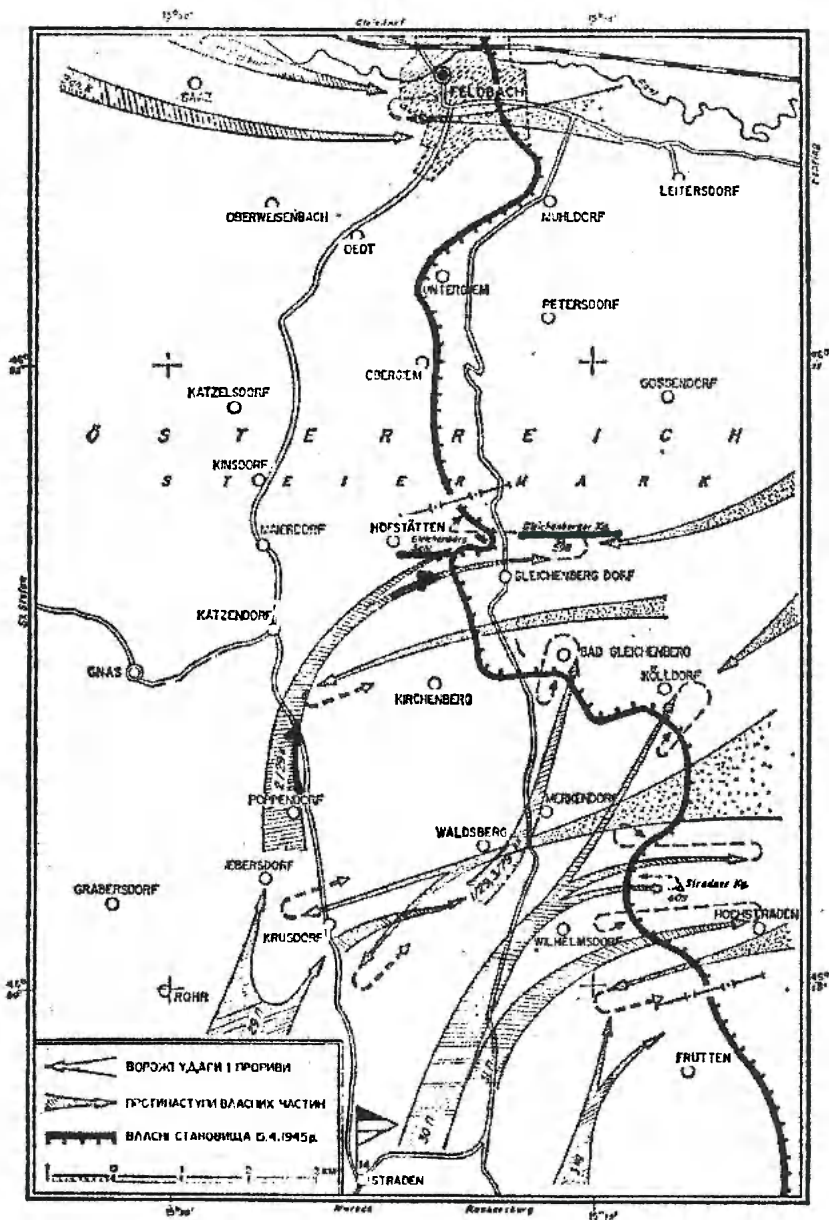
Бачимо з гори, як по позиціях наших б'ють реактивні установки, так звані "катюші", – жахливе видовище: все кругом горить. По нас не стріляють, бо самий Когель – то вузька подовгаста висота, шириною мабуть яких 60-80 м, і при перельоті могли б бити по своїх.

Хата, в якій "квартируємо", покинута господарями, гарне господарство, в стайні корови та свиня, кури – все голодне та ричить, мукає. Хлопці в нас – господарські діти, і не довго кинути сіна та щось свині, навіть видоїли корів – так і залишили все, коли відступали. В хаті на стінах мисливські трофеї – оленячі роги, мабуть, господар мисливець: все зроблене зі смаком і комфортом.

Через два дні нас все таки потіснили і нам наказано міняти становище, покидати дуже важливий об'єкт, на якому, крім нас, сиділи і вогневі старшини, що керували вогнем нашої артилерії.

Відступаючи, мусимо перескочити відкритий відтинок поміж пагорбами, який сильно обстрілюється. Всі перебігаємо щасливо, крім нашого ройового М. Байтали, якого поранило. Що за поранення – ніколи оглядати і, взявши його попід руки, помагаю вибиратися в безпечне місце, згодом відпровожую в санітарний пункт, де йому дають потрібну допомогу. Так і не знаю, яке це було поранення, та й його подальшої долі. Повертаюся лісом на гору, де гримить скажена канонада і застаю сотню, що окопується на хребті гори. Перед нами схил гори, зарослий лісом; бачимо, як по лівому краю наступають більшовики і стріляємо, під вечір бій поступово вщухає.

Дальше смутно все пригадую, бо ми постійно в сутичках та переходах, особливо ночами, доки фронт на нашому відтинку не стабілізувався. Займаємо окопи біля замку Гляйхенберг, в якому тримає оборону 3-тя сотня нашого куреня. Наша 2-га сотня, якою командує поручник (оберштурмфюрер) Пратерш, міняється постійно позиціями з 1-ою сотнею, ще хтось нас змінює, коли маємо короткий відпочинок у другій лінії.

Введення Дивізії у фронтові бої в районі Фельдбах-Гляйхенберг

Наші окопи направо від замку перетинають відкриту долину і сидимо в глибоких окопах, які сполучаються поміж собою, і до тилу викопаними на весь ріст траншеями. Спереду нас нічия смуга аж до окопів противника, посеред якої стоїть покинута господарями хата. В цій хаті найперше большевики, а згодом і ми любили робити одні на одних засідки, бо була це хороша позиція для розвідників при спробі переходу в тил противника. Провідним у цих розбірках був наш Грінченко, який міг сидіти в засідці й завжди виходив переможцем.

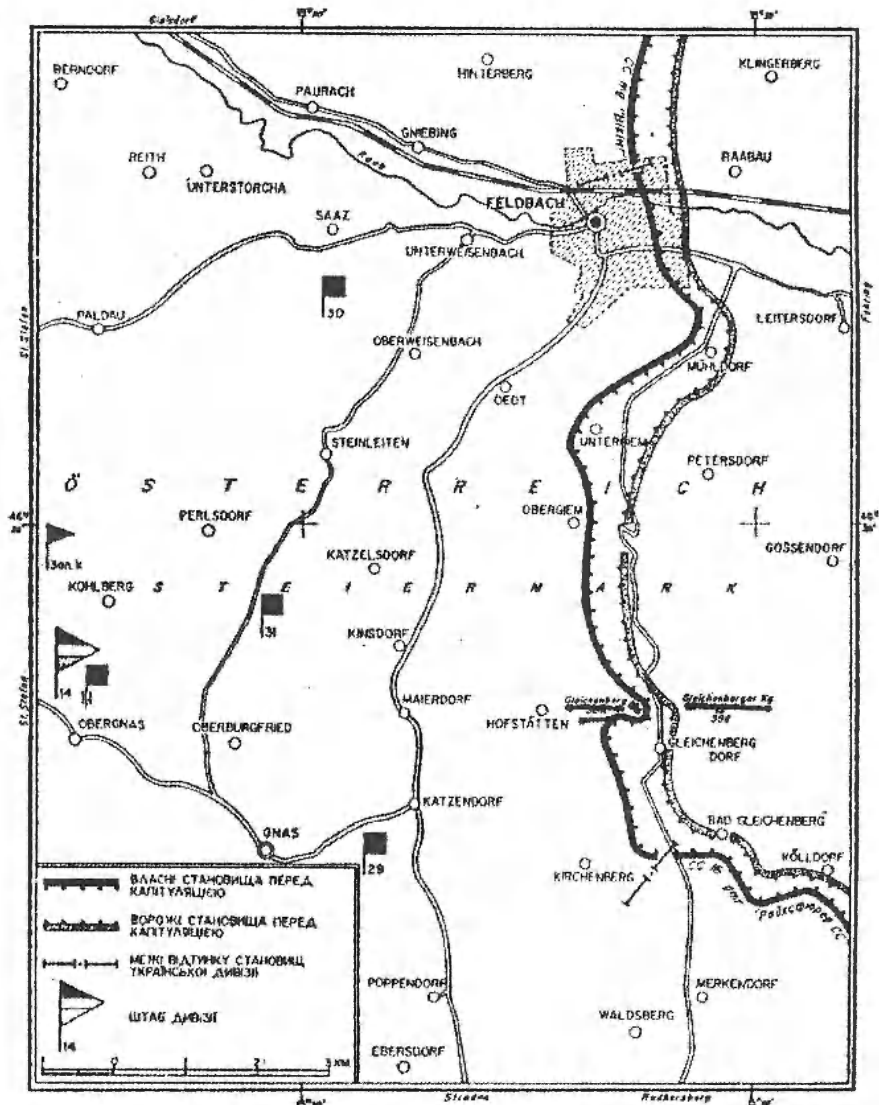
Інший наш герой гуцул Томащук з Жаб'є (раз гуцул, то в нашому розумінні, обов'язково, повинен був бути з Жаб'є – такі то в цей час були мої знання про Гуцульщину). Цей вроджений мисливець з наших Карпат дуже полубляв ходити в запілля ворога, ніколи не повертався без трофеїв. Завдяки йому ми позбулися ворожих снайперів (ворошиловських стрілків), які не дозволяли нам виставити голови з окопу.

Годують нас переважно увечері, а ранок завжди починається концертом, який слухаємо завдяки гучномовцям противника, йде посилене психічне оброблення наших хлопців. Що говорили, здогадатися неважко, особливо після цього, як наша чота перейшла до них, загітована нашим “свідомим” галичанином. Виступають один за одним колишні “наші” та не можуть нахвалитися, як їм добре, як їх там люблять. Цікаво, все-таки, подальша їхня доля, бо ця злочинна влада нікому ще не пробачила. Вдень світить сонечко, кінець квітня, чудова погода, війна наближається до кінця. Як далі буде?

Ще на Гляйхенберг Когель в хаті взяв собі книжку Альбрехта “Запроданий соціалізм”, коли затишно (не стріляють), читаю помалу, бо німецьку мову знаю слабо.

Стоїмо в другій лінії. Маємо маленьке свято, тому що перебігла до нас через фронтову лінію, поранена відламками в хребет, свиня – м'ясо зварили та й з'їли, нутрощі закопали.

2-го травня наш сотенний робить збірку. Стоїмо на галявині в лісі, а він повідомляє, що фірер загинув героїською смертю. Ми не радувалися (чого?). І не плакали, бо як каже “старший брат”: помер Максим ну і Бог з ним.

Дивізійний відтинок фронту перед капітуляцією в травні 1945 р.

Нам об'явили, що ми вже не дивізія “Галичина”, а 1-ша Українська Дивізія Української Національної Армії, командувачем якої став генерал-хорунжий Павло Шандрук. Це прізвище було мені відоме, бо мій батько, колишній старшина армії УНР (на жаль ранги його не знаю, але був штабскапітаном у колишній царській армії) воював з ним у Третій Залізній Дивізії Армії УНР під командуванням ген. Удовиченка. Згодом на еміграції в таборах інтернованих колишніх вояків Армії УНР редагував журнал “Табір” в Тухолі.

Вся наша Дивізія була приведена до присяги, цей раз вже нашому, українському народові. Були представники від усіх полків. Я тоді сидів в окопах. (Мабуть, набагато легшим було б сл. п. генералові пережити останній, найважчий період війни, спокійніше, не беручи на себе такої великої відповідальності перед історією та народом, як братися за таку місію, “за п’ять хвилин до дванадцятої”). До деякої міри завдяки тому Дивізія уникнула депортації до ССРСР, як це зробили “союзники” з дивізіями ген. Власова та козачим корпусом фон Панвіца.

І знову ми в окопах, цього разу з лівого боку злощасного замку, який героїчно обороняла 3-тя сотня нашого куреня під командою сотника В. Козака, нагородженого за хоробрість Залізним Хрестом Першої Ступені.

Пізно увечері сидимо з побратимом Володимиром Байдужею в траншеї й тихенько говоримо. Раптом вибух (мабуть, кинута ворогом граната). І впавши на дно окопу, чую хропіть, я до Володі, а він вже мертвий – відламок потрапив просто в гортань. Похоронили наступного дня при дорозі.

Противник вже смакує перемогу. Видно, що понапивалися, бо солдати, як вискакують з окопів, які внизу навпроти нас на краю лісу, на другім боці галявини, попереду політрук або комісар з пістолетом в руці (таке бачив давно-давно в советському кіно: “Вперьод! За родіну, за Сталіна!”). Діставши гідну відсіч, втікають, забираючи вбитих та поранених. Не знаю, як таку дурість назвати.

Великдень і розписуємо окопи традиційним: **“Христос Воскрес – Воскресе Україна”**

Остання ніч і вже знаємо, що маємо тримати оборону до 14.00 год. 8-го травня і прикрити відхід Дивізії на захід.

Дочекалися цієї години, а які то довгі ці останні хвилини! Як психічне напруження! Покидаємо окопи, починаючи новий етап в житті кожного з нас.

ПІСЛЯМОВА

Наш рій обслуги важкого кулемета, згідно з положенням, нараховував шість чоловік:

1. **Байгала** Михайло – ройовий, штурман (вістун) 1923 р.н., с. Калинівка, Теробовлянщина, учасник боїв під Бродами, поранений під Бад Гляхенбергом. Полон в Італії. Згодом в Шотландії. В 1963 році переїхав в Австралію. Проживав на острові Гаймдмарш, Адеяїда. Помер 25 12 1998 року (дані переслав побр. Т. Андрушко).

2. **Храпко** Іван, 1922 р. н., Зелена, Бучацького району, Тернопільщина, учасник бою під Бродами, важко поранений на горі Дьюмбер (Словаччина) в останніх днях жовтня 1944 р. Похоронений в січні 1945 р. в місті Банська Бистриця.

3. **Муха** Леонід, 1926 р. н., м. Варшава – другий, згодом перший кулеметник. Поранений в бою 27 грудня 1944 р. б. села Дольни Альмаш (Словаччина), другий раз при відступі в останній день війни біля замку Гляйхенберг. Нагороджений “Нагкамфшпанге” (за рукопашні бої) та відзнакою за поранення.

4. **Байдужа** Володимир, 1923 р. н., село Біле б. Чорткова, Тернопільщина, учасник боїв під Бродами, загинув у бою 04.05.1945 р. біля замку Гляйхенберг, похоронений при переході сотні.

5. **Петрицький** Богдан – п’ятий стрілець, син священника, даних про нього, на жаль, не маю і подальша доля мені невідома.

В Словенії прийшов з поповнення **Філіковський** Михайло, повернувся з Голландії з підстаршинського вишколу, згідно посмертної згадки у “Вістях Комбатанта” помер в Штутгарті (Німеччина) в 1980 р.

Про інших, на жаль, не пам’ятаю. І так тільки з одного нашого роя за 8 місяців загинуло двоє, а троє були поранені – сумна статистика.

РЕПАТРІЯЦІЯ

Найпереломнішим днем у моєму житті вважаю останній день війни. Який довгий тернистий шлях пройшли ми – вояки Першої Української Дивізії, або просто дивізії “Галичина», до цього дня. Чого ми очікували, на що сподівалися? Думаю, що не дуже над тим задумувалися, адже найголовніше – це свідомість того, що війні кінець. Що цей день наближається, у нас давно не було сумніву. Ми сиділи в окопах і кожен день слухали через гучномовці брехливу ворожу пропаганду. Починалася передача українською піснею “Сонце низенько” у виконанні Козловського (десь все-таки цю платівку дістали). Згодом виступали наші колишні побратими, які хотіли зберегти своє життя, зрадивши товариство, не кажучи вже про присягу – нову, дану українському народові. А це були наші свідомі хлопці з Галичини, не сумніваюся, що всі пройшли через тюрми та заслання, багато з них було знищено.

І ось останній день війни. Наш перший курінь 29 полку (колишня бойова група Вільднера) укомплектований в основному ветеранами Дивізії, багато з яких повернулися з бродівського оточення, прикривав відхід з’єднання. Покидаємо окопи, розписані надписами “Христос Воскрес – воскресне Україна». Виходимо з лісу, на краю якого, вліво від замку Гляйхенберг, були наші окопи, на узгір’я, яке лагідно тягнеться вниз. З усіх боків покинуто воєнну техніку, стоять замасковані без пального танки, артилеристи, вистрілявши останні стрільна, підривають гармати та відступають з нами (казали, що був наказ техніку не нищити – хто його знає). Ідемо в напрямку переправи через ріку Мур на захід, подальше від “асвабадітелей».

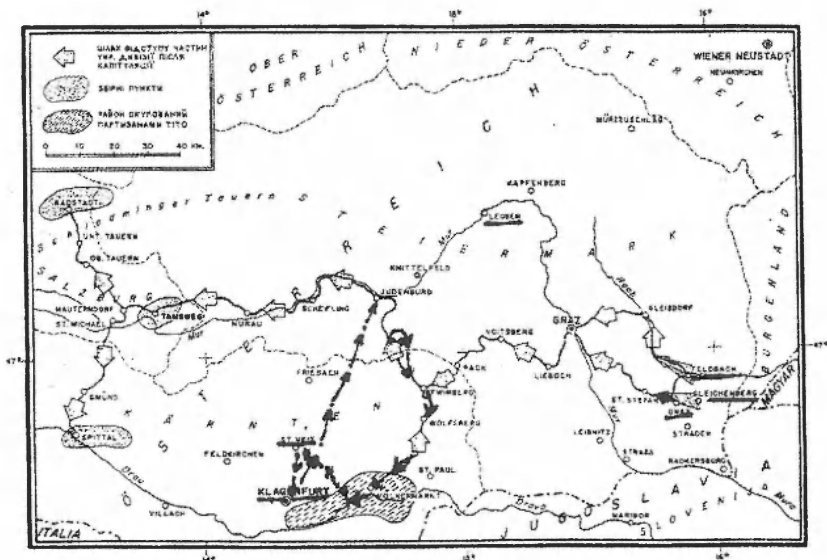
Через кілька годин, а мали наказ залишити окопи о 14-00 наближаємося до битого шляху, по якому суцільним потоком проходять військові з’єднання. Пішо та на машинах, кінні обози – хто як може. Це відходять військові з’єднання, які утримували фронт на південному сході Австрії, наші сусіди кавалеристи, танкісти та спадуни, які воювали в Італії.

Стараємося проскочити коридором між Грацом та Марбургом до підрозділів американської та англійської армій через Лібох та Кефлах у напрямку Юденбургу.

Йдемо ще пару кілометрів і прощаюся з хлопцями. Пораненого при відступі в руку, мене підбирають на проїжджаючий ваговіз, набитий до краю вояками. Так просто я розпрощався з товаришами, з якими майже два роки ділив всі незгоди важкого вояцького життя. А була це велика, дружня громада однодумців, яких згуртувала свята ідея нашої державності, громада фанатиків, вихованих на кращих традиціях борців за **нашу** незалежність. Сьогодні чуємо різні думки та судження, але що хто може закинути нам, вісімнадцяти-двадцятирічним юнакам, які добровільно віддавали життя у боротьбі за **Батьківщину** таку, якою хотіли її бачити. Якщо ми помилялися, то “помилка” тривала вже більше як триста років, і ми собі усвідомлювали, що даром нам ніхто нічого не дасть. Часто тепер читаємо, яке то німці готували нам рабство, це було навіть запрограмовано в книзі А.Гітлера “Моя боротьба” (Майн Кампф). Та виявляється що то ТЕПЕР всі такі мудрі. Поговорітка каже, що “поки грім не вдарить, мужик не перехреститься”.

Звідки було нам – молодим, відірваним від шкільної партії, знати всі ті “мудрості”? Були мудрі, шановані всім нашим суспільством люди, яким ми вірили, на яких “молилися”, і вони формували нашу свідомість, наш світогляд. Але незаперечний факт, що по закінченні війни вся наша “національна еліта” опинилася на злочасному “дикому заході”, середній прошарок – найбільш бойовий, у могилах та на “просторах родини чудесной” на схід від Уралу, в тюрмах та засланнях. Усі ті балачки нікому, крім політиканів, не потрібні, а конфронтація в нашому суспільстві – вода на млин наших недругів – ми це повинні раз і назавжди усвідомити.

Їду на ваговозі з німецькими хлопцями і ніяк не бачу, що вони якісь міфічні “юберменші”. Дурнів кругом достатньо, немало їх і серед нас – будьмо самокритичні. Їдемо через села та міста на південь від Грацу, з боку якого вливається в наш потік лавина відступаючих – всі втікають до “союзників”. Чудова сонячна погода, і все населення на вулицях міст, всі радіють, що війні кінець, повернуться додому рідні

Головний шлях відступу Дивізії після капітуляції в травні 1945 р.

та близькі. А ми? Також раді, що війна закінчилася, що залишилися живі, що може побачимо і своїх рідних, що... якось то буде.

Прекрасна дорога через гірські перевали, кругом чудові краєвиди. Переночували в якійсь хаті, хто як зумів, я в куточку на підлозі. Чи їв що – не пам’ятаю – ділилися в дорозі всім, що хто мав, знайшли по дорозі покинутий хорватськими усташами мотоцикл з причепою, повною м’ясних консервів,

Нарешті перед нами долина забита вщент військовою технікою. Далі дороги немає, – попереду Юденбург, зайнятий Красною Армією. На південь – дорога на Клягенфурт перекрита югославськими партизанами Тіто. Молоді та здорові йдуть через гірський хребет Обдах, висотою до 2000 м. Підходжу до санітарного авта, і мені без зайвих слів роблять фахову перев’язку, поряд димить польова кухня і отримую миску гарячої страви. Через кожні 100-200 м англійські броньові автомобілі та танки, йде жвава переключка по радіо.

Вирішую пробиватися з валковою автомашин на Клягенфурт. Підходжу до керівника колони і він, спитавши що вмю робити, каже лягати з кулеметом МГ-42 на вантажівку з цукром-рафінадом, поряд

молода жінка буде в мене другим номером. Нарешті вирушаємо дорогою в напрямку на Вольфсберг і скоро доброю асфальтовою дорогою вниз через річку наближаємося до містечка. По обидва боки дороги з машиновими пістолями, готовими до пострілу, стоять вояки югославської армії з великими червоними зірками на пілотках. “Моя” машина їде третьою, попереду друга з протитанковою гарматою (ПАК) розвертає гирло, готова до пострілу, в мене палець готовий натиснути спусковий язичок, жінка підтримує ленту з патронами.

Чому вони не стріляли? Думаю тому, що війна закінчилася, та й кожен хотів жити, ми мали менше до страчення порівнянно з переможцями. Проба нервів – і потихесеньку проїжджаємо через містечко. Проїхавши 2-3 км за Вольфсбергом, нас зупиняють англійці, наказ здати зброю і кулемет на великому звалищі крісів, кулеметів, машинових пістоль, гранатометів, гармат – та чого там тільки не було.

Роззброїлися, та й продовжуємо їхати в напрямку Клягенфурту. Перед містом нас скеровують по дорозі на Санкт Вейт і, проїхавши 2-3 км, нас знову зупиняють тітовці, цього разу ми вже беззбройні. Наказують злізати з машин, а самі звільняють їх від вантажу – прощай “наш” цукор. Стоїмо край дороги, а вони бігають поміж нас та й випитують, хто з нас воював в Югославії та хто має зброю. Серед нас таких, звичайно, немає, а зброю здали “союзникам” у всіх нашивки та відзнаки позривані, видно що це особиста “ініціатива” серед окремих партизанів. Нарешті наше авто розвантажене, і ми з великою радістю знову в кузові.

Нарешті красиве австрійське містечко Санкт Вейт. При в’їзді до міста на полях сотні гармат та багато іншої військової техніки союзників. У мене намір пробратися в Баварію (Патлінг), де знаходяться родичі, евакуйовані з Варшави під час повстання. Прийшов на станцію і дізнався, що потяги підуть не раніше, як через тиждень. Рука розпухла, відчуваю велику гарячку і, побачивши будинок з емблемою Червоного Хреста на ньому, заходжу. Головний лікар, перевіривши мою військову книжку, дає наказ мене перев’язати та госпіталізувати. На репліку санітара, що місць немає, повторно наказує мене положити. І ось я в чистому ліжку. На другий день мене перевозять у великий воєнний шпиталь в Клягенфурті.

Це мале містечко вшент набите пораненими, мабуть, всіх національностей, які проживають в Європі. Просторі сонячні кімнати, прекрасні умови побуту та лікування – аж не віриться, що таке можливе в цей важкий повоєнний період. Нас анкетували, і ми нічого поганого в цьому не вбачали. Які ми були наївні та недосвідчені? Але звідки ми могли знати про ялтинські угоди, які акцептували видачу нас у руки ворога, тільки тому що залишалися українцями? Що я був для такого янкі чи того ж німця, які нас анкетували – Україне – егаль рускі (все одно росіянин). А тут ще приїздив поручник з Дивізії, привіз печиво та сигарети від побратимів: – “Виздоровлюйте, хлопці, та поскоріш вертайтесь”. Оповідав про наші справи, аж серце радувалося, заспокоїв що нами заопікуються. І “заопікувалися”.

8 червня зранку під’їхали десятки американських санітарних автомобілів і по списках сажали нас, в кожний по чотири чоловіки. На запитання куди нас перевозять – відповідали, що в наш шпиталь. Виникла думка, що хочуть відокремити від німців, як це зробили в Дивізії. На дорогу давали всім американські продуктові пакети та перев’язочні матеріали – тих старалися давати побільше.

Нарешті поїхали, і тепер всі гадаємо, де той “наш” шпиталь? Їдемо на північ у напрямку на Юденбург і тривожно на серці – щось тут не так. Нарешті, проїхавши поворот на Зальцбург, зупиняємося на великій толоці, виходимо, хто може, з машин. З усіх боків поле, оточено щільним кордоном “янкі” з МП у руках – починаємо здогадуватися, яку долю готують нам союзники, у цьому випадку американці. Бачу як до одного американського старшини підходить мужчина років 45-50 та щось йому говорить, показуючи нансенівський пашпорт. У відповідь той тільки розводить руками – нічим, мов, не можу допомогти. Такі то були освічені офіцери, які не знали, що таке нансенівський пашпорт, а це пашпорт політемігранта, який не мав жодного громадянства і його то в жодному разі не мали права видавати на розправу ворогам.

Нас свідомо передавали на знищення нашим смертельним ворогам, і ми про це тільки смутно здогадувалися. Деяким, з більшим життєвим досвідом, вдалося втекти, і зробили це дуже просто – підійшли до охоронців, які стояли в оточенні, і, показуючи, що хочуть

оправитися, пішли в корчі на другий бік дороги – тільки їх і бачили. На жаль, я сам до цього не додумався, а з'ясував запізно – річ ясна, що в “старшого брата” такий номер не пройшов би. Позаганяли нас знову в автомобілі, та й поїхали далі, але тепер у нашу колону через кожні 4-5 машин вклинюються броньові автомобілі з армії союзників. Добрих та дбайливих союзників знайшов собі “генацвале Джугашвілі”. Врешті, чим це посилення охорони нас було викликане, стало зрозуміло, коли під'їхали до моста через ріку Мур в Юденбургу. Відкриваються дверці автомобіля, і ось він, “родной” товариш майор з блокнотом у руці; – “Сколько челавек?”. Записав, дверцята зачинилися і ми, як миші, в мишоловці. З'явилася якась апатія – що буде, то буде.

Як дізнались пізніше, не в усіх машинах так було. Були випадки (особливо в козаків), коли перерізали собі жили на руках, чи горло бритвою, старалися покінчити з собою і іншим способом-розбивали двері автомобілів та зістрибували з моста з 10-ти метрової висоти, розбиваючись на каміннях. На цю трагедію дивилися сотні “асвабадітелів” на другому березі ріки, бачили це і американці – водії наших автомобілів. Не знаю, що вони тоді думали, та, мабуть, не дуже нам співчували – передавали то “фашистів” і запродавців, які зрадили свою батьківщину, врешті “воєнних злочинців”.

Різні думки лізуть у голову. А може “вони” тепер, після такого страшного випробування, стали іншими? Може змінилися, перемігши в такій страшній війні? Та все стає на місце, пропадають всі сумніви, коли згадаю 1941 рік, стрийську тюрму, де бачив закатованих невинних людей та страшні факти злочинного геноциду проти нашого народу.

“Горбатого тільки могила виправить” – вчили нас найгуманніші люди на світі. Свята правда! За мостом повно вояків “непобедімою” зустрічають нас радісними вигуками: “Что, попалісь, сволочі!”. Гарно описав ці події Н. Толстой у статті “Жертви Ялти” журнал (“Юность” №№ 5-6 за 1991 рік) – насильну репатріацію козачого корпусу та іже з ними таких, як я. А поки дивимося на натовп “асвабадітелів”, які так радіють, що впіймали “фашистів”. З цього дня це образливе прізвисько десятки років буде супроводжувати нас. Ворогам не дивуюся, але і “свої” не один раз псували нерви – “Прости їм Господи,

бо не відають, що говорять”. Аж через десятки років згадала про тих “асвабадітелів” родина – тобто батьківщина, а в 1946 році скільки я їх бачив у Новокузнецьку (тоді Сталінську) біля базару, покалічених, у лахміттях, з простягнутою рукою – яке тоді могло бути ставлення до нас, переможених? Важко в це повірити, але це гірка правда. Тепер тих людей залишилося дуже мало, більшість ветерани тепер ті, які фронту не бачили.

Ці ветерани в післявоєнні роки пройшли перевірку контррозвідкою (СМЕРШ – смерть шпіонам), і горе тим, які мали нещастя побувати в оточенні або в полоні. В Сибірі та на Колимі знав багато справжніх героїв, які важко поранені потрапляли в полон, втікали з нього і воювали в різних партизанських з’єднаннях Європи. Все одно не змогли по закінченні війни оправдатися і поповнили багатомільйонні ряди в’язнів ГУЛАГу за статтю 58 1б КК (Карного кодексу) що означало “предательство родини”, стали також “фашистами”. Тим людям дали до зрозуміння, що будуть покарані всі, “хто приніс ворогові хоч одне відро води” – це я чув, як говорив майор у таборі у Фельдбаху.

Проїхавши Леобен, зупиняємося перед містом Брук, біля великого будинку. Це якийсь старовинний замок або монастир, обладнаний під шпиталь для репатрійованих. Зупиняємося перед будинком на великій площі і починаємо висідати. Хто йде сам, кого ведуть попід руки, інших несуть на ношах. Дуже багато медичного персоналу – все чинно та благородно, ввічливе культурне ставлення, офіцер просить здавати зброю та гострі предмети, бритви тощо. Американці все фотографують (Аякже! Цікаво, чи фотографували на мості?) і, нарешті, виконавши свою “гуманітарну” місію, від’їжджають, ми потрапляємо в призначені нам палати. Моя палата (кімната) на другому поверсі, на дверях крейдою написано “руки”, а в кімнаті на підлозі тридцять набитих солом’яною сінників – це наші ліжка. Сідаємо, хто де може, і чекаємо, що буде далі. Відкриваються двері, і заходить майор, подивився, посміхнувся: “Что? Попалісь сволочі ... вашу мат’”, та й пішов даліше.

В цьому шпиталі пробув, мабуть, два тижні. Нас доліковували, та яке то було лікування – жодних ліків, не було навіть перев’язочних

матеріалів, рятували паперові бандажі для худоби та універсальні ліки від усіх хворіб – марганцівка (калій перманганат), яку знайшли в пивниці. Дуже пригодилися бандажі, якими так щедро забезпечили нас американці. Видно знали, куди нас відправляють та які тут справи. Годують, щоби з голоду не повмирили, та ми ще добре, поки що, не проголоднілися. Згодом, зголоднівши, перестали вередувати і поїдали все, що можна було з'їсти.

Операції, якщо необхідно, роблять дуже примітивно – шестеро тримають за руки та ноги, а лікар ріже, як казали, “по живому”. Чуємо дикий крик на весь шпиталь. Бо не кожен може бути “козаком” (хоч основний контингент серед нас – вояки козачого корпусу, який воював в Югославії).

Вечері лягаємо на свої матраци (сінники) і майже до самого ранку анекдот за анекдотом, регочемо, як дурні – може цей заряд сміху поміг нам цей скрутний період пережити, не впасти у відчай. Серед нас більшість колишні советські громадяни з великим життєвим досвідом, які не мали жодних ілюзій щодо подальшого свого буття. Вже на другий день заводили знайомства з санітарками та медсестрами-життя брало своє. Формується етап “на родину” і я, як майже здоровий, потрапляю в списки, їдемо в пасажирському вагоні під охороною.

В дорозі запам'яталися страшенно зруйновані околиці міст Сомбатхей та Секешфехервар, біля якого відбувалася велика танкова битва. Довкола на полях розбита воєнна техніка. Перед самим Будапештом нас завернули назад, в Австрію, на доліковування, бо “родині” потрібні були здорові раби, а не каліки. Привезли нас в Фельдбах, на околиці якого провів останні дні війни. В Фельдбаху, в колишньому шкільному будинку, примітивний шпиталь, в якому доліковувався ще більше тижня, згодом відправили в пересильний лагерь на околиці цього ж міста. Пересильний лагерь розташований на великій площі довкола якогось монастиря. Окремо відгороджені “зони” (відділи) для прийому та перевірки “спецконтингенту” (назва то яка!), який прибуває безперервним потоком. Це колишні вояки армії Власова, козацького корпусу, грузинського, вірменського, туркестанського, калмицького та багато інших легіонів, які воювали

разом з німцями проти більшовізму і були насильно передані союзниками. Цікаво, що було серед нас багато таких, які воювали в рядах партизанів проти німців – всі повинні були пройти державну перевірку працівниками контррозвідки СМЕРШ (Смерть шпіонам). Проводили цю перевірку кваліфіковані чекісти з великим практичним досвідом – школа ГУЛАГ все-ж пригодилася. З цього табору через кожні 3–4 дні відправлялися етапи з “репатрійованими”, як нас офіційно називали, в різні кінці СРСР.

Наших дивізійників було мало, я знав не більше 10 чоловік. Багато перефарбовувалися, міняли прізвища та національність. Дуже цікаві події траплялися кожен день. Охоронець старанно перевіряє (“шмонає”) старого “фашиста”, а той йому; “Залиш мені хоч дещо, синок!”. Дивиться солдат, а це його рідний батько, який давно пропав і за якого мстив окупантам. Лікар–жінка впізнала свого пропалого чоловіка і не побоялася забрати його від нас.

Жили під голим небом, спали на землі, хто як зумів, у страшних антисанітарних умовах. Довкола використовувалася “російська смекалка”, тобто винахідливість (русіше геншвіндігкайт). Питання туалетів було розв’язано дуже просто – викопали рови ледь не посередині табору, яка тут могла бути розмова про санітарні норми. Середина липня, кругом страшний сморід, багато хворіє бігункою (дизентерія), а лікування одне – склянка води, забарвлена двома зернятками такого універсального ліку, як марганцівка.

На щастя пробув там недовго, завантажили в телячі вагони і повезли покутувати провину перед так “гаряче любімою родиною”. Співали тоді колишні “советські патріоти” пісню: “А нам, изменникам так гаряче любімою Родіні, не страшна Сибір далькоая, Сибір вєдь русская земля”. Я старався зрозуміти патріотизм росіян, та до чого тут ми українці?

В малому двохосному телячому вагоні нас 50 чоловік, маленьке заготоване віконце і біля дверей арештантський туалет – сумнозвісна “параша”. Середина липня, в Угорщині, через яку їдемо в напрямку Суботіци та Румунії, температура більше 30° жару і в вагоні просто задихаємося. Всі на підлозі в одних штанцях, прич немає. Десять біля Суботіци я від задухи знепритомнів (а мені було 19 років і по

сьогоднішній день в моєму житті це поки єдиний випадок). Товариші не долі підволокли мене до віконця і я вхопився руками за ґрати, щоб не впасти. В цей час на сусідній колії стояв військовий транспорт з танками, і танкісти з цікавістю споглядали, що то за звірів везуть. Раптом один з них щось крикнув про “проклятих фашистів і виплеснув просто на мене у віконце повне відро холодної води – я йому за цю “зневагу” вдячний по сьогоднішній день. Бачили через віконце жінок, які, дивлячись на наш потяг, витирали фартухами очі, може думали, що серед нас і їх чоловіки та сини – везли на Сибір і угорців, та кого тільки не везли.

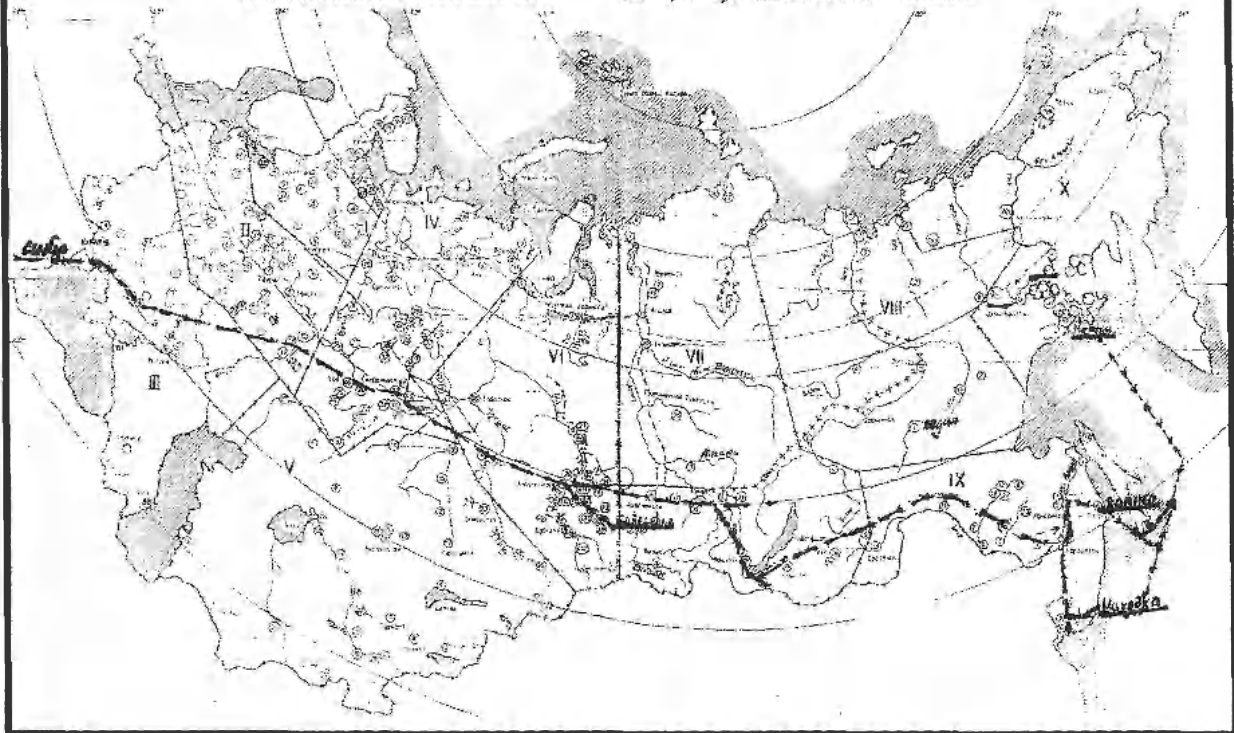
Нарешті ми в Румунії, проїхали Тімішоару і зупиняємося в Фокшанах. Це велике військове містечко, недалеко Бухаресту, перетворили “асвабадітелі” на найбільший на території Румунії пересильний лагерь, в якому формувалися етапи для відправки в Советський Союз. У таборі сотні бараків, в яких мабуть десятки тисяч нашого брата. Запам’яталася перевірка – на головній алеї циганський оркестр грає марші, а ми п’ятірками в ногу проходимо перед начальством. У руках кожного папір та олівець, пройшла двадцятка п’ятірок і на папері рисочка, тобто сто чоловік – все, “цакіг”, як казали німці.

У Фокшанах не засиділись, треба було виконувати рішення “партії та уряду” з реалізації післявоєнних “сталінських п’ятирічок”. Знову вагон, тим разом чотириосний, обладнаний під перевозку спецконтингенту. В кожному вагоні причі (нари), параша та заґратовані вікна, розрахований на транспортування сто чоловік. Охорона – посіпаки з відомства “маршала” Берії, гідні продовжувачі “славних” традицій ЧК, ГПУ, НКВД, МВД... Сьогодні син маршала на сторінках газет незалежної України не може нахвалитися, який то чудовий чоловік та вірний “ленінець” був його батько. Розстріляний своїми колишніми “соратниками” або, як кажуть німці, “партайгеноссе”, мабуть, перевертається в домовині від прокльонів своїх численних жертв.

Просипаємося рано в Могильові-Подільському – це вже наша Україна. Поряд з розбитим станційним будинком невеликий базарчик, не видно, що продають, але бачимо дуже вбого одягнутих жінок, одна

навіть в сукні з мішка – гнітюче враження. Минаємо Бар та Вінницю, отже, їдемо в бік Києва. Часто зупиняємося і довго стоїмо, вдень хоч трохи бачимо, куди нас везуть. Проїхали вночі Київ, залишили обабіч Харків і знову проснулися в Куп'янську – далі вже “матушка” Росія. В Балашові стоїмо довго в полі перед станцією. Збігається натовп жінок, всі шукають своїх, видно, що ми не перші. Підходять до вагонів і охоронці, погрожують, що будуть стріляти, клацають замками гвинтівок – та жінки як ошаліли, ніхто на охорону не звертає уваги. Згадали Україну – там до нашого потягу ніхто навіть не наближався – це нашим “хохлам” привід для роздумів. У районі Куйбишева (Самари) переїжджаємо Волгу, міст посилено охороняється, мабуть, бояться диверсії? Що за психіка в тих “савецькіх” людей. Минуло 50 років після закінченні війни, а вони все охороняють (від кого?) сотні а то і тисячі мостів, шукаючи своїм чекістам роботу. Стоїмо на станції в Куйбишеві, а на другій колії прибуває пасажирський потяг. Що це пасажирський, здогадуємося, бо у відкритих дверях телячих (товарових) вагонів, за дошкою поперек дверей, пасажири (а все-ж зберігаються правила техніки безпеки на транспорті), які з цікавістю нас розглядають. Так оглядають звірів в зоопарку. Один з пасажирів, мабуть житель Бірбіджану (автономна Єврейська АССР), показує в усмішці повний рот золотих зубів. Один з козаків не стримується. “І чого ти так радуєшся Абраша?”, той миттєво пропав, бо розшифрували. За Уфою зупиняємося в полі, і нам приносять відро води. Користаючи з нагоди, один з наших стрибає у відкриті двері та втікає в напрямку лісу, піднялася пальба, і вагони вмить позакривали. Так і не знаємо, що з ним сталося, може втік? Минаємо Златоуст, Челябінськ, Курган, Петропавловськ, Омськ, Новосибірськ – і нарешті “родной Кузбас” – приїхали.

КАРТА ГУЛАГА

Маршрут мосі департації

БАЙДАЄВКА

Нас минають потяги з вугіллям, за Белово колія електрифікована. Проїхавши Прокопєвськ та Сталінськ (Новокузнецьк), зупиняємося в Байдаївці, на боковій колії біля шахти (копальні вугілля). Вимучені місячною їздою, голодні та знесилені, останні чотири дні не давали навіть хліба, плетемося під гору на “колонію Гудкова” – це лагєр, де будемо жити, працювати і проходити “державну перевірку”. Сам лагєр це двоповерхові дерев’яні будинки, огорожені високим парканом та сторожовими вежами. Начальник табору Гудков, звідки і назва табору. Згодом, у квітні 1946 року, паркан зняли та й зробили з тюрми гуртожитки. Нас тут поселили як спецпоселєнців, до деяких переїхала навіть сім’я, там ми жили та працювали, поки майже всіх не пересаджали (багато повбивало та покалічило в шахті).

Як звичайно, організуються бригади, бо соціалізм – це облік, і через два дні (нема чого даром хліб їсти) працюємо в копальні вугілля – шахті, яка має назву нашого села, чи висилка. Байдаєвка велике сибірське село, розташоване на березі ріки Томь, по якій сплавають ліс з тайги. Цей ліс виловлюють у лісогавані з ріки, в затоні, і забезпечують ним шахти для кріплення гірничих виробіток. Вся Кемеровська область – суцільний лагєр, нема села, в якому не було б табору (лагпункту), в містах по 4-5 таборів у кожному. В Байдаєвці два лагєря, один – наш ПФЛ (Перевірочно-фільтраційний), другий з карними злочинцями. Є спецкомендатура та спецпоселєнці – колишні “вороги народу”, депортовані куркулі (заможні селяни), врешті вербовані з Башкирії та Тамбовської області.

Побудова “світлого майбутнього” вимагала велетенських людських резервів та дешевої (дармової) робочої сили і відомство, очолюване вірним лєнінцем Берією, з втіленням в життя цього сатанинського задуму успішно справлялося. Все було обдумано і робилося планово. Ми, після піврічної перевірки вважалися спецпоселєнцями. Нам дозволяли працювати в шахті, навіть заводити сім’ю, та були під постійним наглядом спецкомендатури, до мого арешту мало хто з нашого етапу залишився на волі. Багато з нас у шахті загинуло, багато продовжували жити каліками. Якщо начальник

дільниці мав за місяць не більше трьох смертельних випадків – отримував за виконання, чи перевиконання плану премію.

Шахта була велика – більше тридцяти вугільних пластів товщиною від 0,8 до 3,3 м. З нахилом від 45 до 80град., чотирнадцять вуглевидобувних дільниць та не менше допоміжних; ОКР (відділ капітальних робіт), транспорт, вентиляція, терикони, збагачувальна фабрика, механічний цех, конюшня, лісозаготівельна дільниця, лісогавань, ВРП (відділ робітничого постачання), шатні, лазні, лампова та інші служби, не враховуючи всяких профоргів, парторгів, комсоргів та інших придурків, які не хотіли працювати, але добре жити.

В Новокузнецьку (тоді Сталінськ) побудували білі раби “будову віку” – Кузнецький металургійний комбінат (КМК), а місто було названо на честь самого “великого і любімого”. Бачив та читав книжку про героїв цієї славетної будови. Один з героїв писав: “Мати народила мене на снігу” – думаю коментарі зайві, просто важко осмислити, що там творилося. Правдами і неправдами позганяли масу людей (1932 рік), які не мали жодного соціального захисту, жили в землянках та бараках, та за кусок хліба (сумнозвісний пайок) будували це “світле майбутнє” за правилами: “Закон – тайга, а прокурор – ведмідь”. Управління МВД у місті справедливо назвали в народі “первий дом”, першим він був у прямому та й переносному розумінні.

А наразі працюю в шахті лісодоставщиком (по-сибірськи лісогоном) та силно на голих дерев’яних нарах з кулаком під головою, замість подушки. Годують, щоби не здохнути, бо п’ятирічний план розвитку та побудови хтось мусить все ж виконувати. З тим харчуванням то теж цікаво виходить. Багато інститутів у державі підраховують, скільки то потрібно людині на день калорій, щоб не здохнути. Дико подумати, що молодий та здоровий 20-30 річний мужчина роками не мав змоги, важко працюючи, наїстися чорного хліба насущного. Всі робочі в шахті та поза нею поділені на групи та категорії.

До першої зараховували гірничих майстрів та забійників, до другої – решту підземних робочих, до третьої – працівників допоміжних цехів, які працювали на поверхні, за колгоспників ніхто не згадував. Всю весну ходять люди по полях та викопують-

визбирують промерзлу картоплю, печуть з неї “ташнотікі”, були навіть такі, що торгували ними на ринку. Були і вітаміни – це сибірський часник – калба, сморід від нього було чути за десятки метрів.

Ну, а по якій категорії годують нас в колонії ніхто не може сказати, нараховані калорії одні, а отримуємо, що дадуть. Найголовніше це виконання на роботі планового завдання і охоронцям наказано без дозволу начальника дільниці нас з шахти не виводити. От так – хоч здохни, а план повинен виконати. Картопля, як правило, тільки морожена, і що ми тільки не придумували, щоб можна було її їсти – відтаювали в холодній воді або кидали в кип’яток, пекли, припікали – все одно солодка та противна. а їсти ох як хотілося. Бачив як плакали молоді 20–25-ти річні козаки, коли, щоб виконати той же злочасний план, треба було носити при 40-градусному морозі голими руками, по пояс в снігу, патики на віддаль 200-300 метрів, рукавиць не було. Спитаєте: “Як то не було?”, а от так просто – не було і жодних балачок, бо зараз шукали проводира та “підбурювача”, залишити забій незакріпленим кваліфікувалося начальством як “контрреволюційний саботаж” – стаття 58-14 КК.

У перші дні перебування в таборі в мене вкрали черевики, були італійські шкіряні. Знав хто – ну і що з того? Згодом добре усвідомив дикі та нелюдські закони советських таборів: “Здохни ти сьогодні, а я завтра”, – яка тут людяність та мораль, де це славетне: “людина людині друг і товариш”? Фарисейство і цинізм “гомо советікус”. З першого дня роботи в шахті я працював лісодоставщиком. Моїм завданням була доставка в забої лісу для кріплення виробіток – працювали ланкою 2-4 чоловіка. Ліс доставляли (гнали) з нижнього штреку або через вентиляційний шурф зверху, залежно, де проводилися роботи і куди цей ліс підвезли. Сам ліс повинен був бути стандартним, залежно від товщини вугільного пласту, і згідно з цим норма виробітку. Однак завозили ліс дуже рідко такий, що відповідав стандартам, завжди був мокрий та важкий. А треба було його піднімати (гнати) вгору, передаючи з рук у руки, іноді на висоту 100 і більше метрів (один метр по вертикалі прирівнювався до 10 метрів по горизонталі). Зазвичай ліс в нижню лаву та нижні виробітки

піднімали з основного штреку, в верхню лаву через шурф. Та бувало що ліс завозили тільки в нижній штрек, особливо зимою коли хуртовина перекривала всі під'їзди до шурфів, і ліс скидали там, де змогли доїхати. Тоді несли ми ті патики (балани) за сотні метрів по пояс у снігу або по коліна в болоті в будь-яку погоду та при будь-якій температурі, навіть тоді коли були не робочі (актовані) дні, при морозах більше 40 градусів.

Ліс для кріплення гірничих виробіток – стійки, горбили та зтяжки повинні були заготовляти згідно з ГОСТом (загально державний стандарт) та це, на жаль, було тільки на папері. Коли не було (не підвезли) стійки товщ. 10 см ми кололи товстіші товщ. 25-30 см на чотири, а іноді навіть і на шість частин, те саме робили з горбилями, без зтяжок можна було обійтись. Деколи витягували ліс з завалів, та це було дуже небезпечно і категорично заборонялося. Все це робилося, бо, хоч порушувати правила ТБ було суворо заборонено, при будь-якій ситуації ми не мали права залишити забій незакріпленим – це могло привести до аварії, а це вже саботаж. І так нас просто заставляли порушувати правила ТБ, бо поки не відвантажили планове завдання та не передали зміни, був наказ нас з шахти не виводити. Та що говорити про нас, коли у важкий післявоєнний період, у період невиконання шахтою планового завдання всіх начальників дільниць було переведено на казармове становище. Спали в лазні і не мали права відлучитися додому, жінок бачили, коли ті приносили їм їсти – це звучить, як дурний жарт.

Весною 1948 року начальником дільниці став молодий інженер Данілов, і коли в нього, в віддаленому за 12-15 км Атаманово, помер батько, його не хотіли відпустити на похорон, було сутужно з планом. Погано було зимою, коли ми виходили з шахти завжди мокрі, і поки доходили до лазні (мойки), на нас все замерзло. Ніхто за наше здоров'я не турбувався, а на простудні захворювання лікарям відпускали “ліміт” – так що краще було не хворіти.

Ще коли Петро I будував на козацьких кістках “Северную Пальміру”, тобто Петербург, дотримувався засади що – “ціль виправдовує засоби”. Ця мудра поговорка була головним критерієм у побудові найжорстокішої та безправної держави на нашій планеті,

правда в трохи зміненому звучанні: “для достіження цілі все средства хороші” (для досягнення мети всі засоби добрі).

На цій шахті в 1943 році стався вибух метану (шахта надкатегорійна по газу та пилюці), загинуло 120 чоловік. Хоронили всіх разом, домовини стояли в будинку культури (клубі). Звичайно, шукали винуватого, але так і не знайшли, зробили ним механіка ремонтної дільниці, не знайшовши тіла – отак по-сталінськи: “нема людини, нема проблеми”. Вирішили (хто?), що він, будучи німецьким шпигуном (вже та шпіономанія!), зробив диверсію та й втік до німців. Жінку з маленькими діточками вигнали з державного помешкання та відібрали корову. Як вона бідна це пережила – один Бог знає. В 1947 році, при ремонті заваленого під час аварії ходка на нижньому горизонті, знайшли його тіло – впізнали по гумових чоботах. І що? А нічого – реабілітували і далі... “слава партії мудрій, керуючій, яка ніколи не помиляється”. Дали догану головному інженеру та начальнику вентиляції, в гіршому випадку, про людське око, перевели на іншу роботу, або поміняли місцями.

А поки працюю, та й начальство починає турбуватися за мене. Виділили на дільницю трохи трофейної одежі і дві пари кирзових чобіт. То тепер “кирзаки” ніхто не поважає, а в повоєнні роки одягнутий в нову ватовану фуфайку та нові кирзові чоботи міг бути тільки начальник. Чоботи були виділені тільки робочим першої групи – гірничим майстрам та забійникам, та мій начальник вирішив одними нагородити мене, якось все-таки ці чоботи мені відвоював. Всі мої начальники поважали мене за сумлінне ставлення до праці, що було немаловажним у цей час. Я виконував небезпечні роботи по розбутовці печей. Виконувати цю роботу дозволялося без порушень правил ТБ, а це була дуже клопітка і трудомістка робота. Один раз, ще коли в 1946 році працював на шостій дільниці, на першому пласті товщ. 0,8 м забутувалася піч і дільниця дві зміни практично не відвантажувала вугілля. Якщо не було відвантаження, то не було й виконання плану, бо зараховувався тільки “угольок” вивезений “на гора” (на поверхню). Приходимо на зміну, і майстер Роман Іванович Бовтушний обіцяє “золоті гори”, якщо розбутують піч. Вся нижня лава засипана до конвеєрного штреку вугіллям, і розбутовувати, згідно з

правилами ТБ, дозволяється тільки перекидаючи десятки (а то і сотні) тонн вугілля в суміжну піч, віддалену від забутованої на 8 м лопатами, порожняк (2-х тонні вагончики) простоюють вже третю зміну.

Залізаю в піч і бачу, що вугілля затримується на вибитих під час проведення вибухових робіт стойках, затяжках та горбилях. Починаю потихесеньку перепускати вугілля через себе регулюючи потік дошкою. В штреку почалося навантаження, і скоро всі вагончики стали повними (мене то немає!), створилася аварійна ситуація – чоловік засипаний, і нам дають аварійно порожняк, з ним завжди були затримки. Завантажили і другу партію, а мене і далі немає – дають знову аварійно. Нарешті бачу через “комин” зверху світло і через лаву спускаюся в штрек. Отримую “догану”, та це про людське око, головна робота зроблена і наш майстер надалі в передовиках соцзмагання.

На малих пластах найлегше працювати, залежно від товщини пласта міняється і спосіб його розробки. Пласти до 1,5–2 м розробляються прямим видобутком у лавах з кріпленням та відгородженням забою клітями (органками), більш потужні розробляються з попередньою розрізкою пластів скатами (вертикальними розрізами), які згодом розробляються на дві сторони аж до посадки. Найважче було працювати на 26-му пласті товщ. 3,2 м, на ньому був і найбільший травматизм. Подаємо (гонимо) ліс, а все кругом тріщить, та ми ліс закинули і втікаємо, а як бути підривному чи забійнику? Підривному, згідно з правилами ТБ, дозволяється підривати одночасно не більше чотирьох зарядів (шпурів). Іноді, а це траплялося часто, не встигне підривати всі шпури, як лава завалюється (йде на посадку), тут вже треба самому виходити зі становища. Підрильник бачить, що лава ледве дихає, з'єднує всі кінці і крутить машинку – всі кінці в воду, хто тут що докаже? Майстер, як правило, сидить в будці на шурфі і курить, стараючись не бачити того, що йому не треба. Ще гірше забійнику – лавцику. По закінченню вибухових робіт настає його черга. Приступаючи до кріплення, мусить кіркою почистити забій, і тут його очікує велика небезпека – невипали, тобто шпури, які не зірвалися, або тільки підірвалися (підрильник може якийсь шпур прочити або просто підірваний не під'єднувати,

відкритий вогонь в шахті надкатегорійній по газу та пилюці може привести до вибуху). За правилами ТБ підричник повинен забій перевірити, та це тільки на папері. Сам забійник завжди поспішає, щоб встигнути до кінця зміни закріпити, не топати шість – сім км пішки, коли запізниться на трамвай, який привозить та відвозить зміни. Мабуть, тому в шахтах і гинуть найбільше забійники – лавщики, або залишаються каліками.

Якщо лава завалювалася, то і вугілля пропадало, важка порода забутовувала печі та люки. Був випадок на нашій дільниці, коли забійник – нарізник, пробиваючи пічку (збойку) з конвеєрного на спарений штрек, забурив шпури і поліз на верхній (спарений) подріматі до приходу підричника. Найцікавіше, що ліг спати якраз на місці вибуху, а збойка була вже на пробіі. Прийшов підричник, зарядив (хто знає де забійник?) та й крутнув машинку, в результаті забійник залишився без голови. Обв'язавши кабелем я спускав його по лаві в штрек. Багато сьогодні заздять шахтарям – високм заробітків чи їх виходу на пенсію в 50 років. У ССРСР нікому даремно нічого не давали, за винятком партноменклатурних працівників та різних “заслужених” пенсіонерів союзного чи республіканського значення.

Харчувалися ми в їдальні двічі на день. Це було пов'язано з режимом праці. Хоча ми і працювали по 8 годин, та зміна практично тривала 12 год. Якщо я працював у зміну з 8-00, то, поспідавши в їдальні, повинен був 15-20 хвилин по шостій бути на дільниці, щоб отримати завдання (наряд). Одержавши його, треба було в мойці переодягтися, отримати в ламповій лампу та відмітити вихід, щоби встигнути на трамвай-потяг, який, відправляючись о 7-00, віз нас у шахту на дільницю, віддалену до 7 км. У шахті працювали до 16-00, доки не приїхала зміна. Якщо встигав виконати завдання, міг повернутися трамваєм, та це не завжди вдавалося, багато старалися виїхати на вагончиках з вугіллям, але це було суворо заборонено.

На кожному вугільному пласті шурфи (колодязі), на яких вентилятори для витяжки повітря. Якщо по якійсь причині вентилятор не працює, роботи припинялися і людей виводили “нагора” (поверхню). Техніка безпеки в шахті була явно не на висоті.

Незважаючи, що шахта надкатегорійна із концентрації газу, всі робочі ТБ порушували, незважаючи на заборону, всі курили. Щоб прикурити сигарету (скрутку зі смердючої махорки), треба було зірвати пломбу на акумуляторі і в два мідні дротики вставити кусок сталевого, який нагрівався до червоного, коли кінці примикали до полюсів – тоді можна було і прикурити. Найбільше курили при проведенні вибухових робіт, в цей час ніхто не мав змоги застукати, бо до верху вентилятор тягнув газу, а вниз сипалося вугілля. Зрештою дуже легко було впіймати курця. Прекрасно було чути навіть як нагрівався дротик, але не пам'ятаю, щоб покарали хоч одного. Цікаво, що була спеціальна служба, яка заміряла загазованість, і обов'язком якої було виявляти всі порушення правил ТБ. Це були газозамірщиці з дільниці вентиляції (впереваж молоді дівчата, які мали спеціальну освіту), та де будуть воювати молоді дівчата з молодими хлопцями? Газозамірщиці мали право припиняти роботу у будь-якому забою, особливо в глухих, тупикових.

Зимом 1945 року, будучи ще в ПФЛ, мені куском породи збило з голови каску, і я отримав черепно-мозкову травму. Охоронець завів мене в медпункт, а фельдшер замість лікувати (“Боліт? – А наших біл, так не болело?”) почала читати мені “мораль” – такі то були “лікарі”. Харчувався в їдальні, яка працювала цілодобово. Обслуговували нас офіціантки. І треба було іноді добре посидіти, щоб поїсти. Знаний советський “блат” (протекціонізм) був необхідний на кожному кроці, і мені пощастило, бо товариш, з яким я жив на одній квартирі, “дружив з офіціанткою”, і мене завжди позачергово обслуговували. При умові перевиконання норми виробітку на 120% і вище нам видавали УДП (посилений додатковий пайок). Це був талончик на порцію пшоняної каші з цукром та 50 грам солонини, яку я викупував раз на місяць, якщо була в продажі. За 26 робочих днів викупував 1,3 кг солонини, товщиною 20-30 мм, бідні були ці свині. Солонину завжди відварював і мав на кілька днів, щоб перекусити на роботі з куском хліба. Такий то був сумнозвісний шахтарський “тормозок”, за який тепер так воюють шахтарі Донбасу. Юшку завжди віддавав одній з жінок у гуртожитку, які не могли мені пробачити, що перший раз цю юшку просто вилив. Мали на чому зварити кашу.

Нам, молодим та неодруженим, було набагато легше, ніж сімейним, заробітну платню виплачували та їй годували в їдальні, такої “розкоші” не могли собі дозволити сімейні. Вони отримували продуктові карточки, на які викупували у магазинах виділений їм раціон, теж залежно від роботи і категорії. Підземним робочим видавали на день 1,2 кг хліба, та на місяць 4,5 кг крупи і стільки ж м’ясо-риби. Тепер це звучить солідно, а тоді 1,2 кг хліба, то була четвертина мокрого та глевкого буханця, який тягнув на 4,5–5 кг. Свою порцію я з’їдав за один раз з обідом, другий раз вечеряв чи снідав, без хліба. Проблемаю було отримання заробітної платні, якщо неодруженим виплачували з затримкою в 2-3 місяці, то сімейним не виплачували навіть і по півроку. Як жили – не важко здогадатися. Виходили робочі другої зміни з шахти о 1–2-ій вночі і займали чергу біля віконця – спали на підлозі в коридорі, щоб о 9-00 почути, що грошей сьогодні немає. Іноді “повезло”, і щасливці на другий день у трамваї не могли нахвалитися, скільки хто випив та припас (купували горілку ящиками). Мені і тут пощастило, бо мій майстер “крутив любов” з касиркою, треба було тільки купити цукерок.

У вихідні дні ходив на заробітки. Колав в нашого механіка город, і за це був двічі нагодований, ще й приніс з собою відро картоплі. Крім цього зекономив в їдальні обід та 1,2 кг хліба, можна було на тиждень зварити картоплі, словом – “жити стало краще, жити стало веселіше”. Були і такі, що не хотіли працювати, знайомий молдаван був у банді, яка крапа в людей худобу, всіх впіймали та судили.

Згодом наш гуртожиток зробили сімейним, і молодих та неодружених з нього повиганяли. Я знайшов квартиру (помешкання) в Миколи Олександровича Смірнова, який недавно цю хату побудував. Мій господар дуже цікава людина, прекрасний фахівець, як то кажуть “золоті руки”, уродженець Вологодської області. В 1932 році, коли в його селі організували колгосп, пішов на збори, на яких проводили підсумки героїської праці трудівників соціалістичного села. Звітував голова і вніс пропозицію – 70% врожаю продати (віддати) державі, 20% залишити на посівний фонд, а 10% роздати трудівникам на трудовні. Всі мудро промовчали, а мій господар

висловив свою думку: “Чому б не продати державі 10%, а 70% видати колгоспникам на трудодні?”. Всі порозходилися, і хвацький парубок гуляв до пізньої ночі. По дорозі до хати зустрів вірного друга, який попередив, що в хаті його вже чекають. Недовго думаючи, втік у Ленінград. Там знайшов працю, згодом прописався та завів сім’ю. В війну воював на фінському фронті, де і потрапив у полон. Працював у фінського господаря, поки його не репатріювали на батьківщину. На моє запитання, як було в полоні, відповів, що не було дня, щоб не було масла (!) на столі – мабуть коментарі зайві. Жінка померла в блокадному Ленінграді, а дочка Зоя евакуйована, виховувалася в дитячому будинку, поки її батько не знайшов. Звільнившись з ПФЛ на спецпоселення, одружився з Софією Федорівною, в якій чоловік загинув на фронті, залишивши вдові двоє дітей. Мій господар працював у механічному на металообробних верстатах. Один недолік у таких чудових майстрів – люблять оковиту, а де горілка, там і все інше. Покинув Софію Федорівну для іншої, а ту з горя розбив параліч. У моєму серці залишився приємний спогад про тих життєрадісних людей, які в такий важкий післявоєнний період вміли жити та веселитися.

Поступово оволодів майже всіма гірничими професіями: коногоном (ледь мене кінь не вбив), люковантажником, лісогоном, забійником в нарізках, а після повернення з Колими підрильник, отримав посвідчення електрослюсаря. Незважаючи на це, мені не дозволили працювати підрильником ані в Миколаєві після повернення з Сибіру, ані в Донбасі, куди мене вигнали з Миколаєва, хоч мав диплом та допуск на ведення вибухових робіт у шахтах надкатегорійних щодо газу та пилуки, закон у державі кожен трактував по-своєму.

Наш молодий та енергійний начальник дільниці вирішив організувати комсомольсько-молодіжну дільницю, і над нами взяла шефство комсомольська організація, під мудрим керівництвом парткому шахти. Дільниця (читай партком) організовує “день підвищеної добичі вугілля”, це був політичний захід, а кому це було потрібно – читач сам здогадається. Одним з проблемних на шахті був підземний транспорт, але на день підвищеного видобутку вугілля

дільниця забезпечувалась безперервним транспортом, а отже, і якісним лісом і при потребі робочою силою. Я з напарником Семеном Ш. працював на подачі лісу для кріплення виробток, і нам дали допомочі 6 комсомолок з допоміжних цехів. Працювало нас 8, а приписали на двох, внаслідок на другий день газета писала про двох “комсомольців,” які так чудово працюють, виконуючи норму виробітку на 300–400 %. По закінченні зміни нас зустрічали з музикою та пригощали в бенкетній залі безкоштовним обідом, ми пішли додому, а начальство продовжувало веселитися.

Цікаво, що комсомольцями на дільниці були: сам начальник Шкарін та найбільш недисциплінований прогульник – слюсар Ширяєв. Мій напарник Шкарин, мордвин за національністю, прийшов до нас після демобілізації з армії, де служив на Курильських островах. Оповідав, як була оголошена тривога цунамі і, щоб надати допомогу, до острова підійшов американський крейсер. Наші від допомоги категорично відмовилися (а якщо повтікають?), сподіваючись на допомогу своїх кораблів, внаслідок багатьох понесло в світовий океан. Пригадався Горький: “Людина – це звучить гордо!”

Цікаві спогади про “соціалістичне змагання” та стаханівський рух. В адміністративному будинку на стінах висіли великі портрети наших стахановців – “маяків”, на яких ми всі повинні були рівнятися. Пам’ятаю прізвища Морозова та Терпугова. Особисто проти тих, все-таки хороших, робітників жодних застережень не маю, але... Терпугов на нашій дільниці встановлював новий “рекорд”, щоб вся країна знала своїх героїв, та було про що доповісти “рідній партії” і “дорогому тов. Сталіну” (згодом Хрущову, Брежневу і т.д.). Терпугов був забійником-нарізником (нарізками називалися всі горизонтальні та вертикальні штреки, печі, скати, бремсберги, збойки) і в його норму входив цикл робіт, які він повинен був виконати. В його обов’язки нормою було закладено: просвердлити шпури, заготовити глину для виготовлення пижів, доставити ліс для кріплення забою, очистити забій від зірваного вугілля і закріпити виробітку. Іноді, коли забій був далеко від печі, які пробивали через 8–10 метрів, треба було провітрити забій ручним вентилятором. І ось такий “ас-стахановець” йшов на “рекорд”: йому спеціально підготовляли забій, щоб “угольок”

сам летів в піч на віддаль 1–3 метри, завозили стандартний сухий ліс, підносили глину – на нього працювало 5–6 чоловік. Знаний мені сценарій мого “рекорду,” коли наша дільниця йшла на “підвищений видобуток”. А стахановець ставив рекорд в 3–4-ох забоях, і його завданням було просвердлити (був спеціально закріплений електрослюсар) та закріпити забої. Стахановці були добрі забійники (поки не зістарилися та не запили), але рекорди були роблені штучно, це був черговий блеф соціалістичної системи. Нашу працю оплачували як виконання інших робіт – перекидка вугілля, кладка кострів (органок) тощо.

І от такий стахановець “виконував” норму на 1000 (!) а то і більше %, на виході з шахти його зустрічали з музикою (який знаний сценарій), фотографували, брали інтерв’ю для газет та журналів, нагороджували цінними подарунками. Згодом “партія та уряд” нагороджували орденом. Присвоювали почесне звання “героя соціалістичної праці”, а далі потрапляв у номенклатуру, вибирали “народним депутатом” – моральна та етична сторона цього великого шахрайства нікого не хвилювала. Біля слави “героя” “грілися” начальники дільниць, директори шахт, секретарі райкомів та парткомів – гра вартувала свіч. Згодом всім нагороди, квартири, посади, курорти та всі блага соціалістичного раю, персональні пенсії на старість.

Цікаво, що дійсно були люди, які чесно, без всякої брехні та приписок виконували по декілька норм виробітку. На нашій шахті забійником-нарізником працював депортований німець з Поволжя. Був фізично сильним та дуже працьовитим. Ніколи не працював, коли його відвідували посторонні, що хотіли вивідати його “таємницю”. А таємниці то жодної не було – просто досконально вивчив кліваж (залагання) вугільних пластів і мав багатирське здоров’я.

Згадували про нього на мітингах неохоче – бо німець, згодом перейшов працювати в гірничопорятункову службу.

В грудні 1947 року було відмінено карткову систему, появились нові гроші, а з ними нові труднощі, нові проблеми. Не можна було купити хліба, на карточки все-ж була якась гарантія. Продавали хліб і за місцем праці, і за місцем проживання, за списками – як кому надумалося. Справа в тому, що понаїхало за хлібом зі сіл багато

колгоспників, які давно забули смак хліба, всю війну та повоєнний період рятувала знаменита сибірська картопля-сентифоль, яка родила на диво. Навіть була “частушка”: “І ти мене полюбив і я тебе любила, на тобі – як на бичу (!) сентифоль возила”. За запізнення до праці судили – це називалося порушенням трудової дисципліни. Перший раз за запізнення засуджували на утримання 15% протягом 4-ох місяців, інший раз відповідно на 25% терміном вже 6 місяців залежно від ступеня провини ну і ... судді.

За невихід до праці протягом 3-ох днів засуджено до семи років ув'язнення (вдумайтесь тільки!) молоду дівчину з Тернопільщини. Судили за найменші провини – запізнення до праці або ранній вихід з шахти. Якось мій товариш з козаків Костенко, вийшов раніше на годину з шахти, і лампова цю його провину відразу відмітила – треба було здати ліхтар та отримати жетон (номерок), по якому видавали одяг в мийці. Справу передали в суд і врятувало його те, що взяв мене за свідка. Я в суді посвідчив, що забій був загазований і газозамірниця заборонила йому в ньому працювати – працював забійником у нарізках і причина була переконлива.

Дуже притискав нас відділ праці та всякі нормувальники, про останніх запам'ятав анекдот: “Зібралися силачі з багатьох країн світу і похвалялися, хто з них найсильніший. Один американський богатыр затиснув в долоні жменьку сиру, аж витиснув з нього останню краплину сироватки. Подивившись переможно на всіх, спитав, чи знайдеться хтось, що зможе ще щось з того сиру витиснути. Всі мовчали, аж виходить малий та непомітний чоловічок, та й каже: “Давайте я попгобую”. Всі засміялися, а він той сир потиснув і на диво витиснув пару крапель. Американець здивовано запитав, хто він такий і у відповідь почув що “ногміговщик з Саветскаво Саюза”, ці дійсно “витискали” там, де здавалося б не було надії ще щось витиснути. Один день ми з напарником виконали норму виробітку більше як на 200% і на другий день нам оперативно підняли її у 2 рази без жодних пояснень.

Забутувалася піч на 14 пластів і три зміни не відвантажували вугілля. Простоює порожняк і щоб розбутувати піч, треба перекинути в сусідні печі сотні тонн лопатами. Майстер просить вчинити

геройський вчинок – залізи в піч на висоту 8–10 м і підкласти толову “шашку” під тоненьку дощину (затяжку), на якій затрималися десятки, а то й сотні тонн вугілля. Це було дуже небезпечно, але просьбу майстра я виконав. У нагороду мав відгул (вільний від праці день) та закритий наряд на 400%, який відділ праці оперативно зрізав на 150%. Такий то був “соціальний захист”, не було до кого звернутися, не було кому робітника захистити. На отримання листка непрацездатності колишні хворі чекали тижнями, а іноді місяцями (не було бланків?), а їсти ж хотілося.

Як тут не згадати моє перебування на “каторзі” в Німеччині в 1942–43 роках, де я працював на воєнній фабриці в Франкфурті-на-Майні. Отримав невелику виробничу травму – вивих стопи і, звернувшись до лікаря, отримав звільнення від праці. Через тиждень повернувся на робоче місце, та майстер наказав піти з листком непрацездатності в амбулаторію підприємства, яка була розташована на території фабрики. Зайшов у кімнату, мабуть 6х6 м, в якій за 15–20 хвилин оформили мій листок та виплатили гроші за дні, які провів на лікарняному.

Було літо 1947 року і репатрійованих арештовували одного за другим. Викликали на допити та вимагали компромату в одних на других. Питали і за мене, декотрі підходили та остерігали, інші мовчали. Моєму товаришу, дивізійнику зі Стрийщини Миколі Фендику, поламало в шахті поранену раніше в Австрії руку. Лікувався в лікарні в Старокузнецьку, і я поїхав його провідати. Купив у Сталінську дві булочки – бутерброди та яблуко за 100 карбованців. Микола зрадив, але подивившись на “делікатеси,” з жалем сказав: “Ти б краще приніс пів буханця чорного хліба”, де вже тут було до ковбаси. Під кінець грудня привезли “бандерівців”. Довідавшись що вагони на боковій колії (де вивантажували і нас у 45-му), побігли з Миколою, та нас не підпустили, “нельзя!”. Треба було йти до праці, а за цей час наших земляків вивантажили. На другий день раненько йдемо з Миколою провідати.

Поселили одних у приміщенні колишньої контори, інших у малих котеджах, де в одній кімнаті по 2–3 сім’ї, велику групу з Тернопільщини – в колишній конюшні. Мужчин майже не було,

більше жінки з малими дітьми та старі, німці, трохи підлітків, з якими ми скоро подружилися. Сім'ям, де чоловіки, було все-таки легше, пішли працювати в шахту, де заробітки були більші, хоча цієї роботи селяни, відірвані від ріллі, панічно боялися. Через роки “акліматизувалися” в новому середовищі і ці люди – трудолюбиві та бережливі, міцно ставали на ноги, даючи гідну відсіч лінивим та ледачим.

Майже у всіх були рідні та близькі в таборах і їм також треба було помагати. З часом зникло вороже ставлення місцевих людей, більшість з яких були перед війною розкуркулені та депортовані.

Весною 1948 року я перебрався жити до знайомої сім'ї кубанських козаків, які купили собі невелику хату. Господар Скуб Лазар Євменович був репатрійований з Австрії, і ми разом приїхали в Байдаєвку. По звільненні на спецпоселення жили в гуртожитку в одній кімнаті, куди до нього згодом переїхала з Кубані дружина Марія Федорівна. Були бездітні і заопікувалися мною, як рідним сином, так я знайшов названих батьків, до яких перебрався жити. Згодом помагали мені, як могли у найважчий період мого життя, а кажуть що друг пізнається в біді. Були уродженцями станиці Кореновської Краснодарського краю і прямими нащадками так дорогих нашому серцю запорізьких козаків, які поселилися на Кубані за часів Катерини Другої. Говорили гарною українською мовою і дуже гордилися своїм козацьким родом, зневажливо відносилися до “іногородніх” на Кубані (та хиба це козаки?). При советській владі козаки перенесли страшний геноцид і по приході німців старалися відомстити за заповідану їм кривду – це загальновідомий факт. Прізвища та імена в козаків українські: Шевченко, Доценко, Лисенко, Костенко, Фоменко (був мабуть Хоменко?) – всі жителі козацьких станиць, рідні нам люди. Старалися зберігати козацькі звичаї, ходили в шапках-кубанках, Євменович зберігав для мене козацький ремінь.

*Марія Федорівна та Лазар Євменович Скуби.
Майкоп, 1970р.*

АРЕШТ

На роботі перевели мене забійником, став більше заробляти. 21 червня 1948 р. при отриманні завдання мене викликав у коридор начальник дільниці, а там вже чекав офіцер КГБ. Для порядку спитав прізвище та, посадивши в кузов відкритого пікапу, повіз на місце проживання. В хаті була тільки Марія Федорівна, а Євменович на роботі – чергував на шурфак. Оскільки шукати не було чого, обшук пройшов швидко. Мені пред’явлено ордер на арешт і, забравши дещо з одержі, залишив Марії Федорівні довіреність на отримання розрахунку за місцем праці. Я був чомусь дуже спокійний, аж самому дивно згадувати. Їдемо в кузові відкритого пікапа у напрямку Сталінська, і мій ангел-сторож попереджує, що буде змушений стріляти, якщо надумаю втікати.

Якось так складалося в моєму житті, що всі найбільш визначні та вирішальні події припадали на травень та червень. У червні почалася війна, вивезли на роботи в Німеччину, депортували із закінченням війни, заарештували, повернувся з Сибіру на рідну

землю. Всі важливі переїзди в таборах чомусь завжди припадали на ці місяці, і я завжди з тривогою очікував, чим новий червень мене “порадує”.

Приїхали в Сталінськ у “перший дім” – будинок, який прекрасно знало все населення. Не буду описувати процедуру прийому – про це знають тепер і малі діти. Мене помістили в камеру, в якій були два товариші недолі. Тепер – через 45 років мені легше осмислити події та переживання тих днів. Все було вперше, хоч мав за собою шестимісячний побут в ПФЛ. До всіх охоронців ми повинні були звертатися “гражданін начальник”, строго дотримуватися правил внутрішнього розпорядку, які висіли на стіні. Заборонялося у день лягати на ліжко чи матрац на підлозі, охоронець все підглядав у “волчок”, що у дверях, чи ми тих правил дотримуємося. На другий день двері камери відчинилися і охоронець показав на мене пальцем. Почувши у відповідь моє прізвище, повів на другий поверх до слідчого. Ведучи по сходах та коридорах, постукував ключем по пряжці ремня і, почувши такий же стукіт з другого боку, наказував повернутися обличчям до стіни. В кабінеті за столом сидів військовий в чині майора, який наказав сідати на табуретку, прикріплену в куті біля дверей до підлоги. Зачитав мені рішення, з якого я довідався, що він, начальник слідчого відділу майор Яковлев, буде вести слідство в моїй справі, видно, що мене достойно “оцінили”. Тепер то всі добре знають, що таке презумпція невинності. Та це в тих державах, де “людина позбавлена елементарних прав на захист” – у нашому “найдемократичнішому суспільстві” на кожному кроці треба було доводити, що ти не “верблюд” (є такий єврейський анекдот).

Мені не представив жодного конкретного звинувачення, а відразу почав вимагати, щоб я чесно признався, якою підривною ворожою діяльністю супроти советської влади займався. Якщо арештований не знав, що відповісти, слідчий вважав що не хотів і застосовував всякі репресивні заходи: заборона передач, карцер або одиночна камера, безперервні допити та, думаю, немає потреби про це згадувати, бо фантазія злочинця безмежна. За фізичне знущання не згадую, бо мене не били. Один раз слідчий хотів мене налякати, але я його попередив, що не скажу більше жодного слова, якщо мене

вдарить. Не знаю, якби то було, важко зараз про це судити, але факт що я був здетермінований та готовий на все, і слідчий мав, мабуть, добрий досвід у своїй роботі – все-таки начальник слідчого відділу великої тюрми.

Були питання, які слідчі задавали всім заарештованим. Якщо був у Німеччині, то коли і скільки разів викликали в Гестапо? Якщо був у полоні в “союзників”, то яке завдання отримав від них перед поверненням “на рідину”. Це вже була така злочинна система, що не вірила нікому, не могли собі просто уявити, що людина може бути чесною та безкорисною. Виховали ціле покоління шкурників та кар’єристів, які при потребі відмовлялися та “засуджували” найближчу родину (діти батьків, а ті навпаки) тільки тому, що так хотіла “партія”.

Більше місяця сидів у камері з вірменином Арамом Саакяном, якого слідчий просто доводив до відчаю питанням про завдання, яке він отримав від англійців. Врешті Арам вирішив “чесно признатися”, слідчий зрадів: “Давно би так!”. І почав він оповідати, як приїздив до них сам Черчілль і, викликавши його, вгостив сигарою. Слідчому увірвався терпець і посадив хитрого кавказця в холодний карцер, та більше цього питання не порушував. Запамяталися вірменські загадки, мудрі та дотепні, як і сам народ, який їх вигадав. Деякі пам’ятаю дотепер: велика синя пляма, а посередині дві маленькі жовті – це Арапет пірнув у воду, тільки п’ятки видно. Інша – посередині ліки, а кругом вовна – баран кругом аптеки ходить. Ще інша – кругом вода, а посередині страх – це прокурор купається. Цілими днями розгадував такі загадки, наші “мусори”(охоронці) через вовчок мабуть не могли зрозуміти, чого це нам так весело. Арама засудили до 25 років за службу у Вірменському легіоні, ми загубили один другого на пересильному в Ваніно. Цікаво, що в Вірменському легіоні, помагаючи фюреру будувати “нову Європу”, воювали два євреї, рятуючи тим своє життя, – які чудеса не бувають.

Ще більш цікавою людиною був дядько Степан, родом з Вінниччини (прізвище на жаль забув), чудовий і дуже цікавий співрозмовник. Все вмів та дуже багато знав, людина з великим життєвим досвідом. Перед війною в 1936 році його заарештували за

вбивство, до якого був непричетний. Та це були роки, коли, керуючись “вченням” геніального сталінського юриста А.Я.Вишинського (була б людина, а справа завжди знайдеться) кожному, хто потрапляв в лабеті ГПУ, жодного оправдання бути не могло, бо органи ніколи не помилялися. Засудили дядька на 10 років і послали на Колиму шукати золото. Через два роки приснився йому сон, що в його селі завалилася дзвіниця і незабаром прийшло повідомлення про звільнення – знайдено справжнього вбивцю. Дядько опинився на волі, тоді ще не знали, що таке реабілітація, та й вирішив в Магадані підзаробити. Весною 1941 року з двома “чемоданами” (валізами) поїхав додому, про війну дізнався 22 червня на станції в Новосибірську. Долаючи всі перепони, добрався до Києва, доїхав ще до Козятина, а далі поплився з тими валізами пішки до рідного села. Пройшовши “фронт”, якого так і не побачив, зайшов у рідну хату одночасно з німецькими мотоциклістами. Як потерпілого від советської влади призначили дядька десятихатським, що це за чин не знаю, але якісь права все-таки мав. Коли німці відступали, дядько драпонував з ними, знав, що то за “асвабадітелі” прийдуть. Працював у Німеччині на колії, і по закінченні війни був репатрійований на батьківщину. Приїхав син, що служив в прикордонних військах на турецькому кордоні в чині капітана, та попередив батька, щоб втікав з села, поки не посадили. Жінки – “патріотки” почали писати на нього доноси, звинувачуючи в різних гріхах: – одній шибку забрав, іншій – вулик... Посадити не посміли, або побоюлися – все-ж батько захисника батьківщини, героя, але вивезли в Кемеровську область на спецпоселення. Працював у Сталінську на деревообробному комбінаті (ДОКу), де його і заарештували, звинувачуючи за ст.58–3 – співпраця з ворогом, та за ст.58–10 – антисоветська агітація. Як повертався з допиту, ми мали завжди маленький концерт, дуже дотепно та колоритно розповідав про свої справи. Слідство в його справі вів старший лейтенант Шіші, який ходив в однострою летуна, мабуть, прийшов в “органи” за скеруванням від комсомолу, дуже натискав на дядька та потрапив на твердий горішок. На його запевнення, що дядькові забезпечено вирок 25 років, той відповів слідчому, що йому (дядькові) і 5 вистачить, а по 10 може забрати собі та своїй дружині. Хто знає, скільки в цьому

було правди, але факт, що дядько весь день просидів у холодному туалеті, видно, карцер був зайнятий. Засудили його за ст.58–10 на сім років позбавлення волі.

Ще один товариш недолі – колишній отаман станиці Сторожової на Кубані. До війни був великим активістом і першим головою колгоспу в станиці. Коли прийшли німці, станичники знову вибрали його отаманом, видно, що був добрим господарником. Після повернення більшовиків – знову став головою, однак советська влада нікому нічого не пробачає і голова-отаман поїхав до Сибіру на поселення. Судили за стандартним звинуваченням – за зраду родини. Не можу запевнити, що все описане мною правда, при советській владі рідко можна було зустріти людину, яка говорила б правду. Кожен брехав, як йому було вигідно, всі пройшли сувору школу шпіономанії та покаєння, кожен сам повинен був розуміти, що, де і кому говорити. Мій хороший друг, кубанський козак Шевченко, вчив мене, що безпечно говорити про “любов” (називав це трохи по іншому). Завдячуючи отаманові, ми в камері не знали, що таке голод. З першою жінкою розвівся ще до війни, а друга їздила за ним, де б він не був. Казав, що як засудять і повезуть на північний бігун, то і туди за ним приїде, дуже його кохала. Передачі носила через кожні 2-3 дні та такі, що вистачало на всіх.

Колись Некрасов писав про російських жінок, які їхали за чоловіками в Сибір, про тих, які тепер їхали за чоловіками на Далекий схід чи Північ, тим часом ніхто нічого ще не написав, а може я помиляюся? Думаю, що як хто і написав, то надрукувати нікому. Добре було подругам більшовиків їхати до чоловіків, які отримували гарну пенсію чи допомогу, ходили собі на полювання. Вони ж (більшовики) робили все, щоб жінки та діти політв’язнів відмовлялися від батьків чи синів. Не відмовитися від репресованого чоловіка було геройським вчинком. Та, зрештою, ті старі ідейні більшовики – ненормальні люди. Я глибоко поважаю патріотичні почуття кожної людини, та не зрозуміла мені логіка людини, яка все своє життя просиділа в тюрмі ні за “цапову душу” і далі лезе на Красну площу в Москві з червоним прапором та портретом вусатого злочинця №1 в світі. Схиляю голову перед патріотами, які загинули в боротьбі за

свою батьківщину, але не за тих, які вмирали за незрозумілі, а то просто злочинні інтереси партії, кліки, врешті інтернаціоналу, нав'язуючи іншим народам свою ідею, свій спосіб життя. Мені близька та зрозуміла поезія Шевченка, слова Симоненка: “Все на світі можна вибирати, сину, вибрати не можна тільки Батьківщину”.

Іншим товаришем недолі був Микола Францевич Б. Високо-освічена людина, прекрасний спеціаліст, головний механік одного з найбільших у країні мартенівського цеху, флагмана металургії КМК (Кузнецького металургійного комбінату). Закінчивши в 1932 році Київський політехнічний інститут (КПІ), був скерований на будівництво однієї з найбільших новобудов ССРСР. Чудовий та цікавий співрозмовник, йому завдячував багатьма годинами, які збагачували мої скромні пізнання. Маючи 16 років втік з Білої Церкви до Києва з дочкою єврейського раввина. Їдучи до її тітки, в Києві по дорозі купили на ринку курку, щоб не прийти з пустими руками. Тітка зустріла їх привітливо, але, довідавшись що втекли з батьківської хати, дуже плакала приговорюючи: “Ох, навіщо ви це вчинили!”. Дуже погішно виглядало, коли, плачучи та картаючи, враз спитала: “А что стоїт куріца?” Ми довго сердечно сміялися забувши, де знаходимося. Розповідав багато про свою працю та таке нелегке життя советського спеціаліста. В 1938 році був заарештований та сидів шість місяців у камері смертників. А судити його, за логікою партапаратчиків було за що: часті аварії на комбінаті, брак висококваліфікованих спеціалістів – словом “була б палиця, а собака знайдеться”. За монтаж та запуск автовагової німецького виробництва, на яку чомусь так і не знайшли технічної документації, йому виплатили премію 25 тисяч карбованців (тоді великі гроші). Через три роки, заарештувавши, звинуватили його в тому, що ті гроші ... взяв, якщо б не впорався з цією роботою – то розстріляли б. Були аварії на комбінаті, та “винуватців”(читай ворогів народу) ГПУ-НКВД знаходили оперативно.

Із закінченням війни демобілізований солдат вскочив у відкритий мартен – сотні сталі пішли в шлак. На моє зауваження, що нерозумно було виливати так багато сталі в шлак, М.Ф. відповів, що інакше не можна було зробити, бо їх звинуватили б (хто?), що роблять

рейки на людських кістках. Який то він все-ж був наївний з тими кістками – та під кожною шпалою на будівництві залізниць БАМу, 500-ої будови, Тайшета, Салехарда, Абакана та багатьох інших під кожною шпалою не менше, ніж по два чоловіки лежать. А може він про це не знав? Швидше, що знав. Відав він і про те, що можна сказати, де і кому. Хтось все-ж за такі численні неполадки та аварії на комбінаті повинен був відповісти. І ось “пригадали” собі, що механік мартенівського “контрик” зі стажем, якого чомусь не знищили в 1938 році. Мав державні нагороди та дуже відповідальну посаду, врешті незаперечний авторитет – все одно не допомгло. Засудили за ст 5-10 (антисоветська агітація) на 10 років виправних таборів і поїхав працювати (вже безплатно) на будівництво нового гіганту соціалістичної індустрії. А може прийшло з головного управління ГУЛАГу замовлення на головного механіка якогось секретного будівництва? Будували тоді підземні секретні фабрики, хто його знає?

Мене заарештували за двома статтями – перша 58 1а – зрада родини, та друга – 58-10 – антисоветська агітація. Коли нас передавали в 1945 році американці, більшовики кричали на весь світ, які то вони гуманні, та що в СРСР всім пробачили – це була пропагандистська кампанія, розрахована на наївність та тупість союзників. Потрібно було майже три роки щоб Черчілль в Фултоні визнав, що союзники помилялися, коли віддали сотні тисяч, а може й мільйони, людей на знищення та розправу. З першого дня репатріації (насильної передачі) все було заплановано на державному рівні – покарання та знищення людей, які знали та бачили забагато. Це був по Солженіцину (Архіпелаг ГУЛАГ) третій потік.

Типовим був і мій приклад. Коли мене заарештували, слідчий на мою репліку, що нам оголосили пробачення, відповів що воно дійсно так, але мене заарештовано, тому що, незважаючи на **гуманність** партії та уряду, які так великодушно нам все **пробачили** (яке фарисейство!), я надалі продовжував боротьбу – вів антисоветську пропаганду. Якщо зі зрадою (мірилом НКВД) ще могло бути якесь логічне пояснення, то звинувачення в пропаганді явно надумане та тенденційне, щоби мати якесь оправдання перед цивілізованим світом. Яка жаклива брехня та лицемірство! Десятки років по

закінченні війни розшукують по цілому світі охоронця, який виконав наказ – застрілив “вождя німецького пролетаряту” Ернста Тельмана, натомість у Москві було вбито п’ять членів ЦК Компартії Німеччини (Бестляйн, Гельц та інші) і всі комуністи вважають це нормальним явищем, про яку комуносправедливість можна говорити?

А ось і сам процес звинувачення. Мені інкримінували вчинки, над якими сьогодні можна просто посміятися, мабуть, це єдине “государство” в світі, де могли засудити за такі “провини” – наведу найхарактерніші:

– Вихваляв життя в “панській Польщі” – коли цієї Польщі не стало мені було аж 13 років, що міг знати про злощасну “панську Польщу?”.

– Говорив, що Бразилія та Чилі зірвали дипломатичні стосунки з ССРСР, якийсь маразм, та про це писали всі газети.

– Найбільша моя провина: висловлював у голос (подумати тільки!) терористичні наміри на керівників партії та уряду. Це я сказав, що не завадило б товариша Сталіна загнати в шахту попрацювати. Не можу категорично ще й сьогодні запевнити, що говорив таку “крамолу”, просто не пам’ятаю, хоча це і чудова ідея. За таким “звинуваченням” можна сьогодні у будь-якій державі світу пересаджати половину населення цієї країни.

Мій слідчий старається впіймати мене на кожному слові, принизити, називаючи фашистським найманцем та ворогом свого народу. Хоч боротьба нерівна, бо де мені молодому і недосвідченому до обстріляного вовка – стараюся як можу боронити свого гонору. Розмова у нас відкрита, бо що можу заперечувати, коли переданий союзниками пораненим у чужому однострою, а тут ще й моє виховання – вчили нас з дитинства бути чесними та патріотами.

На закиди слідчого, що служив у німецькій армії, відповідаю, що воював в українській Дивізії і нашою метою була вільна та соборна Українська Держава. Старався впіймати на кожному слові, та я був до цього готовий. З його запитань зробив висновок, що старшини-німці в рядах нашої Дивізії його не цікавлять і старався називати тільки німецькі прізвища. Слідчий посміхався, мов яка це українська дивізія, в якій всі командири німці? Відповідав, що в моєму полку,

курені, сотні були німці, а ось в інших українці (дійсно в нашому курені так і було, після сотника Татарського став сотенним поручник Пратеш). Три тижні тримав мене в камері-одиначці, щоб я “пригадав” собі прізвиська старшин-українців, три тижні кожен день ходив з кута в кут 6 кроків до 6-7 км. Ходив зранку до ночі, тай рахував кроки – лягати було суворо заборонено. На все життя залишилася звичка ходити, рухатися – не можу встояти спокійно.

Згодом взявся за моїх товаришів: хто вони та про що з ними говорив, які їх погляди? А про що молодим говорити? Звісно, що про дівчат та любов (згадав поради друга Шевченка). З тим що найбільше мене оббрехав, мій майстер мордвин Юртанов (пригадую, як старався мене напоїти: “Ти мене уважаєш?” – добре, що потрапив на міцного трезвенника, а то б не то наговорив), мав наочне побачення. Згодом, як мене засудили, захворіла в нього дитина, покинула дружина і сам осліп – видно, що все-ж чужа кривда “боком лізе”, а може просто збіг обставин, бо скільки тих мерзотників ще й сьогодні нами керує.

Труднощів особливих слідчий зі мною не мав, бо не було що притаювати, твердо тримався свого та не каюся. “Чи я любив советську владу?”. А що було мені її любити – це ж не дівчина, я був вихований в цілком іншому оточенні, ми мали свої ідеї і метою була вільна Україна. Я був лояльний до нової “батьківщини”, чесно працював – чого ще від мене вимагати? Коли буду брехати, однаково не повірите – отакі то були наші балачки.

Нарешті слідство закінчене і мене під розписку (чого б то) познайомили з моєю справою №16688 згідно ст.206 КК ССРСР. Побачив протокол першого допиту в ПФЛ, з вересня 1945 року, де червоним були старанно підкреслені всі мої “провини”, виявляється вже тоді став, потенціальним кандидатом у ГУЛАГ, треба було тільки трохи часу, бо хоч доблесні чекісти дуже плідно “працювали” та всіх за місяць не пересаджасш. Були підкреслені червоним і наклепи моїх “друзів” по роботі. Багато цього не було, але виявилось достатньо для того, щоб виїздна сесія ОСО (Особое совещание) ЗАПСІБВО (західно-східного військового округу) в перших днях вересня 1948 року засудила мене до вищої міри покарання – розстрілу, з заміною на 25 років позбавлення волі та позбавленням громадянських прав

терміном на 5 років виправних трудових таборів. Три мордаті вгодовані полковники (яка честь!) вислухали звинувачувальне звинувачення і надали слово ... адвокату – ось де чудеса! Це була жінка бальзаківського віку, котра закривши від мене лице рукою – така “професійна” поза чи було соромно, сказала, що хоч я і молодий, і народився та виріс у ворожому оточенні, все-ж заслуговую найсуворішого покарання. Таких “захисників” призначало, не питаючи нашої згоди, нам “государство”. До самого суду не знав, що маю адвоката, кому потрібна була ця комедія? Кому потрібно було засуджувати мене до вищої міри покарання з заміною на 25 років ув’язнення, коли тоді смертне покарання відмінили державою? Судили мільйони невинних людей, створюючи собі імідж захисників демократії. Кому були потрібні ці адвокати та заміни відмінених смертних вироків? Советський суд – найсправедливіший, найгуманніший і це треба було цілому світу довести. А наразі полковники пішли в сусідню кімнату “порадитися” (мабуть покурити перед наступним “спектаклем”), секретар суду в ранзі капітана (!), зачитав мені вирок – фініта ля комедія!

ПО С Т А Н О В Л Е Н И Е

25 июня 1993 года Президиум Кемеровского областного суда в составе: председателя т. Шапошникова Н.А. и членов т.т. Бакуменко Н.В., Журих И.А., Понапраснова Н.А., Вулатовой В.П., Уманской О.Е. с участием и.о. прокурора области т. Балкина Л.П. заслушав доклад члена суда т. Юлиной О.В. и заключение прокурора, полагавшего протест удовлетворить,

У с т а н о в и л :

Приговором Военного трибунала войск МВД Западно-Сибирского го округа от 30 августа 1948 года МУХА ЛЕОНИД ВЕДИМОВИЧ, родившийся в 1926 году в г. Варшаве; украинец, несудимый,

осужден по ст. 58-1 "а" Ул РСФСР к 20 годам лишения свободы с поражением в правах на 5 лет, по ст. 58-10 ч. I Ул РСФСР к 10 годам лишения свободы с поражением в правах на 5 лет.

По совокупности преступлений определено в отбытии 20 лет лишения свободы с поражением в правах на 5 лет.

Приговор в кассационном порядке не рассматривался.

Муха признан виновным в том, что на оккупированной территории в декабре 1943 года добровольно поступил на службу в немецкую армию, принял присягу на верность Германии.

В войсках "СС" участвовал в боях против Советской армии, славянских и югославских партизан.

По репатриации, прибыв в г. Сталинск/Новокузнецк/ на протяжении 1940-1940 г.г. проводил антисоветскую агитацию среди окружавших, восхвалял жизнь в Германии и клеветал на советскую действительность.

В заключении об отказе в реабилитации и.о. прокурора кемеровской области просит оставить приговор без изменения по ст. 58-1 "а" Ул РСФСР, а по ст. 58-10 ч. I Ул приговор отменить, дело производством прекратить.

Проверив материалы дела, обсудив доводы заключения, президиум считает, что заключение подлежит удовлетворению.

Вина Мухи в измене Родине и ведении антисоветских разговоров среди окружавших, кроме его полного признания, подтверждена показаниями свидетелей Юргина, Орланова, Хамидулина.

Действия Мухи правильно квалифицированы по ст. ст. 58-1 "а", 58-10 ч. I Ул РСФСР.

На основании ст. ст. 4 и 8 Закона РСФСР от 18 октября 1991 г. "О реабилитации жертв политических репрессий" Муха не подлежит реабилитации по ст. 58-1 "а" Ул РСФСР.

Его осуждение по ст. 58-10 ч. I Ул РСФСР в соответствии со ст. 5 вышеуказанного Закона подлежит реабилитации, уголовная ответственность за данный вид деятельности устранена.

Руководствуясь ст. 378 Улл РФ, президиум

П О С Т А Н О В И Л :

Приговор Военного трибунала войск МВД Западно-Сибирского округа от 30.08.1948 г. в отношении Мухи Леонида Вединовича по ст. 58-1 "а" Ул РСФСР оставить без изменения, признав не подлежащим реабилитации.

Этот же приговор по ст. 58-10 ч. I Ул РСФСР отменить и дело производством прекратить.

Председательствующий
Президиума

Н. А. Шапошников

Верно:

ггг 4 09.07.93 г.

ЕТАПИ

На другий день нас, засуджених, везуть спецавтомобілем (званим популярно в народі “чорним вороном”) у старокузнецьку пересильну тюрму. “Нас четверо: крім мене, два літні козаки зі станиці Усть Лабінської та колишній полковник козачого полку – здоровенний дідуган років під 60. Домовляємося триматися разом і допомагати один другому в разі потреби. Потрапляємо у велику карантинну камеру в якій близько сотні чоловік. Тут відбувається перше моє знайомство з “елітою” злочинного світу – “ворами в законі” (зłodіями). Виявляється можливим і таке, що засуджений зłodій-рецидивіст існує ще й в “законі!” – що це за “закон”? Знаходимо вільне місце на підлозі, та й сідаємо.

До мене підходить зłodійчук років 16-17 і хапає за торбу, зриваюся на ноги – і мій кривдник летить в інший бік. Підбігає зłodій постарше і, схопивши люк від “параші”, замахується ним на мене. Станичники з Усть-Лабінської сидять мовчки, зате піднімається полковник і на всю тюрму гримить його потужний голос, відкриваються двері і нашу четвірку переводять в камеру №12 на першому поверсі.

Камера розміром 4х2,5 з бетонною підлогою, на якій розмістилися, хто як може, 20 чоловік. Найкраще місце в куті на матраці займає “вор в законі”, біля нього “шестьорка” – хлопчина років 16-ти. Тоді я ще не знав тих зłodійських порядків і бували в’язні пояснили їх тюремні закони. Примостилися під стіною, полковник поруч. Цікава його доля: після закінчення громадянської війни в Росії не зміг виїхати на захід і до приходу німців у 1942 році переховувався в Бердянську, працюючи рибалкою. Весь покалічений був справжній богатир, мабуть, полковник ще старої гвардії. На другий день рано відкриваються двері нашої камери і один з в’язнів кидає біля порогу якесь рядно чи рушник. Звіривши по списку кількість в’язнів, кидають на полотно хліб та цукор. Закриваються двері і всі чомусь сидять. Підходить “шістьорка”, щоб взяти скільки вважає за потрібне і одночасно, не задумуючись, підходжу і я та беру пайки на себе та полковника. Втручається вор та пояснює що ми в советській тюрмі і повинні поважати її закони, на це відповідаю, що “кровний пайок” – це право кожного в’язня, яке ніхто не має права порушувати.

Дивлячись на нас з полковником і друзі в'язні забирають свої порції. Через годину починаються переговори нашого вора з його колегами, які сидять над нами поверхом вище. Видно, що сидять самі “законники” і грабувати нема кого. Вимагають від нашого допомоги, яку він їм посилає за допомогою “коня”. Зверху через загразоване вікно опускають тонкий шнурок, до якого наш прив'язує все, що зуміє “організувати” (відібрати у фрасрів). Все робиться на очах таких мудрих чекістів, які не можуть не бачити всю цю таку примітивну процедуру, а може, з якихось причин те, що робиться з внутрішнього боку огорожі, їх не цікавить? – хто то знає.

Через день мене викликають до віконця в дверях і вручають передачу. Зворушений не можу говорити, це Марія Федорівна не забула за мене. Розподіляю нехитру передачу серед всіх товаришів недолі порівню і це не до вподоби нашому вору. Зверху вимагають “коня” і він відповідає, що не може дати собі раду з “фашистами”. Я твердо вирішив, що годувати всяку мерзоту, коли мені дали під “зав'язку”, аж ніяк не буду – куди ще даліше боятися. Всі дружньо обіцяють мені “веселе життя” на пересильних, та “вовка боятися – в ліс не ходити”. Через 3-4 дні, скованих наручниками по 2 чоловіка, ведуть нас на станцію в Сталінськ. Там на колії вже чекає вагон “зак” у складі пасажирського потягу сполученням Сталінськ–Кемерово. Вагон названий в народі “століпінським” (був на Русі такий мудрий чоловік, якого “ухлопали” в Києві) і призначається для транспортування нашого брата на порівняно недалеко віддалі. Це звичайний пасажирський купейний вагон і не кожен на нього зверне увагу. Кожне купе це окрема камера, в якій вікна та двері загразовані, охоронець постійно ходить коридором.

У Кемерово нас заводять в ОЛП-5 (окремий лагерний пункт) – це звичайний робітничий лагерь, який зробили пересильним на час формування етапу на Колиму. Перед тим як завести в лагерь переписують, що в кого з одежі, і тут постає дилема: що робити? Начальство вимагає точні дані, а бувалі в'язні “радять” правду приховувати, – що з цього вийде, ще побачимо. Етапникам відведено великий барак, мабуть, клуб, в якому спимо на підлозі. Закріплюють всіх побригадно, бо соціалізм – це облік. З усіх напрямків

продовжують прибувати етапи і починається “веселе життя”. Всякі злодії та рецидивісти, нарешті, в своїй стихії, організовані, бо тюрма для них “дом родной”, знають один одного і миттєво організують злочинну кліку яка на кожному кроці роздягає та обкрадає “фраєрів”, даючи взамін старе та рване, або і нічого. Сиділи роками в тюрмах та попрогравали все, що тільки можна було програти в карти, і не могли дочекатися етапу в пересильний лагерь, в якому буде okazія знову “розбагатіти”. Щоб цьому запобігти, і ведеться перепис усіх особистих речей кожного в’язня. Йдемо обідати в їдальню і бачимо, що поряд інша бригада взяла “перше” (тобто зупу), поки прийшла за “другим” (кашею), її вже вкрали інші – треба було не моргати, а дивитися “в оба”.

Через два дні через гучномовець закликають всіх етапників збиратися з речами біля прохідної для відправлення. Відкривається брама і виносять малий столик та крісло на яке примощується капітан з картотекою. Нарешті, починають викликати і, почувши своє прізвище треба підійти і чітко назвати прізвище, ім’я та по-батькові, рік та місце народження, статтю та вирок. Цікаво як відповідали рецидивісти, які мали по декілька судимостей та прізвищ і кличок – треба було все пригадати і головне не помилитися. Тільки почали викликати, як злодії стали вияснити між собою відносини та всякі порахунки. На моїх очах один другому встромив ножа між лопатки, в іншому місці таке саме. Крики та зойки привернули увагу капітана, і він спішно пішов за ворота. Закрилася брама і по гучномовцю пролунав наказ усім негайно розійтися, а згодом лягати на землю. Як на замовлення почав падати сильний холодний дощ, люди розгубилися, бо кому охота лягати в болото. І ось відкривається брама, і в лагерь вривається чоловік 50 конвойних з довгими палицями в руках – все передбачено, навіть палиці “під рукою”. Лупцюють усіх, хто потрапляє під руку, довкола пальба, бо з сторожових веж б’ють по зоні кулемети перехресним вогнем – як на фронті. Забігаю за барак – і бачу як двоє лупцюють гарно вдягнутого молодика, мабуть, був один з “ворів”, який вже встиг приодягнутися – їх розпізнавали безпомилково. Заскакую в “робітничий барак” і лягаю на верхніх нарах, через 15–20 хвилин пальба втихає і нас знову закликають

виходити. Дощ перестав падати і знову збираємося біля прохідної. Навколо прокльони та зойки. Кого ведуть попід руки, а кого несуть на ношах. Знову відкривається брама і капітан з картотекою починає викликати. Цього разу все спокійно, видно мають наші “опікуни” добру виробничу практику. Доходить черга і до мене, вийшов за браму і стаю в довгу шеренгу для перевірки. Холодно та мокро після проливного дощу, все-ж половина вересня в Сибірі. Роздягаємося донага і наші речі перевіряють за списками, які заповняли коли ми приїхали. Я розпрощався з теплою сорочкою та светром, які умудрився затаїти. Знову одягаємося та стаємо в колону, яка шикується поруч. Цей “процедер” триває вже більше двох годин і починає сутеніти. Врешті, колона по п’ять чоловік у ряд вишикувана, з усіх боків конвойні з собаками і звучить “молитва”: “Крок у право, крок вліво – вважається втечею і конвой застосовує зброю без попередження”.

Вологодський конвой ! – хто не чув про нього. Мабуть у цій області (регіоні) самі здібні хлопці до конвойної служби, самі вимогливі та слухняні, але і найтупіші. Не кожен зможе знущатися над невинними, а що вони були усвідомлені в беззаконності, яка творилася довкола, немає жодного сумніву. Всім була відома “пересторога”: “Вологодській конвой шутити не могойт – шаг в сторону, прижок вверх вважається побегом. Спочатку пускаю свинчатку (кулю), свинчатка не догоніт, пускаю кобеля (собаку), кобель не догоніт – сам роззуюсь і догону”.

Вже сутінки, а до станції добрих 3-4 кілометри. Біжимо, а хто відстає, того підганяють конвойні собаками, врешті – наші вагони, в яких кожен старається зайняти вигідне місце. Вагони знайомі – вантажні чотириосні, переобладнані для перевезення арештованих, тобто з нарами та “парашею”. Під останнім вагоном сітка, щоб не надумав хто втікати, підбере його на рейках. Не знаємо достовірно куди нас везуть (це завжди “державна таємниця”), але здогадуємося, по містах, які минаємо, що на схід, а значить все-ж на Колиму. Проїхали Марійїнськ (великі сільськогосподарські лагерь), Тайшет, Красноярськ, Іркутськ – місцевості де велике скупчення таборів, хоча де їх немає? Урки (зłodії та іже з ними) всі на нарах, а фраєри внизу.

Видають хліб та цукор, організовані злодії беруть собі більше, ви, фраери, діліть поміж собою залишки, як самі захочете. Згодом на пересильному в Ваніно, бачив, як з них цей цукор вибивали. Хто вибивав, так і не зрозумів, це, мабуть, сама “шобла” щось поміж себе не поділила. А розправлялися жорстоко – брали четверо за руки та ноги і піднявши на висоту плеч кидали спиною об долівку. Чи вилизався з цього, лежачи під нарами, не знаю, але прожив, мабуть, недовго. Кожний день рано та ввечері перевірка. Заходили у вагон 5–6 чоловік, з дерев’яними молотками на довгих держаках, і переганяли всіх на один бік. Згодом починали нас “рахувати”: по команді перебігаємо на другий бік вагону, а хто робить це повільно, дістає молотком куди попало, найбільше попадало старим та німечним, а таких було немало. За Байкалом ночі холодні і гріємо один одного своїми тілами.

Годують соленими оселедцями, а води не дають, старий та випробуваний спосіб хоч як небудь познущатися. На станції Чіта при перевірці в місці, де сплю, знаходять кусочок дзеркальця. Оперативно надягають на руки автоматичні нікелеві кайданки, потужний поштовх нижче плечей і вилітаю кулею з вагону. Приземляюся удачно зі скованими руками, як кіт, на чотири точки. Тут як тут “кум” (опер): “Ми знаємо що це дзеркальце не твоє, скажи хто його сховав і ми переведемо тебе до іншого вагону” – митарили майже півгодини. Чи ті люди не мають що робити? В них не було дрібниць, все що робили, було державі необхідне, просто якесь суспільство абсурду Та варто зайти в вагон і подивитися, хто підголений, а голилися всі злодії, та й просто спитати, де і чим голилися? Вони ж цього “не бачили”, а може не хотіли?

Кайданки були автоматичні, нікелеві та імпортні, якщо рухнув рукою або пальцями, стискалися сильніше, сліди від них мав протягом чотирьох місяців. Якась дика незрозуміла жорстокість, потреба принизити людину, розтоптати – таке ніколи не забувається. А де ж вони тепер ці “лицарі Дзержинського”? Було між ними і багато українців, вислугувалися аж зі шкіри лізли. Сьогодні мовчать та нашіптують при нагоді, будьмо пильні, коли не хочемо знову потрапити на колимський етап.

На станції Каримська – приймна несподіванка – нас повели в лазню. Зробили пропарку одержі, вперше за останній місяць помилися. За Хабаровськом повертаємо на північ, в Комсомольську-на-Амурі поромна переправа і наш потяг заштовхують на пором в два ряди, перепливаємо ріку. Зимою, коли Амур замерзає, кладуть на лід колію і потяги ходять до весни. За Комсомольськом аж до Совгавані вздовж залізної дороги покинуті (чи законсервовані?) лагерьа. Це була сумнозвісна (а яка з них не сумнозвісна?) 501 (п’ятисот перша!) будова, яку звели під час війни. Будівництво цієї дороги ще одна “славна” сторінка побудови розвинутого соціалізму в ССРСР, можна тільки здогадуватися, що на тій будові творилося. Свідків, на жаль немає, тут чекісти маху не дали – попрацювали оперативно. Дещо про ті події написав російський советський письменник В.Ажаєв в своїх книжках “Далеко від Москви” та “Вагон”, написав так, як йому ласкаво дозволили – це ж була партійна література соціалістичного реалізму з домішкою революційної романтики.

ВАНІНО

Нарешті після тривалої поїздки, довжиною майже місяць, наш потяг прибув у порт, або як тоді казали, бухту Ваніно. Цей порт був головним при транспортуванні білих невільників ХХ століття на Колиму. На плато, яке височіє над затокою та портом, в якому швартуються кораблі Дальбуду, – колимські пересильні лагерьа. Це величезне господарство в системі МВД ССРСР, цілий комплекс лагерьів, через які щороку на Колиму відправляли більше 120 тисяч в’язнів, мужчин та жінок. Пересильна тюрма складалася з восьми лагерьів, інші запевняли що було їх дванадцять, з них щонайменше один жіночий. Центральною була комендантська або господарська зона (лагерь), в якій знаходилося управління пересильним табором, карантинний блок для прийому та обробітки стапів, харчовий блок – кухня, санітарна частина та БУР (барак посиленого режиму), спеціально відгороджена тюрма в тюрмі.

Нас ведуть у карантинний барак комендантської зони. Заходимо один за другим, а за дверима молоді та добре відгодовані мордаті хлопці вирішують кому “вправо”, а кому “вліво” Це так звані “суки”

– колишні “вори в законі”, які, порушивши злочинський закон, пішли на співпрацю з “мусорами”, тобто адміністрацією, на блатному жаргоні це означає що вони “зсучилися”, стали “суками”. Були найвірнішими помічниками лагерної адміністрації, займали керівні посади, в їх руках була, посуті, вся влада. Прекрасно знали своїх колишніх “корешів” (приятелів) зі злочинського середовища і вирішували долю кожного прибулого етапника. Вербували в свої ряди колишніх злочинців у законі, велась поміж ними жорстока боротьба за “місце під сонцем” – тобто за владу.

До нас “фраєрів” здебільшого застережень не мали, а всі знамениті злочинці (урки) були в них на спеціальному обліку, деяких відразу відправляли в БУР. Це були наслідки мудрої політики “партії та уряду”, які таким чином хотіли перевиховати карних злочинців – рецидивістів. Що з цього вийшло тепер знають всі, а тоді руками карних злочинців жорстоко розправлялися з політичними в’язнями – контриками.

Проходимо цю фільтрацію і потрапляю в зону №3. Це лагерь (зона) відгороджений від сусідніх глухим парканом. У зоні 7-8 великих бараків, розташованих на схилі гори, один вище другого. В кожному по 400–500 в’язнів. Комендант в окремій кімнаті та чергові, котрі відповідають за порядок. Спимо на збитих з дощок причах т.зв. нарах, стиснуті з двох сторін сусідами і вночі перевертаємося на другий бік тільки по команді, як оселедці в бочці. Їсти приносять у бочках з комендантської зони, несуть бочку двоє на довгому дрючку, та хліб порізаний і зважений в хліборізці. Кожний мріє щоб йому попала горбушка, бо шкірка все-таки не м’якоть – сира та мокра. Майже поверх кожного пайка приколотий патичком привісок, це для того, щоб всі були впевнені, що зважено точно і справедливо. Свята наївність, якщо взяти під увагу, що хлібороб мусив (якщо хотів працювати та вижити!) зробити для “ворів” стільки порцій, скільки йому приказали (а “контролери” ж хто?). Таке саме було і з зупою – кому попав черпак ріденької юшки, а іншому ще й декілька крупин якоїсь чумизи, або на диво картоплина.

Кого тут тільки немає. Всі громадяни велетенського “соціалістичного табору” (як звучить символічно!). Крім усіх народів СРСР:

німці, японці, корейці і всілякі “фашисти” всіх мастей, до того ж власовці, і, особливо ненависні бандерівці, серед всіх багато посполитих злочинців. Всі шукають знайомих, земляків, краян, але, навчені гірким досвідом, ніхто нікому не вірить, розмови “по душам” немає, всі залякані та пригноблені. Одним злочіям пересильна тюрма “дом родной” – є кого пограбувати, є що в карти програти. В нашому бараці днювальний колишній полковник Ваффен-СС – здоровенний драб ростом у 2 метри (а може і не полковник – кожний говорив, що хотів та як йому було вигідно). Я подружився з молодим німцем Гельмутом, десь з-під Ляйпціга чи Дрездена. В 1945 році його, шістнадцятирічного юнака, призвали в фолькштурм (народне зрушення) і він зумів панцерфавстом (протипанцерним кулаком) знищити танк “асвабдітелів німецького народу”, за що і засудили на десять років виправних таборів. Хіба захист Батьківщини це злочин? Коли почали чужоземців звільнювати з таборів, японці та німці були звільнені першими і поїхали “нах гаймат”, ми продовжували будувати “світле майбутнє”. Коли моя мати старалася через міжнародній Червоний Хрест віднайти мене їй сказали в поліції Варшави що я живий та порадили далі не шукати, бо я в “надійному місці”.

Піднімається настрій, коли приносять “жратву”. Годують практично цілодобово, поки закінчать в одному кінці зони з обідом, пора починати в іншому з вечерею. А годувати є кого – десятки тисяч молодих здорових людей, які будуть сидіти до травня і чекати доти, коли почнеться навігація, дорога на Колиму тільки одна – пароплавам. Та Дальбуд (Дальстрой) організація багата і може собі дозволити годувати десятки тисяч нероб, ці затрати ми їм відшкодуємо на золотих родовищах (приїсках) та уранових рудниках. Найстрашніше, що поступово занепадаємо на силах, бо годують просто щоб не вмерти. Дуже відчутний брак так потрібних організмові вітамінів, багато хворіє цингою. Я недавно з волі, а є такі, що вже сидять роками, схоровані та виснажені.

Знаменною подією в нашому житті став у кінці листопада етап з Воркути. Всі “злочіі в законі” прекрасно вдягнені та вгодовані. Цілими днями грали в карти та й зводили межі собою порухунки. Нас взагалі не рухали (не було вже що знімати), але і так жили за наш рахунок, бо

годувались краще, а “родіна” відпускала на всіх однаково. Були дуже розумні та практичні, але не хотіли розуміти, що вони звичайні паразити і живуть за рахунок того ж роботяги–фраера, якого так зневажають на кожному кроці. Нарешті, надокучило їм це сіре життя. Почали посеред в’язнів вишукувати ворогів та їх вбивати, згодом під підлогами бараків віднайдено сім трупів. Начальство видно мало в зоні свої “очі та вуха” і в прекрасний грудневий ранок відкривається брама через яку вривається сотня охоронців з палицями в руках, з ними на допомогу “суки” з зеленими пов’язками на рукавах. Лунає команда всім виходити з бараків та лягати на землю лицем до низу. Лежимо всі розпластані, а суки ходять та й приглядаються до кожного. Відібрали всіх злодіїв з воркутинського етапу, яких легко було впізнати по одержі, та й посадили в БУР. Багатьох з нас перевели в зону №2, в якій на відміну від зони №3, в якій верховодили злодії в законі, господарюють суки. Комендант зони кривий на праву ногу вірменин, в якого у послужному списку аж 53 (п’ятдесят три) вбивства, вже й тут зарубав котрогось сокирою, поки врешті й самому віку вкоротили.

Всі злодії прекрасно обізнані з карним кодексом. Можуть захищати дисертацію. Смертна кара відмінена і найбільше покарання для такого бандюги за вбивство то добавлення до “котушки” – т.зв. максимального вироку, яким на цей час було позбавлення волі терміном на 25 років, тих кілька місяців які вже відсиділи.

Вже січень і почала надходити пошта, це нарешті замерз Амур і пішли потяги. Отримав від стариків пачку з сухарями, махоркою, цибулею та часником – все найцінніше, що змогли вислати. Нарешті наївся за останні півроку чорного хліба, при порції 900 гр. звів 1,3 кг., думав, що не доживу до ранку. Біля четвертої, приносять сніданок – хліб та баланду (зупу). Якщо раніше дадуть хліб то звідаю його, не маючи терпіння дочекатися зупи, якщо зупу, то навпаки. Обідаю та вечеряю без хліба і заздримо “старикам” років по 40–50 в яких є терпіння розділити порцію на три рази. Весною почали варити зупу з молодих акул, хоча був голодний а цього свинства ніяк не годен був їсти. Іноді немає хліба і нам замість його, єдиного що нас суттєво підтримує, дають порцію каші з чумизи або гальяну. Чумиза – це таке китайське просо сумнівної якості, а гальян подібний до фіолетових

зернят костереви, яку колись у нас виполювали в просі – словом бур'ян і це нам давали замість хліба. З нами сидить євреї з Ленінграду, якому присилають дуже багаті пачки – шоколад, халву, цигарки, консерви. Засудили його на 10 років за... анекдот. Що то за анекдот, що за нього так жорстоко карають! Оповідає – “поїхала наша делегація у Францію і запросили їх на спектакль до театру Виступав знаменитий артист і всі присутні аж плакали з захоплення. Один з французів не може нахвалитися, які то в них чудові актори, що один виступає, а двісті плаче. В нас є кращі, відповідає один з наших, один виступає, а двісті мільйонів плаче”. Вліпили йому 10 років, щоб знав де і що говорити.

Кожного дня сидимо та вигадуємо, чим зайнятися. Мій сусід Володя Орехов, офіцер РОА в дивізії Буянченка, плете з соломи чудові коробочки. Барвники з різних ліків: марганцівки, зеленки, акрихіну та інших. Цікаво оповідає про своє життя. Весною 1941 року перед початком війни закінчив артилерійський старшинський вишкіл і дістав скерування в арtpолк. В одному з боїв, у перші дні війни, сидів на КП і корегував стрільбу батареї, коли німці його оточили викликав вогонь на себе. Важко поранений потрапив у полон і після одужання пішов з табору в армію Власова. Репатрійований після закінчення війни в Узбекистан, де працював у руднику, там його згодом і судили за “зраду”.

Наші злодії в законі знову про себе нагадали. Захопили в комендантській зоні управління та гуртом насилували секретарку начальника пересильного табору. Їх проводир Іван Чорт, який носив на грудях великий золотий хрест зателефонував начальнику додому і попередив що хоче з ним поговорити. Комендант по тривозі підняв Вохру (воєнізовану охорону) і вирішив покарати бунтівників. Ті не чекали, коли їх покарають, сховалися в санчастині, погрожуючи вбивством хворих, якщо до них будуть застосовані карні санкції. Терміново викликано з Магадану начальника режиму УСВІТЛ-а (Управління північно-східних виправних трудових лагерів). Прилетів літаком полковник і, ознайомившись з ситуацією, наказав виламати в санчастині двері. Коли двері виламали, то побачили злодіїв, що стояли з ножами (піками) в руках, прикриваючись хворими. Полковник наказав кинути на землю ножі та, коли вони продовжували так стояти, зачав стріляти з пістолета в притул. Застрілив двох, а інші ножі покидали.

Посадили всіх у БУР (Барак посиленого режиму) і доки думали, що з ними далі робити, ті захопили закладником охоронця–старшину, який приніс обід. Тримали його два дні, погрожуючи фізичною розправою, жінка носила “гражданіну начальнику” передачі, які злодії і поїдали. Врешті вдалося звільнити старшину і начальство вирішило навести революційний порядок. Вигнали всіх в залив на лід та наказали перевдягатися в дрантя “33-го строку”. Коли ті відмовилися, підігнали пожежні автомобілі та стали поливати холодною водою – а на вулиці ж січень! На закінчення цієї каральної операції перегнали всіх в лагер на Сортировочній. Ми цей “цирк” споглядали з табору і, чого гріха таїти, отримали неабияку насолоду.

Мене з товаришами повели в п’яту зону щось робити, ми завжди охоче годилися на різні роботи, щоб розім’ятися, і стали свідками цікавої сценки. Йде група начальства 6-7 чоловік, попереду майор. Поряд у четвертій зоні жінки і ось одна з них, з злодійського середовища, кричить: “Начальнічек, а начальнічек!”. “Чево тебе?” – повертається до неї майор. “Начальнічек! Повісь собі на “ніс” чайнічек, та й чеши за кип’ятком” – у відповідь нецензурна лайка. Такі то нас начальнички “перевиховували”. Вже квітень і в’язні все частіше питають “попку” на сторожевій вежі чи йому не видно з моря Трумена. Видно що запрацювала переправа через Амур і знову прибувають нові етапи – репресивна машина запрацювала на повні оберти. До причалу пришвартовується вантажно-пасажи́рський “Фелікс Дзержинський” (казали, що колишній німецький-трофейний) і наша одисея продовжується. Нас заганяють у трюми (відсіки), а Івана Чорта окремо в канатний відсік. Хто з колишніх в’язнів Колими не знає чи не чув про назви кораблів-тюрем якими перевозили з “материка” на “чудесну планету – Колиму” сотні тисяч, може й більше, приречених на знищення білих рабів: “Джурма”, “Дальстрой”, “Ногін”, “Советская Латвія”, наш “Ф. Дзержинський” – далеко не весь перелік плаваючих тюрем.

Перепливаємо протоку Лаперуза і всі люки та відсіки щільно закривають, щоб не надумав хто скочити в море – берег японського Хоккайдо поруч. Через чотири дні (дуже скоро) пришвартовуємося в бухті Нагаєві – це вже Магадан. На четвертому кілометрі –

сумнозвісна Волинська пересильна, така ж як і в Ваніно, тільки на іншому боці моря, передусім проходимо санітарну обробку і через це вся наша одежа потрапляє в дезінфекційні камери (прожарку). Нам видають по крихітному кусочку мила та дві-три літри води, ми повинні вмитися і десятки перукарів, зазвичай, тупими бритвами голять частини нашого тіла, покриті волоссям. Перукарі, як на підбір, – всі євреї та вірмени, робили свою справу фахово і майже всі після цієї “обробки” вискакували покривавлені – жалітися не було кому, бо все робилося, щоби принизити людську гідність та довести нам, що ми на Колимі. Після такого обробітку лікарська комісія нашу фізичну справність визначала дивлячись на наші сідниці (як казали поляки – “цо ма пернік до вятрака?) і цього було достатньо, щоб визначити нашу подальшу долю – от де “передова наука”. В мене вже прояви цинги (шкорбути), всі зуби хитаються, отримую застрик аскорбінової кислоти. Видно, однак, що мій фізичний стан задовільний, бо через чотири дні нас 27 чоловік везуть до аеропорту на 13 кілометрі, де на нас вже чекає “Дуглас”. Сідаємо на підлогу під охороною автоматників і через годину-дві ми в Сусумані – адміністративному центрі Західного управління. Там на нас вже чекає вантажний автомобіль (от де оперативність!), який і везе нас на розташоване десь на віддалі 30-40 км від Сусумана родовище золота, або як називають на Колимі “приіск”.

“МАЛЬДЯК”

Це одне з найстаріших у Магаданській області (або на Колимі, бо вся ця область розташована в басейні цієї ріки) родовище золота, яке мало заслужену “славу винищування політь’язнів”. Людське життя тут не мало жодної цінності, бо кожний рік “контингент” поповнювався новими рабами. Свого часу на цьому сумнозвісному “приіску” мордувалися такі “страшні” державні злочинці, як майбутній головний конструктор советських ракет С.Корольов, забраний звідси в підмосковну “шарашку” по велінню “самого”, коли опухлий вже не годен був ходити, чи героєм війни генерал армії Горбатов, про якого в Кремлі згадав Жуков, коли війська фюрера стояли під Москвою. Було там багато ще інших “знаменитостей”, яким прославитись не

пощастило. Скільки весь світ знає про Дахау чи Осьвенцім, врешті, Березу Картузьку чи Фордон, про совєцькі лагєря масового знищення ще й досі незнають – просто зловіще табу. Потрапляю на лагпункт №2, розташований біля підніжжя невисокої гори (або по далекосхідному “сопки”), в якому 3-4 житлові бараки та їдальня, окремо за огорожею контора табору. Казарми охорони, лазня тощо.

Поділили нас на бригади, показали кут у бараці і вже олразу в нічну зміну на роботу Старі каторжани тільки посміхаються: “До весни всі подохнете”. От зустріч. Працюємо по змінах – вдень та вночі. В червні – “білі ночі” – трохи посутеніє і знову день. Копаємо котлован, глибиною більше 10-ти метрів і вся наша “техніка” – це лопати на держаках довжиною 2 м. Чоловік перекидає ґрунт щоразу вище на кожні два метри, і так аж до самого верху – єгипетський метод з перед тисячі років. Поруч бригада молодих хлопців – 16-17 річних одноруких калік, які здоровою рукою передають один другому відро води з котловану нагору – це такий “механізований” водовідвід (русская смекалка). В кожного скалічена рука, немає 2-3 пальців, а то і цілої долоні. Самі себе скалічили, щоб якось пережити цей важкий час на легшій роботі. Всюди ведуться вибухові роботи, і вкрасти капсуль – детонатор неважко. Виходячи зранку на розвід біля прохідної кладе детонатор з запаленим бікфордовим шнуром в кишеню і затискає в долоні з таким розрахунком, щоб вибух відбувся біля воріт. Капсуль відриває пальці і його негайно ведуть в медсанчастину. Поки рана заживе треба 4-5 місяців, а там вже і весна – сильних 45–50° морозів і непосильної праці, панічно боялися. Варто зазначити, що були це підлітки зі злочинного середовища, які ніколи не працювали і дотримувалися знаменитого “твердження” злочинського кодексу що “праця любить дурня”, політв’язнів серед них не було.

Не знаю, як було раніше зі злочинною молоддю, та при мені їх примушували працювати, знаходили (вигадували) різні роботи. Цікаво, що моральний аспект тут аж ніяк не турбував соціалістичне государство, яка на весь світ пишалася “щасливим дитинством” свого підростаючого покоління, просто “надо било пахать”. Закінчили копати котлован, вже осінь і починаються інші роботи. Мене переводять в іншу бригаду (до речі, першого бригадира так і не

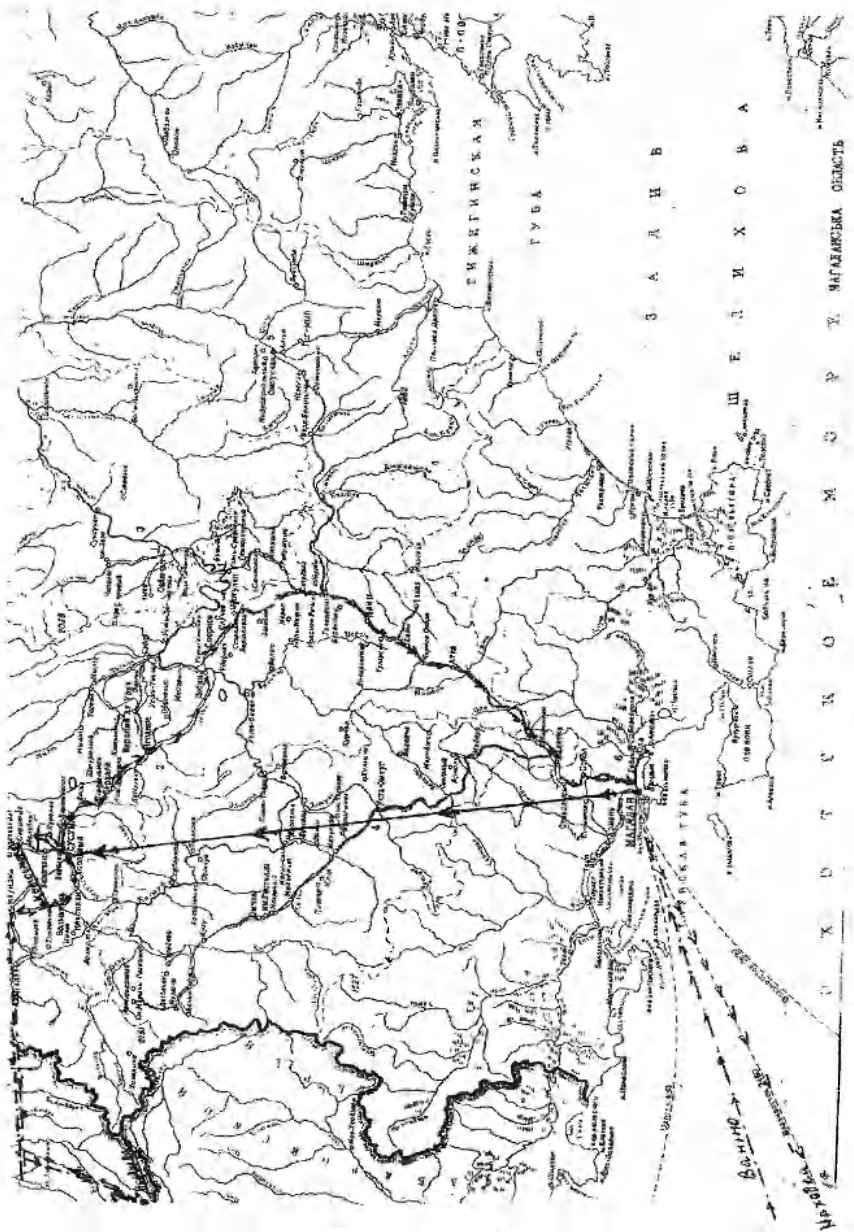
запам'ятав), яку всі охрестили як “золота мітла”. В бригаді дванадцять злодіїв у законі та нас троє “фраєрів”. Робота водіїв була виснажливою, далекі віддалі та пекучі морози спонукали їх шукати вихід – пили чифір, щоб підняти тонус, не заснути в дорозі. Мене чифір не “брав” – міг випити склянку (де тут ковток?) та лягати спати, мабуть, тому, що все життя не зловживав спиртним, взагалі не пив.

У кінці кожного дня приходив замірщик (чомусь завжди євреї?) і приймав від нас роботу. Кожний раз це був маленький спектакль і ми мали нагоду повеселитися. Наш бригадир (злодій в законі) ходив з ним і міряв стільки, скільки йому було потрібно. Якщо замірщик не погоджувався, а заміряли один шурф по 2-3 рази, бригадир швидко ставив його на “своє місце – жити хотілося кожному, як сказав Ленін: “побут визначає свідомість” (“битіє апределяет сознание”). Тут вперше побачив американську гірничу техніку: бурові верстати, стокубові пересувні компресорні станції, нові бульдозери без верхньої рами, яку тоді ще мали советські ЧТЗ. Появився чехословацький електричний екскаватор “Шкода”, до того були тільки французькі “Маріони” на вугіллі... Все це було передано американцями по ленд-лізу під час (а багато і по закінченні) війни... У вересні видали нам нові валянки (повстяні чоботи), а під кінець жовтня морози були до 40°. Йдучи рано на роботу, ліземо на гору і кожний викорчує пеньок, щоби зігрівати себе, а також нашого опікуна–охоронця.

По завершенні роботи – знову на гору за пеньками, яких коріння майже на поверхні, тому що ґрунт літом розмерзається на 20-30 см. Без дров нас просто не запускають у лагерь – треба зігрівати бараки, кухонний блок і за начальство не забувати.

Я ще не акліматизувався і моє обличчя не витримує таких сильних морозів, закриваю лице рушником по самі очі. Згодом звик і, коли мерзло лице чи прихватувало (біліло) підборіддя та ніс, точно знав, що мороз більше 30°. Коли лице або ніс побіліли то не можна було, як у нас в Україні, натирати снігом, вистачало прикласти теплу руку і кровообіг відновлювався.

Це був кінець 1949 року і нам почали платити невеликі гроші, за які в лагерному ларку (магазинчику) можна було дещо придбати. За перші отримані гроші купив вівсяної крупи та трохи сала з морського

Лагерь Дальбуду

звіра. М'ясо морзвіра (тюленя) досить смачне, а сало з неприємним запахом. Познайомився з бляхарем, що мав у нашому бараці маленьку комірчину-майстерню. Яюсь розговорилися і питаю, чому його кличуть Железний коли він насправді Залізний? Здивувався: “А ви звідкіля знаєте?”. виявляється його прізвище дійсно Залізний – українець, вчитель з Полтавщини. Маємо велике задоволення від спілкування рідною мовою. Зробив мені з консервних банок банячок на дві літри, в якому я варив чудову вівсяну кашу і заправляв шкварками з морського звіра, в цей час ця каша мене тільки і рятувала, якщо б надіявся на кухню, точно б “ноги витягнув”. Інший українець – вчитель з Запорізької області, а впереваж всі народи “родіни чудесной” – спробуй розберися. Спимо на голих нарах, прикриваючись куфайкою з кулаком під головою. Наш “днювальний” злодій у законі, ночами грає з друзями (корешами) в карти, а коли ми працюємо, висипається.

Приходимо вимучені важкою, непосильною працею, холодні та голодні, з єдиним бажанням поїсти гарячої страви, а в нього бажання прочитати нам лекцію. Кричить сидячи в білизні на розкинутій постелі (виявляється, що постільна білизна все-ж є): “Мужики! Сідайте, прочитаю вам лекцію на тему “Що таке праця і як від неї спекатися”. Щоби не працювати треба дати бригадирові “лапу” (хабар), якщо не маєте такої, то беріть шевську (копито) та бийте ним бригадира по голові, ха-ха-ха! Регоче задоволений, що він такий дотепний. А взагалі-то ці злодії не були такі геройські хлопці, якими себе вважали. Були “героями” там, де їх було багато, інша річ, що були згуртовані і не боялися відповідальності. Були між ними і відчайдушні, які втікали з таборів при першій нагоді. В березні 1950 року з нашого табору втекло четверо у напрямку на Якутію через Хандигу. Через тиждень троє з них вбитих привезли та кинули біля прохідної, хотіли ще раз нас залякати. Четвертого з’їли в дорозі, та вони і брали його з собою “на м’ясо” – такі собі советські канібали. Дуже чекістам “помагало” і місцеве населення – якути, бо за кожного ввійманого давали винагороду: горілку та дефіцитні продукти, видно, перейняли все цінне з досвіду історії боротьби з поневоленими народами. Цю тактику успішно використовують по всьому ССРСР – ще одна ганебна сторінка советської історії.

В охороні служило багато колишніх в'язнів з малим терміном покарання, були і колишні працівники “органів”, засуджені за важкі злочини (на малі просто ніхто не звертав уваги – до них ще й заохочували). Був у нашій Вохрі кол. начальник табору в чині капітана (сотника), який власноручно застрелив декількох в'язнів. Засудили його на 10 років таборів і доручили нас охороняти. Таких охоче брали в охорону – все-ж “своя” перевірена людина. Таким охоронцям за один день служби нараховували три (так звані “заліки”), а там гляди і амністія чи дострокове звільнення з відбутої однієї третьої терміну покарання за “взірцеву поведінку” – “крук крукові око не видзьобає”. Дуже вороже ставлення було до політв'язнів, або як нас називали – “контриків” (контрреволюціонерів), особливо в перші повоєнні роки. Ми були “найлютішими ворогами”, а зlodії це все-ж “советські люди”, яких завжди можна перевиховати. Нарешті в 1952 році почали відокремлювати політичних від карних злочинців, а тимчасом бандитам-рецидивістам довіряли в таборах всі керівні посади, при їх “досвіді” та “допомозі” старалися нас перевиховати.

Вже весна, потепліло, і наша “золота мітла” працює на полігоні на промивці золота. Це велика відкрита площа з золотоносними пісками, верхній шар пустої породи згорнули бульдозери у відвал. Нас троє миємо “американкою” золото, а зlodії, як завжди грають у карти (буру). Американка, або байдара, це промивочний прилад (агрегат) у мініатюрі. “Промприбор” монтують стаціонарно для промивки золотоносних пісків на відкритому полігоні чи у шахті, залежно від глибини їх залягання. На естакаді монтують бочку з отворами різної величини (дифузори), транспортер для подачі піску з прийомного бункеру в який їх штовхає бульдозер. Від дифузора на 90 град. з нахилом колоду застелено гумовими килимками, на яких лежать дерев'яні трафарети (рамки). Колода має ляду, яка закривається на колодку і може її відкрити тільки майстер, коли проходить “зйомка” золота. На виході з дифузора (бочки) прокладено рельси, по яких вагонеткою відвозять велике каміння (гальку). Траплялося, що в цьому камінні щасливці знаходили великі самородки (на родовищі “Комсомолец” було знайдено вагою 10,5 кг., на “Мальдяку” в шахті в'язневі пощастило знайти самородок

вагою біля 7 кг. Його достроково звільнили, заплативши по 2 карбованці за грам).

Промивний сезон офіційно починався 20 травня, бо саме тоді в річках та потічках появлялася вода. Мерзлий ґрунт на поверхні полігону починає розмерзатися і його бульдозери кожний день згортають у прийомні бункри промприладів. У дифузорі отвори різної величини і коли велике каміння (“булижник”) йде у відвал, дрібне з ґрунтом під тиском води потрапляє в колоду. Потік води регулюється так, що вона вимиває дрібне каміння, яке легше від золота в 2,5 раза – відповідно 7,4 та 19,3 і гонить його, вимиваючи з трафаретів. По закінченні зміни майстер відкриває колоду, де зйомник увібрав разом з килимками золотоносний пісок. Все відмивається лотком у залізному котлі (зумпфі), просушується у присутності майстра в шуфельці над вогнем і, зсипавши все золото в малий брезентовий мішечок, майстер у супроводі охоронця несе в касу родовища. Американка – це колода довжиною 1,5 м., у якій укладено гумові килимки та трафарети (як в колоді промприладу). На початку колоди, яка стоїть похило, металева сітка, на яку один з нас накидає лопатою ґрунт, інший поливає кухлем з потічка водою, а третій “скребком” зпушує ґрунт, щоб краще промився. Результат той самий, що і на промприладі, тільки колода не замкнена на замок. І ось коли після поливання водою “засвітиться” гарний “жучок” грамів на 10–20, стараємося швиденько схвати його непомітно в ...рот. У лагерному магазинчику – ларку за золото продають продукти, не питаючи, звідки це золото маємо. Пов’язане це з тим, що на межі нашого “Мальдяку” та сусіднього “Бурхала” магазин (крамниця), в якому вільнонаймані шукачі золота з сусіднього родовища купують за золото все, що їм потрібно, а забезпечена ця крамниця тоді була просто чудово, бо такий “метал” дуже потрібний державі. Поки не було ларку в нашому таборі, всі старалися приховане золото продати “вольняшкам” з Бурхали, що нашому начальству, таке аж ніяк не вигідно.

За нами весь час слідкують наші злодії, бо хоча самі не працюють та апетити в них як в “американських імперіалістів”, готові проковтнути весь світ. Знають про золотоскупну крамницю і домовляються з охоронцями, котрі відпускають їх на “промисел”.

Йде двоє з ножами і, засівши в корчах, вичікують, коли з'явиться “фраєр” з мішком за спиною, заскочений віддає все без спротиву, бо добре знає, з ким має справу. Впереваж це колишні політв'язні або спецпоселенці. Крім цього наші злодії мали залізне алібі, бо ж під охороною. Повертаються в бригаду і охоронець отримує “чесно запрацьоване” – цигарки, сто грамів та шматок ковбаси. Починається “п'янка” (гульба), нам – фраерам, не “світить” нічого, хіба іноді дадуть покурити, та й за те спасибі. Зате коли приносять бригаді обід – у двох відрах зупу та кашу, чуємо доброзичливе: “Жріте фраєра”. Тим, що напилися та наїлися ковбаси, не до баланди та каші.

А поки миємо піски та стараємося приховати якого жучка, бо “побут визначає свідомість”. Наші злодії все дивуються” “що то наші фраєри все хавають (їдять), треба заставити їх похезати (опорожнитися) та г..... промити”. Закінчивши роботу, йдемо в зону (лагер) і, підійшовши до мене, один заштовхує за ковнір “піку”, так сантиметрів на 30–40, не знаю хто та знати не хочу. На прохідній при обшуку звичайно піку знаходять і забирають, не кажучи нічого, пропускають у лагер. Добре знають, що ніж не мій, а чий все одно не скажу, – це вже зашморг на шию. Інша річ, коли б знайшли у злодія – пряма дорога в карцер.

Злодії знахабніли до краю, понापивалися і хотіли звалтувати дружину нормувальника, яка проживала з чоловіком у конторі дільниці. Коли перший ліз через вікно, двері були надійно захищені, нормувальник, захищаючи честь дружини, розрубав йому сокирою голову. Цього вже нашому начальнику було забагато та вирішив бригаду розігнати, а геройського нормувальника не покарали. Вечором викликає мене начальник табору і питає, як у мене справи? Чи такий він вже дурний, чи “вдає грека?” – не второпаю, бо що я можу відповісти? Кажу, що добре, бо як не парадоксально, а доброго мало, що мені “світить” у рядовій бригаді. Хіба інколи вряди-годи наївся до сита. Посміхнувся “таваріш начальник”, та перевів мене в іншу бригаду на заготівлю сіна, а відносно “таваріща начальника”, то я погорячкував, правильно буде “гражданін начальник”. Нам давно, розповіли наші “мусори”, що товариш у таких як я – “вовк з брянського лісу”.

Я і сьогодні не вмію добре косити, а тоді косив. Йдемо в один ряд сім чоловік і косимо, а восьмий, “хохол” з Київщини, на пеньку клепає нам коси. Поряд два кургани–могили, в яких захоронено більше 130 людей розстріляних начальником таборів на Колімі Гараніним у 1938 році. До сьогодні ніхто точно не знає, за що цей виродок людей розстрілював – на одному родовищі за те, що “погано працювали”, на іншому – за те, що “харапо”. Згодом десь пропав, казали, що знищили як японського шпигуна – але це “велика тайна”

Відбував на “Мальдяку” покарання” і чудом залишився живим таємничий старий в’язень, казали, що один з тих, які хотіли вбити Горького чи Жданова –хто знає як було насправді, бо ні з ким говорити не хотів. Дуже над нами знущався. Вільнонаймані майстри нераз нагадували советську поговорку, “Я начальник – ти дурак, ти начальник – я дурак”. Запам’яталося, як нас семеро по пояс у болоті тягнули 500 кг двигун на дрючку підвішений. Ми падали від непосильного тягаря, а він аж просльозився з радості – дивіться, мовляв, що і Дальбуд став господарством ГУЛАГу. Якось повели нас на комендантський ОЛП до зубного лікаря і один “наш злодій”, молодий та красивий, згвалтував лікарку, був скандал та вона сама і промовчала.

Мені з товаришами недолі пощастило, в кінці червня 1950 року нас перекинули на нове родовище з видобутку каситериту, яке відкривалося на високогірному плато на південь від Ойм’якону, місцевості, де зафіксовано найнижчу мінусову температуру в колишньому СРСР. На “Мальдяку” нас замінив спецконтингент, який прибув на “карантин”, оскільки завершив секретний об’єкт десь на Уралі – їх заховали до пори – до часу, коли ці “об’єкти” буде розсекречено. Як тепер знаємо, деякі “засекречені” по сьогоднішній день, а що з тими людьми?

І знову червень – місяць перемін у моєму житті. У кінці червня нас саджають на вантажні автомобілі. Сидимо рядами на підлозі кузова задом до кабіни, біля якої на лавці примостилися два охоронці. Повертатися або вставати суворо заборонено – так ми проїхали більше трьохсот кілометрів через Аркагалу та Адигалах (копальні вугілля, в яких було багато наших політкаторжан з Галичини) по дорозі на Хандигу – Якутськ. Недалеко Ойм’якону починаються гори і

повертаємо на південь дорогою, яку прогорнув бульдозер. Це Верхоянський хребет, де на високогірному плато мета нашого приїзду – родовище.

“НАДЄЖДА”

Як не старався, ще й сьогодні, не можу докладно визначитися, де це злочасне родовище? Мабуть, біля найвищої вершини (2958 м), бо жили ми на плато на висоті близько 3-х км, на південь від Оймякону, у витоків ріки (а там беруть початок Индигірка, Хандига та чи не Юдома). Довкола голі скелісті гори, на яких немає навіть карликових дерев. Дуже розріджене повітря і були летальні випадки з людьми, у яких підвищений кров'яний тиск. Якщо більше 180 гр. – негайно вивозили. Кілометрів за 25 – Куранах Сала, звідки привозять збірні будинки типу бараків.

Мій тиск 50х110, але, пробігши 50 метрів, просто задихаюся, і це у мене, який виріс в Карпатах?

Привезли нас на голе місце, огорожене колючим дрогом. Живемо у великому шатрі-наметі і на другий день відразу на роботу, бо літо тут дуже коротке і до зими необхідно багато зробити. Розчищаємо, поглиблюємо корито потічка (а може це Индигірка ?) і, вернувшись увечері, будуємо – монтуємо свої бараки. Все понумеровано і робота йде досить жваво. Працювали кожний день до опівночі, та, як не старалися, зима застала нас в тих же наметах. Посередині шатра велика залізна бочка, довкола неї причі у два поверхи і хто примостився наверху, тому тепліше. Пригадався анекдот: “Тюрма у Владивостоку набита вщент китайцями та корейцями, які на зорі совєтської влади на Далєкому Сході були там “корінним населенням”. Заходить начальник тюрми зі світою: “Здорово китайці! Як живете – поживаєте?” У відповідь почув: “Харасо нацальнік, кому нара харасо, кому ніза плохо”(кому на нарах – тому добре, а тим що під нарами – погано, гра слів: комунарам добре, а комунізм погано).

Закінчуємо монтаж стін бараку та накривасмо “фінстружкою” – це фінська стружка і в нас старші ще пам'ятають, коли крили дахи гонтами, це і є та стружка. Нарешті перебираємося в бараки, в кожному

дві великі кімнати та дві малі – сушилки для просушування одєжі, при вході у тамбури з коридорами і щоб зайти в приміщення треба пройти через троє дверей. В кімнаті двоповерхові дерев'яні причі, на них набиті сіном матраси та маленькі подушечки, простиня та одіяло (коц) – повний комфорт, на відміну від Мальдяка. Щоб було тепліше, штукатуримо (тинкуємо) фасад глиною при температурі 15–20 град. морозу – примерзас моментально і буде триматися, зігріваючи нас до весни. А весна то аж в кінці травня, недаром казали: “Колима чудова планета – дванадцять місяців зима, а все решта літо”. Годують погано, та все-ж краще, як на Мальдяку, новому родовищу завжди приділяють більше уваги. Роботи ведуться одночасно в усіх напрямках: будуємо житло, конторські приміщення, ідальню, лазню, казарму для охоронців і обов'язково БУР – все за планом. Електроенергією будуть нас забезпечувати вісім похідних англійських електростанцій – “макларенів”. Що це за родовище, якому приділяють стільки уваги, у такий скрутний для держави час ? Будемо видобувати каситерит. Це тверді темно-бронзові кришталіки, з яких, як нам пояснювали, виготовляють олово. Тепер знаємо, що в цьому каситериті є й інші коштовні елементи за таблицею Менделєєва. Тими кристалами можна прекрасно різати скло, твердість його 9 (в алмазах 10, а золота 3). Раніше олово купували в Китаї, зараз з ними посварилися та вирішили добувати своє. Технологія виробітку та промивки така ж, як і золота, тільки менша питома вага (14, а в золота 19,3).

Перший сезон до промивки так і не приступили, йде повним ходом підготовка до нового. Морози до 50 град. Сильні вітри та хуртовини, сходження лавин. Зимою протягом двох місяців було родовище великими снігопадами відрізане від всього світу – рятував радіозв'язок. Видно, що такий розвиток подій передбачували, бо завезли аварійний запас харчів та пального. Через два місяці нашої вимушеної ізоляції сюди пробилася через замети валка автомашин з тягачами та бульдозерами з продуктами та поштою. За цей час годували нас рисовою кашею зі свининою (американською) тушонкою.

Працюємо в долині (розпадку) між голими скелястими горами шириною 50–60 м, розпадок закінчується у підніжжі гори. Одного дня при проведенні вибухових робіт, снігова лавина присипала чотирьох з

нас, вдалося врятувати тільки двох. Після кожної відпрацьованої години можемо зігрітися в пересувному домику – тепляку протягом 10 хвилин, за обігрів та актовані дні (морози більше 50 град.) нам навіть щось платять. Видали нову теплу зимову одягу: ватовані фуфайки та штани, валянки, в яких проходивши 2 тижні, треба обов'язково підшити, інакше до весни можна залишитися босим, інших не дадуть (в кращому разі ватовані бурки).

Якось одного ранку довго не виходимо з кузні з інструментом, в якій нам ломики заправляють, кому охота з теплої кузні на лютий холод? Нарешті, стоїмо в шерензі, а охоронець бісється, що поволи збираємося, врешті для постраху вистрілив у землю – два чоловіка лежать на землі, один поранений рикошетом кам'яного відламка, а другий – мій друг, казах Ошан Мушаков, цілком здоровий. Маємо потіху на довго: “І чого ти падав?” Насміхаємося, він відповідає, що падав не один. Сміємося, що він “рибко хитрий”. Що ж до казахів, то були в бригаді найкращими землекопами. Комплектували етапи за алфавітом і тому моїми товаришами недолі стали казахи Мушаков та Мусанов. Воювали в туркестанському легіоні, дуже інтелігентні хлопці, особливо Мусанов.

Організовує головний геолог родовища геолого-пошукову бригаду, куди потрапляю і я. Працюємо парами і моїм напарником стає спокійний та привітливий мовчун-сибіряк Сергій Орлов. Працювали на пару майже два роки, а за що був засуджений так і не знаю, просто не поцікавився. Хоча і працювали довго разом і були добрими напарниками в роботі, не розкрилися один перед другим, це було небезпечно (а де “знамените” – людина людині друг?).

У кожній бригаді були “стукачі” – нишпорки оперуповноваженого, або званого популярно “кумом”. Наша бригада підпорядковувалася безпосередньо головному геологу, роботою керував виконроб, геолог за професією, симпатичний білорус. Копаємо (проходимо) шурфи разом 1x1,25м з метою розвідки надр та визначення залягання і концентрації металу. Грунт промерзлий – вічна мерзлота і поділяється на п'ять категорій залежно від наявності в ньому глини, піску чи каміння з глиною або скельного ґрунту. За глибиною виробітки теж чотири горизонти: 1-й глиб. до 2,6 м, 2-й

глиб. від 2,6 м до 5м, третій від 5 м до 10 м, четвертий глибше на 10м, глибше на 15 м не копали. Згідно з категорійністю ґрунту та глибиною виробітки (шурфу або колодязя) й розроблено норми виробітку, які ми зобов'язані були виконувати. Перший горизонт проходимо кожний індивідуально, а глибше 3-ох метрів устанавлюємо вороток і тягаємо взорваний (розрізнений вибухом) ґрунт баліями (зміцнене (усилене) відро). Вороток з захисним пристроєм, який помагає при підйомі важкої “бадь’ї”, чи напарника з шурфу важко витягувати напарника з шурфів глибиною більше 10 м і тоді та “тріщотка” дуже помагає, є впевненість, що відро не впаде.

За визначенням категорійності ґрунту пильно стежить виконроб, бо це має вирішальне значення при розробці полігонів чи видобутку гранту в шахтах. Там теж вся робота пов'язана з нормами виробітку, в основу якої закладено категорійність ґрунту.

Починається “проходка” шурфу з очистки майданчика 10х10м від снігу, бо саме зимою здебільшого проводяться ці роботи. На нашому родовищі сильні вітри та хуртовини і часто один майданчик очищаєш по 3-4 дні – приходиш на другий день і не побачиш й сліду своєї роботи. Наш виконроб тільки посміхається, що ми по нарядах перекинули більше снігу як може вміститися в усій долині (був дуже хорошою людиною, на жаль таких було мало). До трьох метрів викидали грант лопатами з короткими 0,6 м черенками. Яюсь нам видали американські з нержавіючої сталі, ми з ними спали (все одно в мене вкраси), надійшли по ленд-лізу під час війни і були дуже добрі, бо глина не прилипла. Щодо крадіжок, то просто неможливо було злодія впіймати “на гарячому”. На пересилці в Кемерово бачив, як зі сплячого знімали черевики. Лягаючи спати, він їх добре позав'язував і коли заснув, злодій легенько розв'язав шнурівки – той сам у сні зсунув черевики з ніг – це і є професіоналізм.

Шурфи ми розробляли (проходили) у промерзломому ґрунті з поміччю вибухівки – звичайно, це були двохсотграмові палички (шашки) амоніту, які підривали електродетонаторами або капсюлями з бікфордівим шнуром. Електродетонатори були безпечніші, бо були з різним розрахунком на підрив – від 2 до 12 секунд і завжди можна було поррахувати скільки їх взірвалося. Невипали були дуже

небезпечні і я мав товаришів (Костенко), які при обробітці забою підривалися на тих невинних – ставали каліками, часто без очей. Довбасмо в шурфах у промерзлому гранті ямки розміром 10x10 см стальними ломиками (найкращі були з шведської сталі), а ґрунт з них вибираємо ложечками. Стараємося видовбати як можна глибше 50-60 см (іноді 20-30, як натрапимо на великий камінь). Нас обслуговує вільнонайманий підривник і його обов'язок наші ямки чи шпури зарядити, підірвати і перевірити чи всі детонатори підірвалися. Підірваний ґрунт очищуємо почергово з напарником – один накидає в “баддю”, другий тягне воротком. Ґрунт за вказівкою виконроба, коли за відомими йому ознаками з'являється сумнів, що в пісках може бути метал, викладаємо в проходки. Це малі могилки, на кожній дощечка, і на ній позначено, з якої глибини цей ґрунт. Проходимо ці шурфи аж до суцільної скельної підшови і згодом промиваємо в залізних зумпфах (баках). Помноживши кількість намитого металу (золота чи каситериту) на об'єм ґрунту в проходці (розміри шурфу 1x1,25 м у глибину – 0,4 чи 0,6 м), отримаємо вмістимість на цьому пласті і глибині. Дані обробляються і визначається перспективність та доцільність, зокрема і спосіб розробки – відкритим чи підземним.

Стараємося бути добрими партнерами і не хамити, бо один може видовбати лунку на 30-40 см, а інший на 50-60, зараховується кожному виробітка тільки в його шурфу. В нашій бригаді був москвич Вітька Яшин, прекрасний роботяга, але на пару з ним не хотів ніхто працювати бо старався напарника завжди перехитрити, таких ніхто не любить. За нашу роботу нам дещо платять, але скільки ніхто не знає, бо вираховують нам за харчування і проживання, за те, що нас одягають і... охороняють – словом прибуткове советське госпрозрахункове господарство. Нам перепадає дещо але і ті гроші кладуть кожному на його особовий рахунок. Видають по 30 карбованців на дрібні покупки (пачка махорки на руках цінилася в 50 крб.), можна було на заяву-прохання в'язня певну суму переслати рідним – це було все-ж гуманне рішення.

Зимом нашу геолого-пошукову бригаду почали розконвойовувати, тобто випускати на роботу без охорони. Працюємо парами, на

віддали іноді 1-2 км одні від других, і охоронців на нас просто не вистачає, кожний коштує багато (собака в два рази дорожче). До того вільнонаймані мають великі пільги: високі тарифні ставки, які помножують на різні коефіцієнти, двомісячна відпустка щороку тощо, тому і основне навантаження на наш “спецконтингент”.

Нам стало трохи легше, розуміння, що ми без охорони радує, до того ж поспілкувати з вільнонайманими чи сильки на куропатки поставити. Багатьом в таборах вкоротила віку не так непосильна праця, як спілкування з карними злочинцями – всякими злодіями та урками. В таборі повно блатних та вже з ними “приблатньоних”, ми працюємо, а їм їхній “закон” працювати забороняє, до того весь час тероризують та грабують “фраєрів” (роботяг), весь час грають у карти та все щось (чи когось?) програють. Можуть програти з себе останню сорочку, чи будь-кого на замовлення: хліборіза, бригадира, нарядчика чи просто “першого в черзі”, навіть оперуповноваженого – хто не виконає зобов’язання, відповідає головою. В таборі господарюють “суки”, які теж мають свої закони і вважають себе злодіями “в законі”, але пішли на співпрацю з адміністрацією (все, той же “побут”, який визначає свідомість – велике “вчення” Маркса, Енгельса, Леніна, Сталіна та Мао-дзе-дуна). Стали працювати бригадирами, нарядчиками, командантами – взамін за це зрадили злодійські закони та принципи – просто зсучилися, звідки і назва “суки”. Була ще одна каста чи група колишніх злодіїв т. зв. “безпредел” – коли суки пішли на явну співпрацю з владою – стали поборювати своїх вчорашніх корешів. Починається жорстока та безкомпромісна боротьба в злодійському середовищі і ГУЛАГ отримує те, на що заслужив – горбатого могила виправить, цього разу “горбаті” такі рідні та свої “соціально надійні “саветськіє люди”. Сидимо одягнуті до виходу на роботу, чекаємо команди нарядчика, якого чомусь довго немає. Виходжу в коридор тамбура і бачу на підлозі чоловіка, якому другий наносить удари ножем у шию. Підняв голову і, впізнавши мене (лампочка була розбита), наказав повертатися в кімнату. Хвилин через десять у таборі пожвавлення – вбито нарядника, прийшов на прохідну молодий злодійчук з ножем в руках і заявив, що вбив його. Забрали тіло нарядчика, вбивцю посадили в БУР, нас повели на роботу.

А робилося це дуже просто: зібралися злодії в сушарці на свою нараду (“качелі”) та прийняли рішення вбити нарядчика і визначили виконавцю вироку. Завдання міг отримати злодій, якому до звільнення залишалося 10-15 днів. Однак після виконання вироку всю вину за рішенням наради брав на себе інший, якому ще сидіти 25 років. Його і засудять знову на 25 років, добавивши відбуті місяці. Наших злодіїв стає все більше, вчорашні горобці теж стають орлами, кожний заводить собі “шестірку”, який не хоче працювати, а добре жити. Доведені до відчаю роботяги вирішили навести порядок, якщо начальство цього зробити не може (не хоче?). В один прекрасний день, розібравши причі почали ними лупцювати всіх злодіїв підряд. Ті махом на прохідну, однак “свій свого познаша”: “Начальник! Спасай, фашисти убивають!”. Посадили оперативно всіх у БУР, бо що з ними робити, а план виконувати треба... Згодом відправили в спеціальний лагерь, який створили для цієї категорії неробів десь біля Сусуману, там самі між собою вже вирішували хто є хто. Як просто було навести порядок в таборах та це було не вигідно “мудрим” опричникам з відомства Берії. Адміністрація почала більше прихильно ставитися до політв’язнів, нарешті, зрозуміли що це трударі, які не навчені чи не вміють жити інакше як тільки чесною працею. Повертаємося з роботи і бачимо, як по схилі гори біжать дві дикі кози. Наші охоронці починають стріляти та вбивають одну, друга поранена втікає далі. І за нею в погоню побіг один з охоронців, взявши на допомогу двох в’язнів. Несемо вбиту козу, прив’язавши на дрючок, має ваги десь зо 30 кг. Доходимо до прохідної та хочуть у нас козу відібрати, протестуємо: зараз за нами принесуть другу, та пропускають в зону. Через годину-другу повертаються хлопці без кози, яка, хоча і поранена, зуміла втекти. Вся охорона бігає по бараках шукаючи злощасну козу, а та як в воду канула – встигли зварити та з’їсти, ще такого дива не бачив.

У таборі стало спокійніше без злодіїв та всяких гомосексуалістів (педерастів), а була ними вся злочинна еліта з шістьорками. Вже травень і яскраво світить сонце, довкола білий сніг і зриваємо зір без захисних окулярів, ходимо по ньому, а під снігом вода. Щоби пройти, треба йти схилом гори. На малих острівцях, вільних від снігу, сушимо онучі і ...

загораємо. Виглядає це просто дивовижно – загораємо без сорочок, ніжимося в ласкавому весняному сонці, а довкола як оком кинути сліпучо-білий сніг. Побудовані два промприлади, закріплені за ними бригади, заготовлені піски на полігоні для промивки і в перших днях червня починається промивка. Маємо добру забаву, бо похідні англійські електростанції “макларени” розраховані на багато меншу потужність, ніж нам потрібна. Наче все нормально розраховано та коли вмикаємо транспортер чи дифузор, то на сусідньому підйомний скіп з ґрунтом повзе не вверх, а до низу. Все-ж працюємо і скоро такі дороги та дефіцитні агрегати вимагають капітального ремонту. Дуже низький рівень культури виробництва та ще і вимоги непомірні – невже ніхто цього не розуміє? Все тримається засади, що для досягнення мети (в цьому випадку виконання плану) всі прийоми дозволені. Пригадав, як то було з мостом перед яким стояв знак, що дозволяється проїзд вантажу вагою до 5-ти тонн, а їхав танк вагою 20 тонн, бо міст для революції повинен був вистояти – ненароком і не придумаєш. Ми теж чинили по-більшовицьки “для революції”. Весною застряг в наледі (течія річки, яка не замерзає у найлютіші морози), через дорогу бульдозер, якого послали визволяти з льодового полону вантажні автомашини. Внаслідок сам бульдозер обледенів і виконроб БР (буровибухових робіт) послав молодого та недосвідченого підричника трохи розрихлити вибухівкою лід, допомогти викарабкатися з льодового полону. Підричник погано розрахував та перестарався – внаслідок зробив з бульдозера купу металобрухту. За це його засудили на 10 років таборів і коли на суді пояснив, що виконував наказ, почув у відповідь: “А коби вас послали підірвати п’ятиповерховий будинок, то ви теж такий наказ виконали б?” Ось така “логіка” в совєцького правосуддя, ясно, що з виконроба як “з гуски вода”. Керували нами часто люди просто дурні та некомпетентні, неуки. Мудрих, колишніх політв’язнів, до керівництва просто не допускали, за принципом: “Хай буде сучий син, але наш сучий син”.

Жінки на родовищі – це особлива категорія, жодна з них не працювала, тому що були жінками начальників. Наш головний геолог, коли йшов до праці, закривав свою половину в хаті на потужний замок, а на вікнах ґрати.

Один раз приїжджали оленями якути, привозили в шкіряних торбах оленьче молоко, було у формі тарілок заморожене – скуштував вперше за останні п'ять років. Весною нашу бригаду знову взяли під охорону (зимою куди втечеш?), та охоронці ставляться до нас більш ліберально, все-ж були розконвойованими. На схилах голих скелястих гір де-не-де корчі чудової смородини. Темно-червона та кисло-солодка просто порятунок для нас – цинготників. Посилає мене охоронець з двома відрами за ягодами і я весь день лажу по схилах гір, бо корч від корча за сотні метрів, та ще й самому треба поласувати. Отримавши потужний заряд здоров'я та вітаміну С, повертаюся з повними відрами, одне забирає охоронець, друге бригада.

В ідальні бочка оселедців і кожний бере скільки хоче (було і таке). Набираю штук 50 та на роботі кидаю пов'язану дротом в потічок. На другий день, вже нормального засолу, просушую на сонці, а згодом у бочці вудимо – маємо чудову копчену рибу, якої і в магазині не купиш, одне погано – треба всім вгодити, та тут лагерь зі своїми законами. В таборах прийнято харчуватися гуртом, легше поодинці щось дістати чи “організувати” і я в гурті з двома казахами. Дістав борошно та крохмаль і замішую на рідких дріждях тісто, яке ставлю у трилітрову каструлю біля печі перед виходом на роботу. Повертаємося з роботи, а тісто готове і, додавши крохмалу маємо чудові білі млинці – аж не віриться, що можуть бути такі з чорної муки. Мої друзі спеціалісти з виготовлення плову – навчили приготувати його й мене. Ішан з маленькими вусами просто симпатичний трудяга, а старший Мусанов типовий інтелігент – мудрий та розважливий мовчун, мав задатки вченого. В бараці інший гурт – чеченці, дуже дружні і коли один раз між ними та іншими виникла бійка, а один з них стояв осторонь, просто вигнали його від себе, бо зради не пробачали – ось нам би так! Та це безнадійно, бо коли нашого б'ють, то інші радуються, що не його, не думаючи про завтрашній день.

Я часто допомагав підриwnикам проводити вибухові роботи, заряджав шпури, підпалював бікфордовий шнур, а згодом і підриwnу машинку крутити деколи довіряли. Почалася та практика при проходці шурфів, коли підриwnик, щоб біля нас не сидіти, залишав

нам вибухівку, з якою ми прекрасно давали собі раду. Важко сьогодні в це повірити, однак це правда, а що я мав з тим добром робити? За сотні – тисячі кілометрів дика непрохідна місцевість, жодних карт (мап) та необхідної інформації, втікати та брати на м'ясо товариша, а що далі? Я завжди був і залишаюся оптимістом, кожний повинен реально оцінювати ситуацію, в якій опинився.

Послали мене з товаришем відкопати з могили вбитого перед 6-ти місяцями нарядчика, що захоронений під горою у замерзлого каменистому ґрунті – це і був наш цвинтар. На могилі дощечка з номером на встромленому патику і все. Відгорнули 30–40 см ґрунту і витягаємо нарядчика з біркою на нозі, виглядає якби вчора був захоронений. Приїхала комісія робити переслідство і для цього потрібний розтин небіжчика. Подивився на цей “цвинтар” і стало дуже сумно – ось яке захоронення нас чекає, а скільки таких на “просторах родини чудесної”? Викопали яму глибиною 50–60 см, загорнули в старе та порване простирадло, присипали чуть-чуть і... СЛАВА КПСС.

І знову зима. Наша бригада розконвойована, копає шурфи. Забуривши шпури, сам їх і заряджаю, та згодом, підпаливши шнур, кулею вискакую з шурфу, коли глибина більше 5-ти метрів мене витягує воротком напарник. Сірників, щоби підпалити шнур, немає і щоби добути вогонь дехто має кресало. Я розбираю капсуль-детонатор і, поклавши на камінь крупинку гримучої ртуті, вдаряю по ній чимось твердим, спалах і ватка чи пеньковий шнур загоряється. Зимою ловимо силками куріпок. Встановлюємо їх на кущах ягід, які ще збереглися – куріпки, шукаючи ці ягоди, самі лізуть у зашморги. Не всім цей промисел вдається. Я, на жаль, не мав цього таланту. Один раз підійшов до шурфу горностаї і довго грався зі мною в жмурки. Ясно, що він мене переміг, тому що вліпмати його в мене розуму не вистачило – на все потрібна звичка та вміння.

Весною (знову в кінці травня) 1952 року всіх політ'язнів з нашого табору перевозять на спеціально zorganizований для нас лагерь на родовищі золота.

ЛАГЕР “КАМСАМОЛЕЦ” 1952-1955 рік

Розташований 40 км на північ від Сусуману, по колимській трасі, одне з найбільших родовищ золота у Західному управлінні (а може і на Колімі?). Потрапляємо на центральний ОЛП – великий стаціонарний лагерь, відгороджений подвійною огорожею з колючого дроту по периметру. По кутах сторожові вежі, велика прохідна, їдальня з кухнею (харчовий блок), санітарна частина з лазаретом, адміністративний будинок (контора), клуб з кінозалом на 500 чоловік, КВЧ (культурно-виховна частина) з бібліотекою і робочі бараки – в них двоповерхові причі з матрацами та постілью, сушарка для сушіння одягу та взуття. У таборі магазин, в якому іноді можна було дещо купити: мило, зубний порошок, сигарети, деякі продукти, а в останній рік нашого перебування навіть дещо з одягу. За огорожею будинки, в яких живе начальство з сім'ями, казарма охорони і обов'язково БУР. Кожний день прибувають нові етапи –звозять політв'язнів з усіх сторін і одночасно відправляють “побутовиків”, тобто карних злочинців, засуджених за злочини.

В таборі зовсім інша атмосфера – немає злодіїв та всякої шумовини, якщо і є які, то причаїлися, хоч вже деякі політв'язні нахапалися дурних звичок, на злодійському жаргоні це зветься “наблатикались”. Та тим героям робити тут нічого, бо контингент – хлопці бувалі, які не з одної миски каші попробували.

Потрапляю в геолого-пошукову бригаду, професія мені вже добра знайома. Є в нашій роботі як хороші, так і негативні сторони, до хороших можна зарахувати відносну свободу, а в перспективі розконвоювання. До негативних – постійно працю на великих морозах, коли ті, що працюють в шахтах, все-ж у відносному теплі. Зате і вдягають нас краще, кожний рік отримуємо нові валянки. Тоді як шахтарі ватовані бурки (ватовані чоботи – панчохи з галошами). Коли починається промивка, нас перекидають на обслуговування промагрегатів, благо всі ми навчені вести ручну промивку лотками. Багато ходимо, бо територія родовища в радіусі 15–20 км. Основний наш інструмент – на кожного 2–3 ломики з бурової сталі (шестигранник – найкращий був з шведської сталі), лопата, а також на двох вороток з тротом і “баддя”. Носити це все є куди бо геолого-

пошук – це нерозвідані надра в долинах, які тут називають розпадками.

Йдемо на роботу переважно по пояс в снігу – перший без інструменту, не піднімаючи ніг, пробиває бригаді дорогу. На робочому місці треба знайти дрова та розпалити багаття, та виконати норму. Іноді щастить, то їдемо вантажівкою, стоїмо в кузові, притиснуті один до другого. По дорозі забираємо на складі вибухівку та детонатори. Підривник з детонаторами посеред нас – така то була техніка безпеки – маленьке зіткнення і був би чудовий фajerверк. Зимою легше копати (проходити) шурфи бо не треба кріпити верхні стінки шурфу при розтоплюванні (а розмерзався замерзлий ґрунт місцями до 1 –1,5 м) та і мороз підганяв. Зате літом можна було погрітися на сонечку та поласувати ягодами, які ховалися серед моху, були це чорниці.

Майже рік працювали з нами в бригаді чотири побутовики, чи ми з ними, бо бригадир був старий, двоє з них москвичі, а третій пітерський (з Ленінграда. – Санкт-Перербурга). До того був тут і злодійкуватий Вітька з Улан-Уде, що на Забайкаллі. Дуже не любив “фашистів” та співав крамольні частівки (коломийки). Одна з них запам’яталася: “Вийшов Сталін на могилу, та й ногами тупотить – гей, вставай плішивий Ленін, п’ятирічка тріскотить!”. Працювалося з ними добре, бо були досвідченими в’язнями та чудовими “організаторами”. Коли нам приділили майстром молоду дівчину, по закінченню нею технікуму, одягнули бідну з ніг до голови у все нове – фуфайку, ватні штани та валянки.

Проговорилися, що їм (вільнонайманим) будуть продавати картоплю – а це на Колимі була справжня подія.

Просьять: “Таня, принеси картоплі, зваримо борщ”. На другий день принесла кілограмів два – радіють як діти, а далі що? Йдемо на роботу колимською трасою, по якій за сім кілометрів дорожня дільниця, за якою в долині наші шурфи. Вже кінець вересня і нас обганяють вантажні автомобілі з причіпами – везуть на Індигірку капусту, це заготовка на зиму

Не встиг оглянутися, а вже один з наших сидить на причіпі, тож підбираємо по дорозі качанисту – значить борщ все-ж буде. Доходимо до приміщень дорожньої дільниці, а там завжди собака як

теля трохи з шкіри не вискочить. Пройшли тай не звернули уваги, що собака не гавкала. Працюємо в шурфах, а двоє варять борщ – запах на всю долину. Нарешті борщ готовий та сідають їсти, наливають Тані повну тарілку борщу з... м'ясом. Видно борщ смакує, бо просить добавки. Коли так смачно їсть, а позаду неї починає один фіфак потихесеньку скавуліти, і ми зрозуміли, куди поділася собака, казали, що собаче м'ясо дуже смачне – як баранина. Я не пробував ніколи, хоча нагода була.

Завдяки тим хлопцям ми позбулися з бригади двох сексотів (стукачів). Перший – Яковенко з Київщини, служив в армії на Далекому Сході і отримав 10 років за те, що похвалив німецький пістолет парабелум – цілком реально, а може судили за те, що мав нещастя опинитися під німецькою окупацією? Я не чув жодного разу, щоб кацапня сказала про нашого земляка, що він українець – завжди зневажливо “хахол” або ще краще “бандера”. Що це – випадковість? Думаю що ні, ми добре собі усвідомлювали, хто наші друзі, а хто недруги.

Народна мудрість каже що: “За одного битого двох небитих дають”, наші злодійчуки були саме такими, могли працювати слідчими. Ми не звернули, уваги що наш “кум” (оперуповноважений) викликав двічі Яковенка, а вони відразу запідозрили, що тут не все гаразд. Притиснули його вечером у куточку бараку за горло і він “розколовся”. На другий день пішов до опера і категорично відмовився від “почесного обов'язку”, відсидів за відказ два тижні в БУРі. Розшифрували одного та маємо в бригаді спокій, та не так то було. Повертаємося, після купелі з лазні, а в білизні прихована пляшка спирту. На прохідній нас зупиняють. Звичайно завжди пропускали без перевірки, а тут охоронець наказує розв'язати вузол, у якому ця пляшка захована (дал маху начальнічек, бо розшифрував стукача). Забрали спирт і знову нарада – нічого випадкового не буває, в бригаді “кум” знову має “наседку” (підсадну качку). Перебрали всіх по “кісточках” і на другий день нашого кубанського козака забрали з бригади “по хорошему”, говорили про нього, що працював у душогубках, – хто то знає? Після смерті Сталіна злодійчуків з нашої бригади все-ж забрали і бригадиром призначили мого напарника –

Івана Лепольда, німця з Одещини, який воював в армії санітаром. Після нього прийшов новий виконроб, теж німець, який по відбуттю покарання залишився на Півночі підзаробити трохи грошей.

Був у нашій бригаді і єврей з Каунаса, вже в літах спокійний та тихий. За всі роки перебування в таборах вперше побачив єврея, який працював лопатою. Був культурний та інтелігентний і сидів у німецьких таборах, а посадили, мабуть, за те, що залишився живим. Пробув він з нами недовго. Одного дня до нас на роботі підійшов головний геолог родовища і зупинившись біля нашого єврея, що працював поряд зі мною. Подивився на нього і тихо спитав: “Біст ду айг?” – той ствердно кивнув головою і ...більше ми його не бачили. Забрав його геолог, теж єврей, до себе днювальним (це була така домашня прислуга на Колимі замість служниці, на жінок був великий дефіцит). Зрештою івриту я незнаю, одначе такий приклад, міг би бути показовим для всіх інших сущих геологів чи посадовців українців, коли такі є.

Літом працюємо при обслузі промивочних агрегатів (промприладів). Будують їх на розроблених полігонах біля річки чи потічка. Підготовка полігону – це об’ємна та кропітка робота. Одного разу ми розкопували полігон, на якому золотоносні піски залягали на глибині 5-6 метрів, на тій же віддалі був і шурф від іншого. Не доходячи 0,5 м від заданої глибини в шурфах по підшві пробиваються в одному напрямку камери, куди згодом закладається вибухівка – це зумовлює керований напрям вибуху, на підрив такого полігону ввозять десятки тонн вибухівки, яку залежно від розрахунку (глибини шурфу) закладають разом з детонуючи шнуром, половину в спрямовуючу камеру, і засипавши половину шурфу, закладають другий заряд, згодом засипають шурф до верху. Всі кінці детонуючих шнурів з усіх шурфів з’єднуються і згодом підриваються.

Все готове до підриву: шурфи засипані, а люди відведені на безпечну віддаль, автомобільна траса перекрита в обидва боки на віддаль 15-ти км, виставлені пікети. На поготові вантажівка і після третьої сирени виконроб, підпаливши довжиною 10 метрів бікфордів шнур, має дванадцять хвилин часу, щоби автомобілем дібратися до бліндажа, та заховатися в ньому на час вибуху. Детонуючий шнур

загорається від бікфордого з швидкістю сім кілометрів на хвилину – лунає потужний вибух і нашої гори як не було (казали – як корова язиком злизала), велетенські глиби летять за сотні метрів, менші і за тисячі. Коли шурфи неглибокі 2–2,5 м, підривають полігон електродетонаторами за допомогою машинки. Та це дуже копітка операція, особливо коли в мережі незначний порив (може бути і при зарядці), чи виявиться бракований детонатор. Тоді мегометром шукають неполадки, іноді і годинами.

Після двадцятого травня починається промивочний сезон і триває до кінця вересня, було, що домивали план в жовтні при 25–30° морозах.

В різні роки були і різні критерії розробки золотоносних пластів: у 1949 році ми розробляли пласти з вмістимістю 5 грамів на один метр кубічний ґрунту, а в війну розробляли пласти навіть з вмістимістю до 300 грамів на кубометр. Оповідали старі каторжани, що в 1943 році, коли на Колиму приїздив віцепрезидент США Уоллес, щоби показати йому, що маємо чим розраховуватися за поставки по ленд-лізу (і не тільки), на промагрегатах не проводили зйомки по 2–3 дні (чи зміни?). Всі сторожеві вежі позрізали, а в'язням видали новий одяг. Бригади на роботу ходили колонами, а поруч “попки” (охоронці) в цивільному. Коли в присутності високого гостя скривали колоди, то ті були повні золота і містер віцепрезидент мав про що у Вашингтоні доповісти – не він був перший, кого обдурили. Їздили в СРСР видатні діячі науки, письменники та різні політичні діячі подивитися на «русское чудо» і не бачили голодних, обідраних та поневолених, не бачили мільйонів жертв голодомору в Україні, врешті лагерь на кожному кроці. Мінялося наше ставлення до людей, які мали мужність сказати правду, як Анрі Жід чи Говард Фаст. Коли в 1946 році в Сталінськ на КМК приїхала з дружнім візитом делегація англійських профспілок (трейд-юніонів), їх повели оглядати роботу сталеварів, які працювали на двох мартенах з автоматичним управлінням, видали сталеварам нове вбрання та навіть годинники. По від'їзді делегації мусили все повернути на склад.

А як возили письменників на “стройку вска” – Біломорканал. Ситі та задоволені, бо яка їм повага. Не бачили нічого поганого –

невже були всі такі телепні? А врешті все тоді було побудовано на жахливому терорі та брехні та залежності від корита.

В 1954 році ми вибивали “цілики” заваленої копальні, яку розробляли ще в роки війни, це були залишені стінки між забоями, коли літом на промагрегаті вели промивку, ця шахта нас просто рятувала.

Кожний рік, після закінчення промивочного сезону, промивка продовжувалася, не дивлячись на дуже важкі умови (а може державі так було вигідно). Возили ваговозами прекрасний будівельний ліс і цілу ніч палали велетенські вогні, розігріваючи замерзлий ґрунт, щоб ми могли зранку, в “зумпфах” з гарячою водою, вести ручну промивку. Норма виробітку на одного робочого була 5 грамів і платили нам за кожний по 2 карбованці (при державній ціні 60 крб?).

Що б ми не робили, як би не працювали, важливим був тільки результат – здали норму, значить добре працювали і навпаки.

Добре знали про це бригадири і готувалися до цієї “домивки”. Кожна бригада старалася забрати після закінчення промивочного сезону так званий “збой” з промприладу, на якому працювала. Коли працює промагрегат важке чисте золото з питомою вагою 19,3 осідає на килимках, легше з домішками слюди чи піриту летить зі струменем води з двометрової висоти в яму, глибиною до 3-х метрів, у місці, де спадав водяний потік з колоди. Це теж золото та нечисте, але його притискають, очищаючи згодом на збагачувальній фабриці (була десь біля Новосибірська). З такого збою наша бригада нашивала щороку 700–800 грамів золота і ретельно зберігала “під камінцем”, маючи такий НЗ легше було прожити. Половина жовтня, мороз тисне під 40 град. Лютує хуртовина або взагалі не

*Лагер “Камсамолец”.
Літо 1954 р.*

вдалося намити норму, і тоді бригадир бере з відомого йому схову потрібну кількість металу і “вовк ситий, та вівці цілі”. Якщо не було намито норми, значить не працювали – звідси і “оргвыводи” (організаційні висновки). Чи знало про “збой” наше начальство? Звичайно, що здогадувалося, але і знали, з ким мають справу – бо коли бригада виконує норму, то і майстер хороший, та й премію можна отримати.

Чого тільки не вигадувало наше начальство, навіть приходили на домивку їх жінки. Думали: “раз в’язні наминають, то чим вони чи їх жінки гірші?”. Найкраще золото в ґрунтах, які залягають по скелястому дну в щілинах або тріщинах з глиною. Це добре знають ті, що золото миють, і в їх лотку завжди потрапляють зернятка металу. Коли до нас підходять жінки, то набираємо пустої породи та вкидаємо парочку зернят металу, вони стараються набрати цього ж гранта і в них нічого немає. Просять: “Ребята! Поможіть”. Та в нас план і пайка хліба, якщо його виконаємо, а з них як – “з гуски вода” – не наминають і що.

Літом працюємо на промагрегатах цілодобово – в дві зміни по 12 годин. Яюсь вийшли в нічну зміну, розвели багаття та чекаємо майстра. Приходить молодий єврей в окулярах і каже приступати до роботи, а сам лягає спиною до вогню, що б було тепліше. Хлопці час до часу підходять до вогню прикурити і от один додумався підсунути майстрові під бік вуглик, не забув заодно заліпити окуляри сплячому чорним папером. Працюємо та поглядаємо, що то буде. Врешті його добре припекло, схопився з спросоння та й нічого не бачить, (окуляри ж заклеєні!), не може собі усвідомити що з ним твориться. Нарешті, окуляри впали і фуфайку погасив. Погрожує нам, а ми йому “співчуваємо”, не бачили мов нічого, бо працювали. Та що він нам міг зробити? Вже минули ті часи, коли над нами знущалися, як самі хотіли, врешті сам винуватий, бо спав на роботі, до кого піде жалітися? Посміються, ще й покарають, а ми були на робочому місці, чесно працювали.

Яюсь зимою вигнали нас на річку довбати лід, нащо їм це було потрібно дотепер не второпаю. Мороз під 50°, ми скоро втомилися, просто руки не піднімаються. Пригадалася блатна злодійська частівка (коломийка): “А якщо на роботу ми підемо від вогню й на крок не

відійдем – поскидаєм рукавиці, наб'ємо друг другу лиця, на вогню попалимо всі валянки”. Нам цей варіант аж ніяк не підходив, бо вогню розвести просто не дозволив охоронець: “Ніколи, скоро підемо в зону”. Сам у кожусі та хутрові рукавиці на руках, видно вирішив познушатися над нами, чекав на свою годину. Скачемо і танцюємо та наші арештантські “калорії”, видно, слабо гріють. І ось один весельчак каже до іншого: “Петре! Скажи пррр”. Той у відповідь промекав: “Пі, пі”. Виявилось, що ні один з нас не годен був виговорити це злощасне пррр, починаємо всі сміятися, як божевільні. А тут ще один як крикне: “Ех! Тепер би та в холодній водичці викупатися”. Кожного з нас аж перекрутило. Конвой, нарешті, змилосердився та повів у зону, по дорозі відійшли.

Годують погано. Якось при нагоді сказали про це начальнику Дальбуду генералу Нікішову. На це він: “Родіна відпускає на вас достатньо, але візьміть лопату піску та перекиньте його 6–8 разів, що на ній залишиться? Ми даємо багато та доки дійде до вас – багато пропадає”. Йому здавалося, що це мудра відповідь, та нам від цього не легше, він сам повинен був цей вузол розв'язати.

Багато з нас хворіє цингою, це пов'язано з відсутністю в організмі вітаміну “С”. В їдальні при дверях бочка риб'ячого жиру (трану), який багатий на вітамін А і помагає при курячій сліпоті. Вітамін С отримуємо в силабіку, це противний чорно-бурий клейкий мазут, який добувають з коріння стланіка, коріння якого стелиться по землі – звідси і назва. Згодом ці чудові ліки заборонили, бо, виявилось, шкідливі для печінки чи нирок. Давали пити напій хвої, декому давали застрики оскорбінової кислоти. Нараховують нам, як і на “Надежді”, заробітну платню, та кладуть невеликі суми на особовий рахунок. Отримав від стариків дві пачки з цибулею та часником (такий потрібний вітамін С), та вислав їм трохи грошей.

Отримують пачки й інші, нарешті приходять багато листів, нам дозволяють писати два листи на рік. Різні були це листи, більше сумні, бо повоєнні роки, біда кругом, а тут ще “годувальники”, які самі повинні годувати сім'ю, сидять і просять допомоги. Одному з бригади жінка написала: “Сусідку б'є чоловік, а мене і побити нема кому” – що тут можна ще додати?

У таборі великий клуб з кінозалом і в ньому часто показують гарні кінофільми, впереваж це американські, захоплені в німців як трофеї. Дивимося шість серій Тарзана, про подорожі Марко Поло, німецький з М.Рок та інші. Один раз завітав до нас ансамбль “кріпосних” артистів з Магадану – були серед них і колись відомі.

Початок березня, копаємо шурфи за 2 км від табору, поряд з моїм – шурф напарника, яким тоді був Іван Лепольд. Поміж шурфами ходить нормувальник (Господи! Знову єврей!) та шукає, як у нас говорили, “п’ятого кута”. Підходить до Івана, а в того нерви не витримують: “І що тобі тут ще треба жидівська мордо!”. Вискочивши з шурфу, потягнув його ломиком по спині. Нормувальник тікає, як заєць, а в слід йому свист та улюлюкання. Через пів години стоїмо в шерензі, а нормувальник зі світою “примурків” старається впізнати свого кривдника, найцікавіше, що був настільки переляканий, що не впізнав хто його бив – показав на зовсім невинного. Наші оправдання ніхто і слухати не хотів, дали всій бригаді тиждень БУРу.

Це невеликий будинок, у якому три камери-клітки, розміром 2х2 метри, відгороджені від коридорчику металевими ґратами, посередині коридору бочка-пічка. Їсти дають штрафний “пайок”, жодної постелі, а холод більше, як на дворі. Комендант БУРу наш земляк – русин з Закарпаття. Просимо щоби запалив в пічці, бо замерзаємо, та й він повинен підтримувати відповідну температуру в приміщенні (для чого чи для кого?). На наше прохання почули: “Зараз я вам напалю аж решітка (ґрата) червоною стане”. І запаливши в печі кусок вати, щоб дим було видно, пішов. А кажуть що свій якщо не заплаче, то хоч скривиться – навіть не скривився “рідний русин”.

*М. Сенета, Т. Галелюка
та Л. Муха (сидить). 1954 р.*

Цікаво, як то тепер ці євреї – жиди пишуть спогади на своїй “історичній батьківщині” в Ізраїлі. Нам інкримінували злочини, до яких ми не мали жодного відношення, і зараз якийсь “ребі” виступає, закликаючи нас, просити в їхнього народу пробачення на колінах. Риторично запитати – за що? Скільки я, особисто, зустрічав євреїв, які працювали в каральних органах ССРСР слідчими та оперуповноваженими, а в цивільній адміністрації обов’язково на керівних посадах, в гіршому випадку комірниками чи завбазами. Знущалися над нами, як самі хотіли, були найжорстокішими садистами. Особливо ми – “фашисти”, відповідали за всі злочини та вчинки німців. Парадокс в тому, що ще й сьогодні винуваті в усьому українці, які весь час були жертвами, з іншими народами доводиться рахуватися – що значить не мати своєї держави.

Начальником нашого “приску” був майор Ольшамовський, бо всі ланки управління на Колімі в руках ГУЛАГу – тобто МВД ССРСР. На родовищі він цар і Бог в одній особі, про такі привілеї мріють всі сатрапи світу. Живе в окремому будинку, його жінка має слугу, якого називає днювальним, на родовищі невелике стадо корів і він має “свою” корову. Має теж “своє місце” в клубі і поки не появиться, кіномеханік не мав права починати кіносеанс. Привезли дві скриньки китайських яблук, та й до нього з запитанням, що з тим робити? А відповідь була “мудра”: “Одну скриньку оставте мені, а іншу розділіть через магазин поміж дітей”. От спасибі, товариш майор! Діти наше майбутнє – їм все найкраще, спасибі “партії та уряду” за щасливе дитинство – яке фарисейство, який цинізм!

На віддалі 3–4 км від нашого табору розташований лагпункт №2, так званий “бабай”, в якому відокремлені від нас посполиті злочинці. Серед них рецидивісти та всяка “вобла”, працюють на таких же роботах як і ми, та в них багато “проблем”, про які ми давно забули. Весь час у них якісь поломки, або не працюють, бо їм “жарко” чи навпаки. Незважаючи на це їм завжди насамперед повинні видавати заробітну платню і тоді не працюють поки все не проп’ють. А щоб не працювати причина в них завжди знайдеться: то гайку якусь відкрутять та й закинуть подальше, то несподівана “поломка” і поки відремонтують всі дружно відпочивають. Спішити їм немає чого –

заліки їм непотрібні, бо на волі і так довше одного-двох місяців “місяця не загірють”. Дуже любили повторяти слова одного з героїв Горького що “Навчений повзати – літати не буде”, вважали себе “орлами”.

Вирішив якось провідати тих “орлів” начальник родовища, знову щось там напакостили та й не виходили на роботу. Заходить у зону, залишивши пістолет на прохідній, а всі “урки” сидять на даху бараку, голі як мати родила, зате в солон’яних капелюхах (капелюхи ті завезли в лагерний магазинчик і їх моментально розпродали). Один злодійчук зіскакує з даху і підходить до майора, чемно скидає капелюха та й каже: “Здрастуйте барин!”. “Який я вам барин”, – прогнусавив у відповідь “гражданин начальник” Ольшамовській. “Ти наш барин, а ми твої раби!” – Під загальний регіт говорить представник “соціально надійних” (на відміну від нас – “соціально ненадійних”, їх вважали все-ж своїми, саветськими, які тимчасово заблукали). Коли в грудні 1955 року нас, вже останніх, звільняли за амністією з табору, дуже благали залишитися працювати – не вийшло, за винятком якого десятка всі інші, а було їх більше 200 чоловік, виїхали.

*Родовище “Камсамолец”. Літо 1954р.
Автор – крайній праворуч знизу.*

Нашу бригаду одну з перших у таборі розконвоювали, це було, як і на “Надеждін”, пов’язано з характером виконуваних нами робіт, після смерті Сталіна розконвойовано і весь лагер. Коли в перших днях березня 1953 року довідалися про хворобу “батька народів” у нас усіх підсвідомо появилася надія на зміни. Кожний день по радіо (репродуктор був біля прохідної) ми слухали інформацію про стан здоров’я найтитиуванішого сатрапа світу. Врешті Бог вислухав наші молитви і “ус дуба секанул” (Ус-Сталін, ну а “дуба секанул” – приказав довго жити, чи просто **здох**). Через три дні рано в 11-00, коли працювали, загуділи жалібно сирени (гудки) і наш охоронець наказав припинити роботу – хоронили ката. Боже мій! Та ми готові були стояти і віддавати “останню шану” кожний день, поки не захоронять все політбюро ЦК КПСС.

Сусід по нарах у бараку та напарник по роботі, москвич Вітька Яшин, плакав ревними сльозами. Дуже працюючий, а був повним профаном у політиці, не можу дотепер усвідомити логіку таких політв’язнів. Весь барак просто гудів від люті: “Ти, падло, піди і заплач перед кумом, може тебе скоріше звільнять!”. Говорили на лагерному жаргоні, різко і влучно. Все-ж Яшина таки звільнили одним з перших, та в нього і провини було, що перебував ненароком у таборах полонених, рятуючись від голодної смерті, став їзовим у якомусь німецькому обозі. Знову пригадалося почуте в таборі в Фельдбаху: приніс відро води, значить допомагав ворогові.

По смерті Сталіна настав на Колімі великий “кіпіш”, тобто переполох, служило тут багато таких які від переміни доброго не чекали. Оголосили амністію «політично надійним» злодіям та бандитам, політв’язням подальше треба було відбувати покарання. Події розвиваються блискавично – арештували начальника далекосхідного відділу МВД, почався перегляд персональних справ в’язнів, настали переміни і у зовнішній політиці держави.

Передусім переміни відчули японці та німці – перед ними відкрилася перспектива повернення з полону, з таборів на батьківщину. Відбулися переміни в політбюро та ЦК, нарешті “шльопнули” великого ленінця Лаврентія Берію, сталінського маршала-сатрапа. Настала паніка, чекісти розгубилися і не знають, на кого молитися, суттєво покращало ставлення до нас – політв’язнів.

У кожному таборі (а скільки тисяч їх було?) був оперативний уповноважений, або по лагерному “кум”, тому що “сватав” (ще інакше скорочено “опер” чи як було прийнято в Галичині – ОПИР). Був він по суті центральною фігурою в кожному таборі, “очі та вуха” советської влади. Мав свою агентуру і старався бути в курсі всіх подій, які відбувалися в таборі. Щоб надати поваги своїй роботі, вигадували різні “справи”, інкримінували всякі провокації. Через їх тупість та показний патріотизм загинули сотні тисяч невинних людей.

У кожному райцентрі була тюрма, а то і лагер, довкола не виявлено дотепер захоронення невинних жертв. Та як можна було їх виявити, коли в спогадах про Берію згадується, як той винищував навіть своїх земляків – грузинів: “скидали розстріляних у готову, викопану ними, яму, висипали на них вантажівку негашеного вапна, і все заливали з водовозки водою, згодом загортали бульдозером”. Яка перфекція! – де було додуматися до такого “дурним” Мюллеру чи Кальтенбруннеру з Гестапо?

Комуністи в своє оправдання кажуть, що були серед нас і вороги советської влади. Було б немислимо, якщо б таких не було. Хіба могла чесна людина миритися з сваволею, яка творилася на її очах? Коли розстрілювали німці, так це вороги, а чи могла бути благодійністю смерть з рук посіпак НКВД? Німецькі антифашисти – великі герої, а скільки тих “антіфа” було знищено в СРСР? Свої ідейні противники – мерзенні злочинці і жодних ворогів не боялися “доблесні чекісти” так, як “буржуазних націоналістів” – петлюрівців, бандерівців, басмачів та дашнаків, були в кожному народі патріоти, які віддавали життя в боротьбі, обпльовані, замовчувані, їх могили в переваж невідомі і тепер.

Мала Росія своїх зрадників-патріотів: власівців та козаків. Про них замовчують, це просто якась непорозуміння, от злочинна кучка кар’єристів-запроданців, про яких нема чого і згадувати – сім’я мовляв, не без урода. Зараз їх в Росії реабілітували, а ми надалі злочинці, яким в реабілітації вперто відмовляють!

На п’ятий день війни, в п’ятницю 27 червня 1941 року, я – п’ятнадцятирічний хлопчина, близько восьмої години ранку, разом з іншими зайшов через відкриту браму (ворота) тюрми в Стрию. Побачили закривавлену “полуторку”, якою вивозили закатованих і

скидали в ріку, бетонна долівка лазні по кістки в крові – **таке ніколи не забувається!** З першого дня війни на вулиці, біля воріт тюрми, стояли два танки Т-60, і якщо не “прогрівали двигуни” то браві танкісти вигравали на гармоні, так їм було весело (ще один приклад “перфекції” убивць!).

Втікаючи, чекісти підпалили п’ятиповерховий будинок, в якому знаходилася їх “фірма”, горів як смолоскип – видно затирали свої злочини. Такі самі жахи можна було побачити майже в усіх містах Галичини, просто змагалися, хто більше повбиває. З живих у тюрмі залишився хлопчина років 10-ти, був з гір і, як сказано у звинуваченні, він у час перелету німецьких літаків передавав їм умовні знаки. До чого треба було бути “пильним”, та, звичайно, дурним, щоби заарештувати дитину за таким абсурдним звинуваченням. З каналізаційної ями, що на подвір’ї тюрми, витягнули 32 тіла помордованих, серед яких було чотири жінки, мабуть не встигли вивезти. Всяке наслухався за роки війни, та краще один раз побачити, як сім разів почути.

Вже на другий день війни на стінах висіли оголошення командування ЧА, в яких нагадували, що кожен будинок, з якого пролунає хоч один постріл, буде знищено артилерійським вогнем – інформація для тих, у кого коротка пам’ять. Через тиждень після ретиради (втечі) “непобедимої і легендарної” були похорони – хоронили 102 помордованих, казали, що в стінах тюрми були живими замуrowані німецькі летуни. Сьогодні про могили, в яких замуrowано 10–15 чоловік майже не згадують, зате скільки крику за чотирьох москвичів та російськомовного казаха, яких вбили безсердечні жорстокі душмани.

У серпні 1941 року, тоді я вже повернувся в Дрогобич, оповістили все населення, що через місто будуть проходити колони військовополонених, просили нагодувати їх. Варили жінки що хто міг та й мав. Нарешті з боку Самбора з’явилися тисячі полонених, яких охороняли мало чисельні вояки Вермахту. Колона зупинилася і жінки наливали в їдунки що хто зварив, давали хліб та тютюн.

Через кілька годин гнали іншу колону – колишніх комісарів та політруків (мали на рукавах сліди позриваних зірок), так їм навіть

води ніхто не підніс – щоправда, то правда. Я дивився, може де побачу нашого замдиректора з виховної роботи Михайла Абрагамовича Китайгородського, який за місяць до початку війни був покликаний в ряди героїських прикордонників – не побачив, може де загинув смертю героя?

На “Мальдяку” був злодій в законі – єврей і розповідав анекдот, як то полонений єврей хотів звільнитися з табору військовополонених як ...українець (виявляється що було і таке – українців звільнювали?). Відповів перед комісією поправною українською мовою на всі поставлені йому запитання, навіть знав скільки мостів у Києві. І все було б добре та переплутав слова в пісні, коли назвав “волика чорненького – чорним биком”. Звільнення українців з полону і на сьогоднішній день – “біла пляма” нашої історії, щось все ж було, бо немає диму без вогню.

А тимчасом життя йде своєю колією, почали скорочувати штати лагерних працівників, і наш начальник КВЧ (Культурно-виховна частина) повісився на краватці, може з жалю за померлим Сталіном? – робили ж собі характері японські самураї, коли помер їх Мікадо.

Нам почали давати навіть ... відпустку – один тиждень на рік, просто диво. Була в таборі санітарна частина з лазаретом, в якому лікували хворих. Головним лікарем була старша вільнонаймана жінка, яка дуже образилася коли один з молодих хлопців назвав її “бабкою” жінки в її роках такого зухвальства не пробачають, краще б назвав “душкою”! Заступником у неї – молодий красивий в’язень Поміч, чи як його попросту звали Фома (недавно довідався що був він наш – з Галичини), колишній ветеринар. Не берусь судити, який з нього був лікар, та ветеринар...нікудишний, і ось чому.

За висілком, на схилі гори, наша бригада копала шурфи. Перепрацювали день і пішли відпочивати, а вночі страшенна злива і наших шурфів ми просто не знайшли, повністю їх замулило. Приймаємо рішення поряд копати нові. Працюємо знову, котрий вже раз, під охороною і охороняє нас земляк з Тернопільщини (був засуджений на 5 років, за що не питали – а з таким терміном покарання брали в ВОХРу – Воснізовану охорону). Працюємо, а межі шурфами ходить днювальний головного геолога родовища, який тоді перебував

у відпустці на “матеріку” (так називали велику землю поза Колімою). А шукає він свиню, яка десь запропастилась. Так довго ходив та шукав, поки не знайшов її сліди, які вели до мого замуленого шурфу. Шурф був викопаний на глибину 2,5 метра, мені аж ніяк не хотілося його відкопувати, та пообіцяв за віднайдення свині (справа ця для нього “горлова”), добрий могорич – як тут було не погодитися? Відкопуємо дружно всі разом, бо пахне випивкою, при цьому поламали ворот, коли витягували свиню – мала ваги більше центнера. Днювальний задоволений, приносить випивку та закуску, а геолог, після повернення з відпустки, заплатив штраф 500 карбованців за порушення правил Б, за те що ми не загородили шурфи. Попало нашому бригадиру та виконробу, та не в цьому суть справи.

На горі два колишні в’язні варили м’ясиво, коли днявальний поскаржився, що пропала свиня, посадили обох до вияснення в каталажку, незважаючи на їх запевнення, що варили собаку. Віддали кости на експертизу нашому Фомі і він авторитетно запевнив (ветеринарний же лікар), що це кости свині. Сидіти б аматорам собачатини в тюрмі, якщо б ми не знайшли свині. Такі то “лікарі” нас лікували. Роздобули велику горбушу (червона риба) та й зварили повне відро смачної риби, вгостили і нашого охоронця. Кажуть що на Колімі “дванадцять місяців зима, а решта літо” – є в цьому доля правди. Зима починається в перших днях вересня і офіційно триває до 20 травня, проміжок часу, коли ми ходимо у валянках, а в них по болоті ходити не будеш. З 20-го травня починається промивочний сезон, це значить, що в річках з’являється вода, тане лід, починає зеленіти лоза. В половині червня з’являються комарики і будуть нас кусати до половини серпня. На зміну комарні прийде мошка, яка пропаде в кінці серпня при перших заморозках. У кінці жовтня морози тиснуть під 40°, найбільші в грудні та січні. Майже весь грудень 1952 року та половину січня 1953 року ми просиділи в бараках, граючи в доміно (а хто в підкидного дурака), або дивилися трофейні кінофільми.

Морози доходили до 57°, катували дні при 50,1° морозу. Ото 0,1° викликало в нас найбільше незадоволення, бо на огорожі табору висіли два термометри які, показували температуру повітря з

різницею аж у два градуси, у нашому розумінні правильно завжди показував той, який показував більше, незважаючи на це, що при сході сонця температура знижувалася завжди на 2°, значить працювали ми при мінус 52°. Ми навчилися і без термометра визначати температуру повітря. Коли рано вийдеш з бараку та зробиш глибокий видих, а повітря гуде – значить мороз більше 50°.

Я ніколи не вірив у надприродну силу, скептично ставився до ворожби та снів. Влітку 1954 року мені приснився сон, який я чомусь запам'ятав. Звичайно, відкриваючи зі сну очі, я завжди про все, що снилося, забував. А приснилося мені що йду по вулиці в великому місті, а назустріч чекісти, втікаю в перший же магазин (крамницю), а вони за мною. Наказують підняти руки і надівають на них кайданки, опускаю руки і кайданки падають на підлогу, це повторяється двічі.

І от їду чудовим сосновим лісом, довкола красота – співають пташки, а в даліні сяють у золотому сонці бані якогось монастиря – це, мабуть, Печерська Лавра, якої до того ще ніколи не бачив... і прокидаюся. Розповідаю товаришам сон, і всі мене запевняють, що мені приснилася воля – як дуже хотілося в це вірити, коли залишалося ще сидіти вже не так і багато, якихось 15 (п'ятнадцять) років!

Та вже щось зрушилось, і переглянувши справи деяких, починають їх звільнювати. До Москви прибув канцлер ФРН Конрад Аденауер і вирішується доля багатьох з нас, хоч самі про це нічого не знаємо. Весною 1955 року звільняють нашого бригадира і на його місце призначають мене. Будучи бригадиром, продовжую працювати, моїм напарником дагестанець Сулейман. Це веселий та життєрадісний балагурі. Коли приходимо рано на місце роботи, підходить до свого шурфа і кричить: “Гей! Годі вам працювати – Сулейман прийшов”. Питаю, з ким це він так говорить, а він, сміючись, відповідає, що виганяє чортів, які працюють у його відсутність. Все частіше звільнюються товариші недолі і кожний з нетерпінням чекає, коли настане його черга. Врешті потрапляю вже в останню, найбільшу партію, в якій більше двохсот чоловік.

Їду у віддаленій за 15 км Нексикан і там в управлінні таборів видають мені довідку про звільнення, заодно проїзdnі документи та гроші на дорогу. Чекіст, який видає посвідчення, цікавиться, що в

мене з рукою: “Що це в тебе з рукою? Напевно не туди стріляв ... твою гать”. Отак з нами говорили хами, які дійсно вважали себе “юберменшами”, вважали що форма чекіста та партквиток у кишені дають їм право зневажати кожного, плювати людині в душу. Був у нашому таборі наглядчак – татарин за національністю, який дуже любив нас повчати дурнів, перевиховувати. Якось йдемо на роботу, а він стоїть на порозі і мочиться на білий сніг – думаю коментарі зайві. Видають гроші на дорогу, проїзні та добові, заплачено проїзд автобусом до Магадану (700 км), пароплавом до Находки і далі поїздом до місця проживання. Отримую гроші з мого особового рахунку, їх залишилося не так і багато, бо протягом року ми всі дружно допомагали товаришам які звільнялися раніше, не дуже турбуючись про себе – просто не дуже були впевнені, що нас звільнять. Зробили нам урочисті проводи – збори, на яких просили залишитися працювати, довести працюю “партії та уряду” вдячність за проявлену за нас турботу!

Довідка про звільнення

Добираємося до Сусуману, а далі рейсовим до Магадану, зупиняючись через кожні 100км, щоби підкріпитися в ідальні гарячою стравою і переночувати. Вийшли з “Комсомольця” при морозі в 40°, а в Магадані ... дощ. Забрів якийсь тайфун з Тихого Океану і паралізоване все життя – не працює затоплене летовище на 13-му км і не ходять автобуси. Живемо в бараках на 14-ому км. Більше тижня, чекаючи на пароплав. Ходимо на прогулянку в Магадан по покритій суцільним льодом дорозі, взявшись гуртом попід руки 5–6 чоловік, і дружньо падаємо. Вночі сидимо з добрими палицями в руках очікуючи непрошених “гостей” – це злодійчуки ще раз не проти пограбувати фрасерів та й ми вже не ті, багато дечого в них “навчилися”, стали “понятливими”.

Нарешті, 27 грудня завантажилися на вантажо-пасажирський пароплав “Кам’янець-Подільський” і криголам ламаючи ледяний покров затоки (або бухти) Ногаєво, виводить нас в Охотське море – прощай “чудесная планета”!

Пливемо в Находку аж шість днів (в 1948 “Ф.Дзержинським” плили 4 дні), з них три дні тріпоче нами одинадцятибальний шторм. Бокова тряска (качка) і наш корабель як іграшка лягає то на один, то на другий бік. Лежимо в трюмах (тому то і вантажно-пасажирський) на дерев’яних працах і дружньо звільнюємося від сконсумованого за останні дні. З двох тисяч тільки двоє з нас не вколісало – один з них –представник кочового казахського народу. Відкривається люк і до нас загостила судовий лікар, підтримувана попід руки двома матросами. Слабим голосом питає: –Хлопці! Може кому потрібна допомога? Боже милий! Та ти сама ледь жива.

На третій день тряска трохи вщухає і добираюся до ларку на палубі. Відкрита бочка квашених помідорів і купив за 20 коп. банку кислятини, якої в житті не пробував. Випив і в очах просвітліло, знали, чим від тряски лікувати. Минаємо протоку Лаперуза, і коли пливемо Японським морем, при трясці в шість балів, бігаю по палубі як заправський моряк – мабуть, тому що прямий нащадок мореплавців-запорізьких козаків.

Пришвартовуємося в порту Находка – раніше, до побудови пересилки у Ваніно, до війни основна колимська база-пересилка

“Вторая речка”. Наш контингент – це половина колишні в’язні, а друга – демобілізовані з армії. На рейках чекає потяг сполученням Находка–Владивосток але крім нас в нього нікого не пускають.

Починаються знову колотнечі та “розборки” серед колишніх “в законі”, нарешті міліція наводить порядок. В усіх тамбурах потягу озброєні міліціонери, жодного стороннього. Потяг зупиняється в Сучані і в наш вагон хоче сісти офіцер-летун, якому терміново треба повернутися у військову частину. Як не просився, “наш” міліціонер його в вагон не впустив: “Куди ти лізець, невже не бачиш хто їде, що тобі жити надійло?”. Ось якої думки були про нас наші “ангели-хоронителі”. Та не було чого їм дивуватися, бо ще в пам’яті всіх сумнозвісна амністія в 1953 році, після смерті “батька всіх народів”. Їхали тоді додому сотні тисяч амністованих злодіїв, бандитів та всякої шумовини. Що творилося на колії просто неможливо описати, та ставлення до нас дає підстави думати що “партія та уряд” після цієї вакханалії зробили вірні оргвисновки, що б більше таке не повторилося.

Оповідали, що на Колімі колишні вояки з армії Рокосовського, а були в тій армії переважно ті, які покутували свою “провину перед батьківщиною”, коли по закінченні війни на Заході літом 1945 року їх перекидали на новий фронт проти Японії, громили по дорозі магазини, бази та торгові точки, грабували все, що тільки вдавалося пограбувати – важко було позбутися рецидиву вседозволеності, набутого в Німеччині. А що могла зробити робітничо-селянська міліція? Їхала озброєна “по зуби” банда грабіжників з колосальним життєвим досвідом – “навчений літати, повзати не стане”. І пішли телетайпи по всій уральській, сибірській, забайкальській та далекосхідній залізницях, що б до приходу ешелонів з фронтовими з’єднаннями (!), звільнювати від товарів магазини, ховати та убезпечувати все, поки проїде ця сарана. По війні багато тих “асвабідателів” опинилося знову в таборах, бо як нас усвідомлювали наші “начальнічки”: “Горбатого тільки могила виправить”, або “Скільки вовка не годуй – він усе в ліс дивиться” (або все його в ліс тягне!) – свята правда. Поки доїхали до станції Угольної (вузлова станція на трасі Владивосток–Москва), нам усім у вагонах

закомпостували квитки на прохідні потяги в напрямку Москви, яких щодень проходило по п'ять на добу. Незважаючи на це, на ст. Угольній повно пасажирів, які цілими сім'ями з малими дітьми по 2–3 дні не можуть сісти в потяг тільки тому, що їде “спецконтингент”. Чекаючи на потяг, купив пляшку “медку” і першим же потягом відправилися далі, пасажири з дітьми продовжували чекати, бо – советська влада, опікшись на гарячому, продовжувала дмухати на холодне.

Їду вигідно на третій полиці, на якій звичайно валізи пасажирів, накритий фуфайкою з кулаком під головою – нам не привикати. Харчувалися скромно, бо порахували, що мені повинно вистарчити 65 карбованців, ще й до того 50 копійок. Крім цього мені з особового рахунку повернули 270 карбованців – скромно повинно вистачити. Та тут ще при моїй допомозі їде колишній напарник з бригади Сашка Шевціва, в якого при звільненню на особовому рахунку не залишилося нічого. Хотів залишитися підзаробити, та я його вмовив не залишатися, бо пропаде серед цієї шумовини – вийшов у Хабаровську і більше про нього не знаю. І так про харчування – воно скромне і поживне, основне що їли – це квашений огірок з картоплею, яких ми так довго не бачили. Зупиняється потяг і всюди жінки з картоплею та квашеними огірками – добре знають, хто їде та що колимчанам треба – ціна поміркована, бо за огірок та 2-3 картоплини треба заплатити один карбованець, а кип'яток на кожній станції безкоштовно.

В Улан-Уде купив славнозвісний забайкальський делікатес – омуль “з душком”. Нічого в ньому особливого, так і не второпав чому цей омуль ціниться саме “з душком” (тобто несвіжий, з запахом), мабуть тому, що край, то і звичай. Їхали автобусом до Магадана, сиділи там два тижні, морем шість днів, потягом з Угольної до Сталінська п'ять діб – майже місяць у дорозі.

Останні два дні з пустою кишеною, як не стримувався, все одно “душа не витримала”. Задовго ми жили не думаючи про завтрашній день, за нас думали “партія та уряд”. Та світ не без добрих людей, познайомився з Ланчевичом – земляком, який після звільнення їхав до жінки з дітьми туди, де і я – тобто в Байдаєвку. Розговорилися і я доїхав з ним щасливо, не голодаючи.

В нашому вагоні дві провідниці – одна москвичка, друга з Ворошиловська, що на Далекому Сході. Чоловік останньої механік нашого потягу все її ревнує і б'є. Часто бачимо заплакану, на наші запитання не відповідає, бо ми вийдемо, а чоловік залишиться. Проїхали станцію Тайга, незабаром Юрга – в ній пересадка на Кемерово. Стою з валізою в тамбурі, готовий до виходу, коли чую слабкий крик: “Допоможіть!!!”. Відкривши двері в службове купе, бачу механіка який душить свою дружину. Схопив його за руку та питаю, що він робить – у відповідь дістаю удар кулаком в обличчя. Взявши за буйну чуприну стукнув дурня двічі головою об стінку, а Зоя, вирвавшись, втекла. Тут же товариші подорожні, спитавши в чому справа, відчинили двері вагона і викинули на ходу механіка з потягу. Все це було вже біля семафора і незабаром потяг зупинився на станції Юрга, де я з товаришем зійшов, що було дальше не знаю.

ЕПЛОГ

Повернувся в Байдаєвку, де чужі, а тепер такі рідні, названі батьки пригорнули та заопікувалися мною. Почав знову працювати в шахті забійником у нарізках, а згодом, пройшовши навчання, підривником. Познайомився з майбутньою дружиною і в січні 1957 року обвінчалися, а в травні 1958 року разом з братом дружини повернулися на рідну землю у село Рудники Миколаївського району Дрогобицької (тоді) області. Вся родина дружини: мати, батько та молодший брат були депортовані в жовтні 1947 року в Байдаєвку. Сестру Анну, станичну УПА в рідному селі, було заарештовано та засуджено на 10 років ув'язнення і покарання відбувала в Інті на Воркуті, інша молодша сестра залишилася сама, та й переховувалася в тіток, пасучи корів. Згодом переїхала в Байдаєвку, де закінчила середню школу, санітарний технікум, а згодом Томський медичний інститут – стала лікарем, працювала рентгенологом, зараз фтізіатром. Дружина уникнула депортації, бо тоді працювала вчителькою в сусідньому селі. Згодом все-ж було заарештовано, бо: “Хоча ми і знаємо що ви хороша людина, але ваша сестра заарештована, а батьки репресовані”. Звідси і такі відомі нам “оргвисновки” – рік митарств у тюрмах та пересилках, а далі рішенням “особого-совещання” (ОСО) потрапляє на спецпоселення в Красноярский край.

З дружиною Наталкою. Січень 1957р.

В глухому сибірському селі не знайшлося для неї кращої роботи як свинаркою або конюхом – вибрала друге, свинарками стали дві сестри з Латвії. Пропрацювавши рік в колгоспі, така роботяща і господарча, дівчина залишилася... в боргу перед соціалістичним господарством?

В цей час батько невпинно писав у всі можливі інстанції поки не добився дозволу на переїзд її до сім'ї в Байдаєвку. Там працювала в шахті, а згодом у кравецькій майстерні. Звільнившись з таборів, сестра Анна у Воркуті вийшла заміж за колишнього політв'язня – вояка УПА. В 1957 році переїхали до нас в Байдаєвку і ми допомогли їм побудувати хату, повернулися на рідну землю в 1970 році.

В травні 1958 року з дружиною та її братом Олесем вирішили повернутися на Батьківщину. Батько дружини помер у Байдаєвці, де і похоронений, мати (теща) залишилася з Анною. Їхали через Москву, де і побували в Кремлівських церквах (в дверях працівник “музею” просив відвідувачів знімати ... головні убори! Де ще в світі може бути така “культура?”). Згодом бачив ще й не таке, коли відвідав Софійський Собор у Києві. Тут знімати головні убори не просив ніхто і вгодований мордатий хам стояв у шапці на голові. Це все робилося “з принципу” – я мов атеїст-комуніст, дивіться і подивляйте – такий собі “гомо советікус”.

Після відвідин Кремля з дружиною та двома старшими жінками, які їхали під нашою опікою, поїхали на Виставку Досягнення Народного Господарства (ВДНХ), а швагер надумав подивитися на “Ільча” в Мавзолею, не знати, хто з нас більше скористав. Про Мавзолей гарний анекдот: “Їхав чукча в Москву і численні сородичі надавали йому багато доручень – бо треба було багато дечого. Він відказувався, мов не знаю Москви і не знаю, де що купити – порадили дивитися в Москві, де велика черга, бо там обов'язково щось “дають”. У Москві, побачивши чергу до Мавзолею (а щоб туди потрапити треба було вистояти не менше 3-ох годин), став в чергу. Повернувся в рідний Анадир чи Ельзин і на запитання, чому нічого не купив відповів, що поки черга дійшла до “продавця”, той помер!!!”. Під вечір ледве допленталися до “Київсько вокзала” і поїхали далі.

Повернувши на рідну землю, приютилися у найбіднішої тітки, чоловіка якої було забрано “визволителями” визволяти народи Європи, та й пропав безслідно. Залишилася з двома малими діточками, а про чоловіка годі було щось довідатися – казали, що втік в... бандьори, так і маялася на панщині в колгоспі – пригадалося славетне: “нема людини, нема і проблеми”. Приписали нас тимчасово, а на роботу, також тимчасово, вдалось влаштувати на Роздільський сірчаний комбінат. Сірчаний комбінат – дуже шкідливе виробництво і основною робочою силою на ньому були колишні політ’язні та депортовані, на щось краще годі було розраховувати. “Чесних советських людей” засилали в Галичину з усього ССРСР для укріплення советської влади – основне гасло: “Кадри вирішують все!” втілювалося невпинно і послідовно (пригадайте: “Знаємо, що він сучий син – та це наш **сучий син!**”).

У селі в дружини була і дальша рідня, були і прості люди, яким небайдужа була доля невиннодепортованих родичів. Деякі приписувалися без всяких перепоп, іншим – часто хворим та немічним, у приписці вперто відмовляли. Приїхав представник обласного управління КГБ у Дрогобичі в районне відділення міліції і мене викликали для “співбесіди”, а через два дні приказали до 24 годин вибратися за межі області.

На сімейній нараді виявилось, що в Донбасі проживає родич тещі, і я вирішив до нього їхати. Проживав він у колгоспі, віддаленому 3 кілометри від Білопілья, де мене прийняли на роботу в шахту підрильником – в шахтах завжди бракувало кваліфікованих робочих. Знайшов помешкання та вислав телеграму дружині, очікуючи на її прибуття до мене. Та не завжди так буває, як того хочеться. В стволі шахти знайдено викинуту туди вибухівку, до того ще й електродетонатори, наші славні “органи” оперативно попрацювали і виявилось, що на шахті працює колишній політ’язень, який аж ніяк не заслуговує на довіру. А парадокс полягає саме в тому, що тими злісними порушниками і були найбільші та довірені “патріоти”. Якщо такі як я старалися бути завжди поза підозрою, то патріотам з партквитком у кишені було все “до лампочки”, були впевнені що їх ніхто підозрювати не стане, а в потребі партбюро заступиться.

Мене викликав головний інженер шахти і попередив що на цій роботі працювати мені відмовлено, пропонував довподоби іншу, бо кваліфіковані робочі були дуже потрібні. Не дав згоди на перевід а, прийшовши додому, побачив телеграму від дружини: “Повертайся, приписують!” – оце так приємна несподіванка. Виявилось, що за моєї відсутності побачив у Миколаєві дружину працівник КГБ, який пообіцяв мене приписати. Тоді це було велике табу, а тепер не секрет що в клопотанні про мою прописку були причетні родичі, в наших селах і сьогодні є великі родини (чи родинні клани), а свій “як не заплаче, то хоча, іноді, скривиться”.

Ціле своє свідоме життя провів я в ностальгії за невідомою мені, а так рідною батьківщиною. Ще малим хлопчиком мріяв побувати на батьківщині батька в селі Пушкарівка біля Верхнедніпровська та на батьківщині матері в Дубровиці на Рівненщині, мріяв побувати на Черкащині та поклонитися могилі нашого славного Кобзаря –Тараса Шевченка, на Хортиці, в Холодному Яру та де я тільки не мріяв побувати! Я щаслива людина, бо дуже багато з вимріяного збулося – не кожному це вдається. А хто ж я такий?

Родився у Варшаві, в сім’ї політичного емігранта – колишнього старшини Третьої Залізної Дивізії Армії УНР, виховувався та провів дитинство у Дрогобичі в Галичині. В 1942 році мене вивезли на роботи до Німеччини, де працював на заводі у Франкфурті-на-Майні. Приїхавши літом 1943 року до матері в Варшаву у відпустку, зголосився добровольцем у Дивізію “Галичина”, яку згодом перейменовано на Першу Дивізію Української Національної Армії (1 УД УНА), пройшов підстаршинський вишкіл, брав участь у боях з нашим найлютішим ворогом і був двічі поранений. Репатрійований пораненим насильно з Австрії у червні 1945 року, пройшов важку школу виживання лагерах Сибіру та Колими. Після звільнення в грудні 1955 року працював у шахті, одружився і повернувся на Рідну Землю. Працював слюсарем і здобув заочно середню, а згодом і середню спеціальну освіту. Працюючи постійно, підвищував свою майстерність – від слюсаря та згодом бригадира до майстра, виконроба і врешті старшого виконроба – начальника дільниці в спеціалізованому ремонтно-будівельному управлінні аж до виходу на пенсію.

Побудували з дружиною хату та посадили садок біля неї, врешті виростили гідну зміну – значить життя прожили не даром. Син інженер, а дочка санітарний лікар-поженилися і знову росте надійна нашої молодій Державі зміна – думаю, що все-ж я щаслива людина.

На кладовищі біля Золочева. 2000р.

*З вояками УПА Миколаївської Станиці на св'яткуванні
річниці створення УГВР. Сприня Самбірського р-ну.
Серпень 2001 р.*

*З побратимами з Миколаївської станиці ОУН-УПА
біля зруйнованого пам'ятника воякам Дивізії "Галичина"
на горі Жбир у Ясеніві. Липень 1999 р.*

МИ ЩЕ ЖИВІ І ПАМ'ЯТАЄМО

Вже 12 років маємо незалежну Українську Державу, а редактори-українофоби російськомовних газет продовжують чорну роботу знеславлення та оббріхування всього для нас дорогого і святого. У тих писак подивугідне відчуття і розуміння відгадувати побажання “хазяїна”, добре вивчили правила поведінки і життя в радянському суспільстві, де вирішальним завжди було слово цензора з партійного відомства. Що змінилося і що маємо тепер?

Цензури (ніби) немає та сама суть комуністичної мудрості – “побут визначає свідомість” залишається і надалі актуальною, інакше не відчувало б наше суспільство такого шаленого потоку брехливої, і на жаль, безкарної дезінформації. За все треба платити, а гроші опинилися, завдяки “високому професіоналізмові”, в руках колишньої злочинної партноменклатури, – от де наші ЗМІ, тобто преса, радіо і телебачення.

Друкують у нашій незалежній суверенній Україні, ще й до того в столиці Києві, суспільно-політичну газету “Кієвській Телеграфь”, засновану ще в...1859 році. Що це за газета і як вона появилася? Політично-наукова і літературна газета російською мовою, виходила двічі на тиждень у Києві у 1859–76 рр., прихильна до українських справ: з 1874 (ред. Ю.Цвітковський) була неофіційним органом Київської Громади, дописували тут, побіч росіян, В.Антонович, М.Драго манов, Ф.Вовк, О.Русів, П.Чубинський, П.Житецький, Я.Шульгин та інші. Це дані з “Енциклопедії Українознавства”, не знаю що пише “УРЕ” і тому запитання:

1. Де пропадала ця газета 125 років – з 1876 до 2001 року?

2. Чому газета перестала бути прихильною до українських справ нині?

Сьогодні ж, коли ледь животіють українські газети, все ж знаходяться “спонсори”, які щедро допомагають відновлювати давно забуте чуже і так нам вороже.

Появилася брехлива і тенденційна стаття спеца з “Центра оцінки політичних ризиків” С.Гончарова – “Борьба за свастику” (№ 15 (108)). Що це за центр, в якому працюють такі некомпетентні люди? Насторожує сама назва – чому боротьба за свастику і чому у політичному житті України посилюються неофашистські тенденції?

Якось газету з такими славними “проукраїнськими” традиціями не хвилює жахлива русифікація, потуги реставрації злочинного комуністично-більшовицького режиму, “помічаєте в чужому оці скалку і не бачите в своєму колоді”.

Наша Дивізія ніколи не боролася за свастику, а проти одіозних серпа і молота. Щоб читачеві було все зрозуміло постараюся, як ще живий учасник, висвітлити хід подій так як це насправді було, а не як комусь хотілось би.

Братня дружба з Росією почалася з 1169 року, коли суздальський князь Андрій сплюндрував Київ. Дальші чвари наших князів призвели до повної руйни і поневолення монголами, а згодом Польщею. В 1648 р. гетьман Богдан Хмельницький очолив визвольну боротьбу, внаслідок якої Україна попросила допомоги в “єдинокровного і православного” московського царя. Ця “допомога” чи “опіка” призвела до втрати державності і ми майже 340 років томилися в цупких обіймах “старшого брата” або просто в московській неволі.

Були спроби звільнитися з “братніх обіймів” та все даремно, врешті, коли українці виступили в лютневій та жовтневій революціях, їх знову спритно обдурили і під лозунгами інтернаціональної солідарності постаралися загнати в ще більше рабство. Україна стала “рівною серед рівних” і як наслідок повна соціальна і культурна деградація, колективізація, русифікація і страшенний, небачений в цивілізованому світі, голодомор (геноцид), внаслідок якого загинуло від 7 до 10 мільйонів українців, зокрема жінок, дітей, стариків, про яких так “піклувалися в країні розвинутого соціалізму”.

Та було в нас багато таких, які у вчиненні цього злочину ще сумнівалися, просто неможливо було повірити в таке варварство. Дочекалася Західна Україна “визволення” – і пішло, і поїхало, вже в 1940 було заарештовано і депортовано кожного десятого жителя Галичини, врешті масові розстріли в’язнів у тюрмах при втечі “непобедимої і легендарної” – як наслідок героїчна десятирічна боротьба з жорстоким ворогом славної УПА, виявилось цілком логічним, і на часі створення Дивізії “Галичина”.

Можете пришивати епітети, які захочете – від цього суть не зміниться – була це Дивізія “Галичина” –згодом Перша Дивізія

Української Національної Армії (1 УД УНА), в якій вільно спілкувалися рідною українською мовою, співали українські пісні, мали духовну опіку і найголовніше були патріотами України, а не аморфного союзу інтернаціоналістів, який розвалився в один день, у зеніті своєї “могутності”.

Чи була хоч одна така національна дивізія в КА, в якій за спілкування рідною мовою потрапляли в списки неблагонадійних – хто сьогодні в Україні з ветеранів ВВв спілкується українською мовою? То за яку Україну вони життя віддавали? Згадайте галерників на піратських кораблях, забраних у полон і прикованих ланцюгами до лавок, щоб гребти, вони також “воювали”?

І все-ж була одна в РСКА за назвою українська дивізія №44 т.зв. Таращанська, яку сталінський ЦК постарався знищити, кинувши в літній одежі на 40° морози в Карелію, на прорив сумнозвісної лінії Маннергейма, після чого була викреслена зі списку діючих.

Автор статті іронічно завважує що Дивізія проходила вишкіл “цілий рік” – оце диво! В робітничо-селянську гнали “рідні брати” цілком невишколених та беззбройних хлопців з України під ворожі кулі – була нагода позбутися непокірних і таких ненадійних “хахлів”, як тут не згадати людиноненависницьку більшовицьку філософію: “немає людини і нема проблеми”.

За таємним наказом Сталіна від 12 січня 1944 р. СП №0047 чоловіків українців, особливо з Західної України, придатних для військової служби, без будь-якої підготовки і належного забезпечення зброєю гнали в першу лінію фронту під німецькі танки і кулемети. Тільки за один 1944 рік з областей Галичини до КА мобілізовано 192150 осіб (німці такого “права” не мали), на фронті загинуло 44730, повернулося додому інвалідами 15870. Ті, що не пішли до Красної Армії тікали в ліси, переховувалися, або записувалися в УПА. (В.Никифорук. “ОУН-УПА: Дорога з ночі”).

Інше свідчення: С.Цвілюк в дописі “Трагічний мартиролог моїх земляків”, який надруковано в газеті “Українське слово” №18 від 8-15.05.2002 р., пише: “12 січня 1944 р. Сталін видав таємний наказ (цікаво чи хто додумається опублікувати ті всі “таємні накази” злочинця №1 у світовій історії), згідно з яким солдатів-українців

кидали на першу лінію фронту. З них, з молоді 1925–1927 року народження формувалися передові частини, яких без військової підготовки та з мінімальним озброєнням кидали на прорив на найважчі ділянки боїв.

Просування вперед таких “проривних” частин прикривали спеціальні заплічні “заградительніе отряди”, що дихали в потилицю приреченим смертникам. Тож переважна більшість юнаків гинули, не встигнувши набратися досвіду. Сьогодні достовірно відомо, що завдяки таким частинам советське командування що, як відомо, “за ціною не стояло”, вирішувало багато бойових завдань. Цьому є свідчення доктора історичних наук, професора з Вінничини, учасника ВВв.

Гарно пише А.Руцький у книжці “Голгофа” на стор. 161 про бажання взятого у полон вояка РСКА, воювати в УПА. Коли його спитали про причину такого рішення, відповів: “Нашу роту (сотню) кинули на німецькі кулемети і були великі втрати... Коли спитали офіцера, навіщо ви губили стільки людей, той відповів: “Хрен с німі, ето всьоравно хахли” – ось вам і “братерство”!

Так чинили з нами ріднесенькі брати – інтернаціоналісти, вороги ж – німецькі фашисти з нами так не чинили, а школили аж цілий рік і озброїли найкращою, тоді, зброєю. В рядах Дивізії було вишколено до 600 старшин (офіцерів) та до 2000 підстаршин (сержантів) і це все мав бути (за задумом нашої національної еліти), кістяк майбутньої Національної Армії України.

У статті, Ви, так іронічно пишете про воєнних капеланів: “присутність священників було нормальним явищем у “расово неповноцінних” інонаціональних формаціях СС. Мулли заспокоювали душі хорватів – мусульманів і боснійців з 13-ої та 23-ої ваффен – гірничострілецьких дивізій СС: “Хандшар” і “Кама”.

Скільки брехливого цинізму, 23-ою дивізією була голландська “Недерлянд”, була ще 21-ша албанська “Скандербег”. Щодо “заспокоєння душі”, то в РСКА були “святенники” набагато кращі, звали їх політруками та комісарами – писати про їх “подвиги” не вистачить паперу, це були очі і вуха злочинної партії.

В останніх днях червня 1944 року, по закінченні вишколу Дивізію перекинута під Броди, де в складі 13-го армійського корпусу

протягом двох тижнів розбудовувала другу лінію укріплень. 13 липня розпочався наступ Советської Армії і весь корпус опинився в котлі. Перевага КА була вражаюча: – в людях у 5 разів, гарматах і мінометах у 6-7 разів, в танках і самохідних гарматах у 3-4 рази (Історія Великої Вітчизняної війни ССРСР).

В оточенні опинилося 7 дивізій, котрі вели важкі оборонні бої до 22 липня, після чого 60–70% вояків Дивізії вирвалися з котла, щоб далі продовжувати боротьбу. Ви так зневажливо пишете що: “і українські, і другі “ваффен” плохो дрались, чого за собственно німецькими соєдінєніями СС не наблюдалось”. Ви забули що в рядах Дивізії були хлопці з усієї України, а “бандерівці” добре вас потріпали – це і були ті самі хлопці, на згадку про яких у вас і через 50 років судороги і спазми, або по вашому “поджілкі трясуться”, чого ще і тепер так боїтеся?

Даліше факти: Дивізія була укомплектована і вишколена – три піхотні полки по 2 курені (батальйони), №№ 29, 30, 31, артилерійський полк та запасний №14 і всі частини згідно штату : пробоевий курінь фізільєрів, саперний, штабні сотні та протипанцерні в кожному полку, допоміжні служби тощо.

Далі: “з 14 тис. багнетів під Броди добрались тільки 11 тисяч ... на 17 липня, в день коли советські війська, прорвавши першу смугу оборони вермахту, вийшли на укріплення “наших” есесівців, в її рядах не було і 10 тисяч чоловік. За одну добу дивізія була знищена ураганним вогнем, і згодом добита танками при відступі”. Тут виникає запитання, що робила Дивізія до 22 липня, коли більше 6-ти тисяч вирвалися з котла?

Цікаво, що пише далі спец з “центру оєнкі політїческіх рїсков”, бо ці матеріали можна буде використати, коли будуть судити більшовицьких злочинців у процесі т.зв. “Нюрнберг-2”.

“Українських власовцев” (цікаво чи були російські бандерівці?), як і власовців натуральних, у полон брати заборонялося (ким?). Та “байци РККА” і не старалися брати такі “живі трофеї”, тому пораниених і тих, що хотіли піддатися (? – який цинїзм!) у полоні добивали (страсти 14-ої дивізії вбитими сягли 5000 чол.). Тільки 3 тисячі (здебільшого німці) вирвались з котла, декілька сотень німців примкнули до УПА, останні просто поховалися. На цьому “фронтвий

етап” боротьби з більшовизмом для дивізії завершився... “Цікаво, щоби то було, коли б наші “воріженьки” довідалися хоча б про один факт вбивства нашими вояками полоненого КА? Було ж полонених чимало. З написаного видно, що три тисячі просто... загубилися, не враховуючи тих, які опинилися в полоні.

А спитати про тих які опинилися в полоні є в кого, бо батько “почотного президента” газети не так давно залишив посаду начальника СБУ України (тобто українського КГБ), і є нагода отримати довідку про вояків Дивізії, які восени 1944 року знаходилися в полоні та ПФЛ (перевірочно-фільтраційних таборах).

Цікавий розділ публікації – “Епопея трусости” (боягузтва), в якому довідуємося що “при першому зіткненні з ворогом Дивізія “ударилась в бегство”. Сім дивізій разом нараховувало 32-35 тисяч, а за даними М.А.Полушкіна – “На сандомірском направленні” – “у ході жорстоких боїв було знищено більше як 30000 вояків і офіцерів, 17000 взято в полон” – то вже 47000? Тепер стосовно “трусости”. В жовтні 1941 року в подвійному котлі “В’язьма-Брянськ” німці оточили 800000 вояків РСКА, цілих три фронти, і перевага піхоти була в 1,25, танків в 2,2, гармат і мінометів в 2,1, авіації в 1,7 рази (Г.К. Жуков. Спогади), тоді епопеї трусости не було, було тільки героїство? (Був ще київський котел – 600000 вояків, а також мільйони в полоні).

І так з 11 тисяч що найменше прорвалося 6 тисяч – три пішли в УНА а три повернулися у вишкільний лагерь, щоб у реорганізованій Дивізії продовжувати боротьбу. А як було насправді?

Подивімося на конкретні дані з Миколаївського району Львівської області. Я особисто анкетував 145 колишніх вояків Дивізії і ось який результат: зі 145-ти учасниками боїв під Бродами були 120, з них 20 чол. – 16,8 % загинули в боях, 24 чол. – 20,1 %, потрапили в полон, вирвалися з оточення 75 чол. – 63 %. Цікаві дані про тих, котрі вийшли з оточення і повернулися додому: 39 чол – 52 %, пішли в УПА, з них загинули в подальшій боротьбі 25 чол. – 64,1 %, інші були репресовані – тюремне ув’язнення, депортація чи в кращому випадку факт приховання боротьби, 5 чоловік були забрані в КА і двоє з них, вже в робітничо-селянській, репресовані, один загинув, а двоє воювали до “перемоги” – така істина.

Друге формування Дивізії порівняно з першим проходило значно зручніше. Озброєння і устаткування прибували, якщо навіть не в такій великій кількості як раніше, але планово, так що не виникали перебої в навчанні. Для нового формування Дивізії диспонувала таким числом вояцтва:

Поворотці з-під Бродів близько 3000

Вишкільно-запасний полк близько 8000

Разом 11000

Склалося ще так щасливо, що саме в цей час закінчився останній вишкільний курс для старшин (офіцерів), на який Дивізія післала 200 кандидатів, і вони тепер були до її диспозиції.. (за вишколи підстаршин Г.Д. Гайке не згадує). Щодо чисельності, то Дивізії не мала жодних труднощів, поповнення постійно напливало. (Вольф-Дітріх Гайке, шеф штабу Дивізії, “Українська Дивізії “Галичина” стр. 107).

30 серпня 1944 року на Словаччині, не без активної “допомоги ССРСР, який більше року закидав і школив диверсійні та партизанські відділи (знайомий сценарій) проголошено революційним комітетом національне повстання.. В епіцентрі подій опинилося до 140 тис. втікачів від комуністичної чуми наших земляків.. За відомим так добре сценарієм їх стали інтернувати в лагерь Лешть і Оремовий Лаз. “На початку листопада (насправді у вересні-жовтні), провівши ретельну розвідку в довколишніх селах, партизани загону Хвостикова ліквідували фашистських карателів на околиці Оремового Лазу (П.О.Величко “Татри пам’ятають”, стр. 222), – і розстріляли відомого професора, в якого найшли лист сина-дивізійника”. Так “воювали” з втікачами від “асвабідателів” партизанські загони і бригади – як це назвати?

“З Дивізії на захист втікачів брала участь бойова група Вільднера – один курінь, згодом була перекинута вся Дивізії і продовжувала в бойовій обстановці навчання.Після придушення повстання або сама здобула, або одержала від німецького командувача стільки зброї, що стала повністю озброєною і боєздатною” (В.Д. Гайке стр. 131).

В кінці грудня 29 полк було кинуте на закриття вилому фронтовій лінії на південь від Баньської Стявниці і він успішно завдання виконав.

“Постій на Словаччині виявився для Дивізії корисним з кожного погляду. Там вона озброїлася, в першу чергу здобуваючи собі зброю в партизанів: також підтримувала спокій і порядок у своєму районі охорони, набралася досвіду в протипартизанських діях і досягнула високу фізичну вправність завдяки маршеві і діям у гористій місцевості, там вона набула досвіду у фронтових діях з Червоною Армією, коротко кажучи – вона не могла мати кращого бойового навчання... З наслідків на Словаччині Дивізія могла бути зовсім задоволена. Із Словаччини вона вийшла як боездатна і оперативна одиниця” (В.Д. Гайке “Дивізія “Галичина”, стр. 150).

У половині січня маршовим порядком Дивізію було перекинута у Словенію в район Марібора, де продовжувала вишкіл, заодно охорону важливих об’єктів і поборювання партизанів. Стосовно партизанського ватажка Тіто, то старші віком добре пам’ятають епітети, якими так щедро нагороджували “союзника” партія та уряд при суцільній акробаті всього “советського народу” – нема чого лити крокодилові сльози.

“В дивізію був влитий так званий “Волинський легіон” (напівбандитське формування яке виконувало поліцейську службу в боях з партизанами), і клієнти окружних тюрем.. “Довербовка” проводилася також по таборах військовополонених”. Як все гарно і переконливо. Виявляється, якщо були “формірованія” напівбандитські, то були і... бандитські? Назва легіону “легіон самооборони” говорить про його характер. Все вірно – бандитських з’єднань було дуже багато, і були ними багаточисельні спеціально вишколені опер- та спецгрупи, які під маркою повстанців принесли багато горя нашому народу. Насліддили облавці – чекісти, про яких народ складав пісні:

Раз-два-три-чотири, лізуть до комори

Забирають все підряд – шукають бандьори...

“В лютому 1945 року, згідно з планом з’єднання всіх дрібних українських військових частин в Українську Національну Армію, до Дивізії прибув один охоронний курінь, сформований з українців Волині, який раніше діяв на Волині і Холмщині” (В.Д.Гайке). “Легіон постав як партизанський загін в березні 1943 року і належав до

організаційної сітки ОУН. Мав завдання охороняти українське населення перед німцями, польськими і совєтськими партизанами” (О.Городиський “Два дні в партизанці”, “Самостійна Україна” ч.2).

У кінці березня німці прийняли рішення Дивізію роззброїти, щоб цією зброєю озброїти перекинута з Італії частину, але нічого з цього не вийшло. Радянською Армією був прорваний фронт на південь від озера Балатон і Дивізія отримала наказ закрити прорив на відтинку біля міста Фельдбаху.

Слово “спецу” з Центру оцінки: “німецьке командування прийняло рішення використати 14-ю дивізію СС в обороні Австрії від радянських військ біля міста Грац. Наївні люди. При першій сутичці хоробрих вояків з двома – трьома десятками радянських легких танків українська дивізія “ваффенгренадирів”, покинувши троти і загубивши коней (а це означає, що був покинутий весь допоміжний персонал і поранені, покинуто значну частину артилерії), розпалася на дві групи, і направилася до демаркаційної лінії межі військами союзників, де під видом польських громадян здалися в полон англійцям.

Історія заботливо зберігає число загинувших, яке привело до другого розгрому української дивізії СС – 2 вбитих і 11 поранених”.

Прошу прощення за використання цієї фантастичної брехні “мовою оригіналу”, просто хочу, щоб було більше переконливо. Найбільше цікаво, що подані факти навпаки – тобто коли ми 4 квітня вдарили – втікала “непобедімая”, точно так як описує “телеграфіст”. До останнього дня війни продовжувалися важкі оборонні бої, в яких загинуло більше 1100 вояків Дивізії. Вони захоронені на цвинтарях в Фельдбаху, Гнасі, Бад Гляйхенберга, Бірнбавмі, Санкт Штефані і Траутмансдорфі. Вояки Дивізії звільнили багато населених пунктів, в яких “асвабдітелі” встигли наробити злочинів, як в містечку Траутмансдорфі, де дев’ятеро згвалтували 12-ти річну дівчинку. Може тому так привітно зустрічають колишніх вояків Дивізії місцеві жителі, а школярі доглядають за могилами побратимів.

8-го травня о 14-00 перший курінь 29 полку останнім покинув окопи і прикривав організований відступ до союзників-англійців, хто такі “совєтські асвабдітелі” ми знали прекрасно і тому самі вибирали

місце неволі. Згодом у таборах в Італії більше 10-ти тисяч дивізійників перевіряли репатріаційні комісії (контррозвідка “смерш”) майже два роки – як не дивно злочинців не виявили. Не знайшли злочинців і комісії в Англії, Канаді, США які нас так прискіпливо перевіряли.

То чого бісяться ще й тепер у незалежній Україні всякі “телеграфісти” – якщо ми злочинці, то зверніться з позовом до суду. Коли український відмовить, то є ще міжнародний в Гаазі, де судять саме злочинців-комуністів. З такою ненавистю пишете про “імпортних українців”, яких вся провина в цьому, що вижили, що не вдалося запроторити в тюрми і лагерь, і фізично знешкодити. Про російських “емігрантів” не пишете нічого, ці мають більші права в Україні, ніж корінне населення. Зараз учасників “великой отечественной” і героїв ССРСР в Україні більше як в Росії, всі мають нечувані пільги – за що? Хіба вони захищали Україну, коли навіть на 10 році незалежності нехтують державною мовою – де ще є така країна в світі.

На завершення маленький анекдот: стрічаються в ньюйоркській дільниці Бронкс два емігранти з колишнього ССРСР. “Привіт Арон, ти вже вивчив американській язык?”. “Зачем мне учить етот язык, я в Америку не хожу”. Тому російськомовні кияни і не вчать українську мову, бо “не ходять в...Україну”. Сумно.

Ще про нашу молодість і молодь. “На призовні пункти прийшло багато людей старше 45 років і “випендріваючихся юнаків віком до 17-ти”, і одних, і інших, до того слов’ян, німці в 1943-му в армію не брали, і про це знав кожний “остарбайтер” із “захудалого села” (на жаль не знає про це дотепер грамотний “телеграфіст” з Києва). Цікавий епітет про “випендріваючихся” – чи не були ними вихованці ленінського комсомолу і піонерської організації? Скажете – яке святотатство. Може і вірно, бо яка вина зомбованого молодого “патріотично” вихованого покоління? Та це вже питання політики злочинного комуністичного режиму.

Ви не знаєте, або “забули”, як у 40-х роках піонервожаті та комсомольці-активісти ходили обвішані значками: посилено готовилися до війни в воєнних іграх – це було “патріотичне виховання”, дотепер нічого не знаєте про “Пласт”, “Сокіл” чи “Тризуб” – таке виховання нашим ворогам непотрібне.

Однак система комуністичної твердолобості почала тріщати. Так, у 1956 році було створено Республіканську комісію з питань реабілітації жертв сталінських репресій. Протягом 1956–83рр. комісія реабілітувала 310 тисяч громадян. За період 1989–1991 рр. в Україні було реабілітовано 180 тисяч громадян, про подальшу реабілітацію мені невідомо. Всіх реабілітовано 490000 чоловік. Та тут найцікавіше із твердолобості, бо тих які вчинили ці злочини, – засудили півмільйона невинних, немає – це просто диво (А хто згадає про десятки мільйонів закатованих). На відміну від зомбованих комуністичним вихованням “комсомольських працівників” чи лжепатріотів “нашої” Держави ми, вояки Дивізії, про ці злочини добре знали. Боротися ж зі злочинністю – святий обов’язок чесного громадянина-патріота.

Львівська станиця Галицького Братства кол. вояків Дивізії “Галичина” (1 УД УНА). Львів 30.03.2002 р.

*Побратими в боротьбі
за Українську Самостійну Соборну Державу.
Дивізійник Леонід Муха і сотенний УПА Мирослав Симчич
як спадкоємці змагань попередніх століть.*

*На могилі Оксани Чучупак.
Пам'ятаємо про Холодноярську республіку,
попередників боротьби за Українську Державу.*

ДИВІЗІЙНИКИ МИКОЛАЇВЩИНИ

Коли в квітні 1943 року з'явилося оголошення про створення Дивізії Зброї СС “Галичина” (а не елітарної есесівської дивізії, як думають деякі наші співвітчизники, бо у німців питання “чистоти раси” було чи не найбільш провідним у їх ідеології), протягом 3-4 місяців зголосилося більше 80 (восьмидесяти?) тисяч добровольців, які прекрасно усвідомлювали, що нам, українцям, задарма ніхто нічого не дасть, а без своєї армії, свідомої та боездатної, просто не було що робити. Покликали до чинної служби лише 15 тисяч.

Це прекрасно розумів (в більшості) провід ОУН на чолі з ген. Шухевичем – “Чупринкою”, коли той проводив бесіди з чільними старшинами ДУН (Дружини Українських Націоналістів), які вже мали досвід боротьби.

Не мав права провід ОУН залишити поза увагою, без нагляду, десятки тисяч юнаків – майбутніх потенційних старшин та підстаршин, врешті вояків майбутньої Української Армії – а саме така мета була Дивізії “Галичина”. Тоді ж у німецькій армії (чи на кінець війни) було до 200 (двохсот?) тисяч українців, хотіли ми того чи ні, і це були реалії цього часу. Не завжди логічними були вчинки окремих керівників організованого підпілля, коли почали звинувачувати молодих ідейних хлопців у зраді ідеалів – ці сумнівні звинувачення виявились безпідставними, бо ще до закінчення вишколу майже 600 вояків Дивізії (вже вишколених) дезертирувало в УПА під час наданих їм відпусток. Після битви під Бродами, де Дивізія пережила шалене випробування, ряди УПА поповнили до трьох тисяч прекрасно вишколених вояків, підстаршин та старшин, всіх родів зброї.

На цей час це була єдина Українська Дивізія (не враховуючи напіввійськові партизанські з'єднання УПА), в якій вільно спілкувалися рідною мовою, співали українські патріотичні пісні, а також мали духовну опіку (якої у військах СС взагалі не було).

Чи мала право на існування така Дивізія в Советській Армії, коли ще сьогодні в незалежній Україні у генералітеті верховодять люди, які соромляться рідної мови і виховують нашу молодь на традиціях “непобедимої і легендарної Красной Армії”?

За два роки в Дивізії вишколено до 600 старшин та до 2000 (двох тисяч) підстаршин українців всіх видів зброї, хто нам ще міг дати такий вишкіл? Був командир артилерійського дивізіону майор Палієнко та саперного куреня майор І. Рембалович, командир полку майор Євген Побігущий та командир куреня сотн. Бригідер, врешті сотник Д. Паліїв – головний захисник прав українців. А сотенними були переважно українці – бували старшини ДУН, УГА та армії УНР – у перспективі майбутні командири полків чи дивізій.

Після прориву з бродівського оточення на Тернопільщині з'явилися сотні: “Лисоня”, “Буйні”, “Бурлаки”, “Рубачі”, “Голки”, “Галайда I” та “Галайда II”. Поповнили ряди УПА дивізійники на Засянні та Холмщині, в Карпатах. Багато з них “пропали без вісті”, або “загинули трагічно” безіменними, про багатьох зберігається пам'ять як про борців за нашу незалежність.

Так і не з'ясовані суперечливі дані про долю тисяч дивізійників, наші шановні “історики” так і не можуть визначити, скільки нас загинуло в Бродівському оточенні – 1,5 чи 8 тисяч? А скільки вояків Дивізії поповнили ряди УПА? – тут повний інформаційний вакуум.

Важко робити висновки, беручи цілу Дивізію, може краще почати збирати дані про кожен район окремо, поки ще дехто живе (!). Це копітка, а інколи і невдячна робота збирати дані про людей, яких доля розкидала по всьому світі. Просто вражає недружне та необ'єктивне ставлення до дивізійників (а водночас і до історії), упорядників Літопису УПА. Щоб не бути голослівним: в 11 томі Літопису з чотирьох районів згадується аж 10 (десять?) дивізійників. А як про нас пишуть: “забраний насильно до СС”, “здезертирував в УПА” і т. п. Що, серед нас не було добровольців? Чи були ми всі такі барани? – це дуже болюча тема навіть для істориків об'єктивних. Чому?!

Щиро вдячний побратимам-дивізійникам за допомогу у становленні істини: О. Міджаку, С. Гладкому, М. Байді, Г. Михайліву Г. Дмитришину та братові пропавшого під Бродами М. Маційовського – Ярославу, всім, які допомагали як могли, кого забув – прошу вибачення.

СПИСОК ВОЯКІВ ДИВІЗІЇ “ГАЛИЧИНА”

1. **БАЙГЕРТ Северин** (*1895 с. Дорнфельд (з 1939 року Тернопілля). Агроном, поручник УГА, працівник Головної Управи дивізії “Галичина”.

2. **БАЙДА Микита** (*1924 с. Вербіж). Вишкіл у Судетах та Тарб (Франція). Під Бродами в 3/29 полку. Полон та ПФТ (перевірконо-фільтраційний лагерь) в Сталіногорську Тульської області, потім на спецпоселенні.

3. **БАКАЙ Петро** (*1942 с. Вільхівці, +?). Вишкіл в Ольденбурзі та Нойгамері. Під Бродами в 3/30 полку, подальша доля невідома.

4. **БАЛАНДА Йосип** (*1924 смт. Розділ, +1994). Вишкіл в Нойгамері, штурман. Після повернення з оточення під Бродами потрапив в КА (Красну Армію).

5. **Белей Михайло** (*1914 с. Братківці Івано-Франківська обл. +1988 Миколаїв). Вишкіл у польській армії та в Дивізії в Нойгамері. Учасник боїв під Бродами в артилерійському полку. Після повернення переховувався до 1950 року. З сім'єю депортували в Томську область на спецпоселення до 1956 р.

6. **БЕНДИНА Іван** (*1920 с. Раделичі, +2000). Вишкіл в Кобленці, виступ у 4/31 полку. Після Бродів в УПА до 1947 р. Заарештовано та засуджений на 10 р. Відбував покарання в Казахстані та на Воркуті.

7. **БЕНДИНА Михайло** (*1921 с. Раделичі). Вишкіл в Кобленці. Під Бродами в 4/31 полку. Полон та ПФТ в Кемеровській області. Засуджено на 25 років. Відбував у Горьковській області, працюючи на шахті. Голова Львівського братства бувших вояків 1 УД УНА (Дивізії “Галичина”).

8. **БІЗАНЦ Альфред** (*1890 с. Дорнфельд (Тернопілля), +Москва 1951). Підполковник УГА та Армії УНР, один з ініціаторів та головних реалізаторів т. зв. Чортківської офензиви. Під час Другої світової війни референт українських справ в управлінні ГГ і Дистрикту Галичина, Голова Військової Управи дивізії “Галичина”, заарештовано більшовиками у Відні в 1945 р. Помер у Москві в тюрмі в 1951 році (лист до родини).

9. БЛИК Олексій (*1923 с. Красів). Вишкіл в Ольденбурзі, під Бродами в 3/29 полку. Повернувся з оточення. Завдяки тому, що приховав минуле, не репресований.

10. БЛИК Тимофій (*1922 с. Дроговиже). Учасник битви під Бродами. Помер у Львові?

11. БЛОКУР Василь (*1914 с. Гірське, +1946 с. Рудники). Вишкіл у Дивізії, учасник боїв під Бродами. Після повернення з оточення через захід зі зброєю в руках, був в УПА, жив нелегально переховуючись, помер у кінці 1946 р.

12. БЛОКУР Микола (*1924 с. Горуцьке). Вишкіл у Дивізії, учасник боїв під Бродами, в Австрії в 14 полку, полон в Італії, еміграція.

13. БОБИЛЯК Микола (*1925 с. Добряни). Вишкіл в Нойгамері, в 29 полку. Після поранення під Бродами повернувся в Нойгамер, згодом воював у Словаччині, Словенії та Австрії, полон в Італії. Проживає в Чикаго (США).

14. БОБИЛЯК Михайло (*1922 с. Бродки, +Полтавська область). Учасник боїв під Бродами, потім повернувся в УПА. Заарештовано на 10 років, відбував покарання в таборах у Тайшеті (Іркутська обл.).

15. БОРСУК Степан (*1908 с. Розвадів). Голова збірної гміни повіту (району). Вишкіл у Гайделягрі, юнкер.

16. БОРЩЕВСЬКИЙ Іван (*1921 с. Києвець, +Канада). Вишкіл у Дивізії, по закінченню війни полон в Італії, помер на еміграції в Канаді.

17. БУРМАС Михайло (*1925 с. Розвадів, +1945 с. Устя). Вишкіл п/п (протипанцерний) в Ольденбурзі. Під Бродами в штабній сотні 30 полку. Після повернення з-під Бродів в УПА, загинув у січні 1945 р. в бою біля с. Устя.

18. ВАВРИЧИН Степан (*1922 с. Вербіж, +1990). Вишкіл у Судетах. Під Бродами в 3/29 полку, засуджено на 10 років.

19. ВАСИЛИШИН Іван (*1922 с. Бродки, +1996). Вишкіл у Нойгамері. Після повернення з-під Бродів в УПА, засуджений на 10 р.

20. ВАСИЛЬКІВ ? (с. Стільсько). Вчитель у Холмі і Миколаєві. Учасник боїв під Бродами, полон та ув'язнення на 10 років. Відбував покарання в Єрцево Архангельської області.

21. ВІНЯВСЬКИЙ Михайло (*1925 м. Миколаїв, +1944 Дрогобич). Учасник боїв під Бродами. Був поранений. Помер у шпиталі в Дрогобичі.

22. ВОЗІВ Михайло (*1925 с. Верин, +1944 Броди). Шофер при штабі Дивізії, загинув під Бродами.

23. ВОЗІЙ ? (*1920 Миколаїв, +17.07.1944 Броди). Вишкіл у Дивізії, 29 полк, ст. стрілець. Загинув у бою під Бродами.

24. ВОЗНЯК Стефан (*1921 Миколаївський район, +4.03.1945 Югославія). Вишкіл у Дивізії, 6 сотня 30 полку, загинув у бою.

25. ВОЗНИЙ Іван (*1922 с. Бродки, +1944 Броди). Вишкіл у Гайделягрі та Нойгамері, загинув у боях під Бродами.

26. ВОЛОШИНОВСЬКИЙ Любомир (1920 м. Львів, +1985 м. Миколаїв). Курінний бунчужний у чині хорунжого. Учасник боїв під Бродами, полонений. В ПФТ Києва та під Москвою перекладач. Після звільнення працював головним бухгалтером на Миколаївському цементно-гірничому комбінаті (МЦГК).

27. ВОРОБЕЦЬ Дмитро (*1923 с. Горожанка). Вишкіл у Дивізії, в Словенії та Австрії в 6/30 полку, полон в Італії, еміграція.

28. ВОРОБЕЦЬ Михайло (*1924 с. Стільсько, +?). Вишкіл у Дивізії, учасник боїв під Бродами. Після повернення в УПА, загинув трагічно при нез'ясованих обставинах.

29. ГАЛІЙ Дмитро (*1922 с. Більче). Вишкіл у Дивізії, під Бродами в 13/29 полку. Поранений, після війни на еміграції у Франції.

30. ГАЛУЗА Роман (с.Черниця). Вишкіл у Дивізії ?

31. ГЕДЗ Ярослав (*1923 р. смт. Розділ, +1992). Вишкіл у Нойгамері. Після повернення з оточення під Бродами працював шофером, не репресований.

32. ГРНИК Михайло (*1923 с. Розвадів, +1995 м. Миколаїв). Вишкіл у Франції, під Бродами в 30 полку. Полон та ПФТ на Уралі в Кизилі.

33. ГЛАДКИЙ Володимир (*1924 с.Черниця +1945 Югославія). Вишкіл у Дивізії, загинув в Югославії?

34. ГЛАДКИЙ Степан (*1922 с. Демня). Вишкіл п/п в Ольденбурзі. Під Бродами в 14/30 полку. Після повернення в КА, заарештований в жовтні 1944 р. та засуджено на 10 р. Відбував

покарання в м. Свободному Читинської області. Проживає в с. Дроговиж.

35. ГЛАДКИЙ Теодор (*1896 с. Демня, +? с. Луб'яни). Колишній Січовий Стрілець та вояк УГА. В Дивізії десятник, учасник боїв під Бродами.

36. ГЛУХОВСЬКИЙ Євген (*1922 смт.ст.Розділ, +1992 Стрий). Вишкіл в артилерії. Учасник боїв під Бродами. Після повернення репресовано.

37. ГОРАК Павло (*1925 с. Добряни). Вишкіл у Нойгамері. Поранено під Бродами в 6/30 полку. Після лікування, брав участь у боях у Словаччині, Словенії та Австрії. Після закінчення війни потрапив у полон. Проживає в Гамбурзі (Німеччина).

38. ГОСТИНСЬКИЙ Йосип (*1921 с.Дроговиже, +1944 Броди). Загинув у бою під Бродами.

39. ГРАНДА Роман (*1923 Лемківщина). Вишкіл у Дивізії. Учасник боїв під Бродами. Після повернення з оточення, переселили з родиною в с.Крупське Миколаївського району.

40. ГРЕЩУК Федір (*? с.Київець, + Польща). Пройшов вишкіл у Дивізії, подальша доля невідома.

41. ГРИНЕНКО Роман (*1925 смт.ст.Розділ). Вишкіл в Ольденбурзі при зв'язку. Учасник боїв під Бродами. Повернувся з оточення. Не був репресований.

42. ГУЗІЙ Дмитро (*1923 с. Розвадів, +1950). Вишкіл в Ольденбурзі. Під Бродами був зв'язковим у 14/31 полку. Після повернення з оточення в УПА (псевдо "Ной"). Загинув у бою в 1950 р.

43. ГУМЕНЕЦЬКИЙ Михайло (*1922 с. Бродки, +1945). Вишкіл у Дивізії, після повернення з-під Бродів в УПА, загинув у бою.

44. ГУРАЛЬ Степан (*1929 м. Миколаїв). Член Юнацтва, вояк УПА. Засуджено на 10 р., відбував у Кінгірі (Казахстан) та Тайшеті (Іркутська обл.).

45. ДАНИЛКО Іван (*1926 с. Більче). Вишкіл в Ольденбурзі, подальша доля невідома.

46. ДАНИЛЮК Андрій (*1920 с. Більче). Вікінг-Дивізія, по війні на еміграції.

47. ДАНЧЕВСЬКИЙ Богдан (*1924 с. Сайків). Вишкіл у Дивізії, після закінчення війни полон в Італії, на еміграції в Англії.

48. ДЕМБІЦЬКИЙ Іван (*1922 с. Демня, +1998). Вишкіл в Ольденбурзі. Після Бродів повернувся додому, заарештовано та засуджено на 10р.

49. Дзявроник Михайло (*1920 с.Держів. Вишкіл у Франції, учасник боїв під Бродами

50. ДМИТРИШИН Георгій (*1922 с. Більче). Проживає в смт. Розділ. Вишкіл важкої протипіхотної зброї в Ольденбурзі. Під Бродами в 4/29 полку. Повернувся з оточення пораненим, згодом в УПА. заарештовано в жовтні 1944 р. та засуджено на 10 р., відбував на Печорі.

51. ДОСКОЧИНСЬКИЙ Володимир (*1926 м. Миколаїв, +1988 Тернопільська обл.). Учасник боїв під Бродами, полонено та заарештовано на 10 р. Після звільнення проживав на засланні в Кемеровській області, де було виселено сім'ю.

52. ДОСКОЧИНСЬКИЙ Павло (*с. Демня 1920, +1954 Колима). Вишкіл у Дивізії. Підчас відпустки здезертирував. Заарештовано в квітці 1944 та засуджено. Відбував покарання на Колимі, де і помер.

53. ДУДИЧ Михайло (*1924 с. Горуцьке, +15.04.1945 Шванберг Австрія?). В Дивізії в 14 запасному полку, загинув у бою?

54. ДУФАНЕЦЬ Степан (*1923 с. Сайків, +1965?). Вишкіл у 5 –му поліційному полку в Гдині. Скеровано на “айнзац” проти польської партизанки біля Холма. Перейшов в УПА – сотня “Ягоди” під псевдо “Стріла”, (дані переслав Р.Білоган з Буська), репресовано, працював на лісопівалі в Сибіру, повернувся в рідне село, де і помер.

55. ДЯТІВ Костянтин (*1925 с. Дубина). Під Бродами в 3/29 полку. Полон та ПФТ у Сталіногорську Тульської обл., згодом на спецпоселенні.

56. ЗАБОЛОТНИЙ Іван (*1925 с. Розвадів, +?). Вишкіл у Франції. Під Бродами в 7/29 полку, після повернення в УПА, пропав без вісті.

57. ЗАЛУГА Богдан (*1923 с.Вербіж). Вишкіл у Дивізії, проживає на еміграції в Стокгольмі (Швеція).

- 58. ЗАХАРКО Іван** (*1913 м. Миколаїв, +?). Вишкіл в Ольденбурзі, після прориву в УПА, пропав без вісті?
- 59. ЗМІЯ Григорій** (*1924 с. Сайків, +1969 Рівненська обл.). Під Бродами в 3/29 полку. Полон та ПФТ в Сталіногорську на шахті №23. Травмовано в шахті. Повернувся додому інвалідом в 1950 р. Дані опубліковані в списку полеглих, невірні.
- 60. Змія Іван** (*1922 с. Сайків). Учасник боїв під Бродами, згодом на еміграції.
- 61. ІВАНІВ Микола** (*1923 с. Верин, +1945). Вишкіл в Ольденбурзі. Під Бродами в 14/30 полку, після повернення в УПА, загинув при загадкових обставинах.
- 62. ІВАНОНЬКО Іван** (*1922 с. Бродки, +1998). Учасник боїв під Бродами, після повернення в УПА, заарештовано.
- 63. ІВАНЦІВ Микола** (*1890 с. Чернолево Галицького р-ну Станіславської обл., +1980 с. Рудники). Колишній Січовий Стрелець та вояк УГА, довгі роки незмінний голова тов. "Просвіта" в Рудниках. У Дивізії чотовий в артилерійському полку Учасник битви під Бродами. Після повернення заарештовано та засуджено на 25 років, відбував на Колимі.
- 64. ІВАХ Степан** (*1921 с. Стільсько, +1944 Броди). Вишкіл у Дивізії. Загинув у бою під Бродами.
- 65. КАВУТА Григорій** (*1924 с. Красів, +?). Учасник боїв під Бродами. Полон та ПФТ у Сталіногорську на шахті №23, згодом спецпоселення.
- 66. КАЛЬМУК Петро** (*1924 смт. Розділ, +1994). Учасник боїв під Бродами. Засуджено на 10 р., відбував на Воркуті. Після повернення працював головним бухгалтером на пивзаводі (броварні).
- 67. КАРПИН Іван** (*1923 с. Більче). Вишкіл у Гайделяґрі та Гдині. На еміграції в Торонто (Канада).
- 68. КАРПИН Теодор** (*1922 с. Більче, +1944). Трагічно загинув на вишколі.
- 69. КОМАР Дмитро** (*1924 с. Горущке). Вишкіл у Дивізії, на еміграції в Англії.
- 70. КОРОТЕНКО Василь** (*1918 Сх. Україна, +?). Колишній старшина КА. Проїшов вишкіл у Дивізії та був звільнений за станом

здоров'я. Засуджено на 10 р. таборів, відбував на Уралі. Перед вишколом проживав у с. Рудники.

71. КОСТИРКО ? (*1925 смт.ст.Розділ). Син пароха. На еміграції в Франції.

72. КРИВИЙ Іван (*1921 с. Розвадів). Вишкіл у Ольденбурзі. Під Бродами в 14/30 полку. Полон та ПФТ на Уралі, згодом на спецпоселенні до 1947 р.

73. КУЗІВ Антін (*1918 с. Дроговиже, +1945). Вишкіл у Ольденбурзі. Під Бродами в 14/30 полку. Після повернення в УПА, вбито при загадкових обставинах?

74. КУЗІВ Степан (*1916 с. Дроговиже, +?). Служив у польській армії. В Дивізії десятник – учасник боїв під Бродами. Заарештовано в 1945 р., відбував у Караганді (Казахстан), де і помер.

75. КУХАРСЬКИЙ Григорій (*1925 с. Добряни, +1944 Броди). Вишкіл у Нойгамері, загинув у бою під Бродами.

76. ЛАЗУРКО Григорій (*1922 с. Дмитрія, +1998 с. Вербіж). Під Бродами в 3/29 полку. Полон та ПФТ у Сталіногорську на 23 шахті. Згодом у Казахстані.

77. ЛЕСИК Василь (*1923 с. Розвадів, +1984). Вишкіл у Кобленці, під Бродами в 14/30 полку. Після повернення засуджено на 10 р. Відбував у Норильську. Загинув трагічно в 1984 р.

78. ЛЕСИК Володимир (*1921 с. Розвадів). Вишкіл у Кобленці, під Бродами в 14/30 полку. Після повернення заарештовано та засуджено на 10 р. Відбував у Норильську.

79. ЛОГАЗЯК Григорій (*1924 с. Більче). Учасник боїв під Бродами, проживає в США.

80. ЛОКАЧ Богдан (*1925 м.Станіславів, + Зах.Німеччина у 70 рр.).Учасник боїв під Бродами, повернувся з оточення пораненим.

81. ЛОКАЧ Зиновій (*1920 м. Станіслав, обл., +1944). Лікар, вишкіл у Граці – хорунжий. Після прориву з оточення під Бродами в УПА, загинув у лісах біля Ходорова – Бібрки. Проживав у м. Миколаєві.

82. ЛУКОМСЬКИЙ Степан (*1921 с. Розвадів, +1998). Вишкіл у Радомі – коваль. Учасник боїв під Бродами. Полон та ПФТ у Кизилі на Уралі, згодом на спецпоселенні.

83. ЛЮТИЙ Андрій (*1918 с. Березина, +1988, Львів). Вишкіл у Ольденбурзі. Учасник боїв під Бродами. Після повернення репресовано. Звільнившись у 1956 р., повернувся додому.

84. МАЙКУТ Йосип (*1921 с. Київець, + 1947 с. Острів). Вишкіл у Дивізії, учасник боїв під Бродами, після повернення з оточення в УПА, загинув в бою біля села Острів.

85. МАМЧУР Михайло (*1919 с. Черниця, +1991 м. Запоріжжя). Вишкіл у Дивізії, учасник боїв під Бродами. Після повернення засуджено до 10 років ув'язнення. Відбував покарання в Комсомольську на Амурі. Повернувшись в рідне село, був змушений виїхати в Запоріжжя через відмову в прописці.

86. МАЦІЙОВСЬКИЙ Михайло (*1925 с. Глухівець, +1944 Броди). Вишкіл у Гайделягрі та Нойгамері, загинув у бою під Бродами біля Олеська.

87. МАЦІЙОВСЬКИЙ Петро (*1915 с. Демня, +1975 с. Дроговиже). Вчитель-підстаршина. Учасник боїв під Бродами, полон та ПФТ у Сталіногорську, засуджено на 10 років, звільнено в 1954 році.

88. МАЦУК Роман (*1926 м. Львів, проживає у м. Новий Розділ). Вишкіл у Нойгамері, під Бродами в 31-му полку, після повернення з оточення заарештовано і засуджено на 10 років, відбував покарання на Воркуті в місцевості Чум на будівництві колії Воркута–Салехард.

89. МЕЛЬНИЧИН Зенон (*1923 с. Надітичі). Син пароха с. Молотів біля Ходорова. Учасник боїв під Бродами, вийшов з оточення, проживає в Англії.

90. МИТЬКІВ Петро (*1914 м. Миколаїв, +1944 Броди). Вишкіл п/п в Ольденбурзі. Під Бродами в 14/30 полку, загинув у бою.

91. МИСИК Іван (*1922 с. Демня, +1945). Вишкіл у Гайделягрі, учасник боїв під Бродами, після повернення з оточення загинув в УПА.

92. МИХАЙЛІВ Григорій (*1928 с. Добряни). Член Юнацтва 1 Львівського Братства бувших Вояків дивізії “Галичина”.

93. МИХАЙЛІВ Євген (*1924 с. Верин). Син пароха в Добрянах. Старшинський вишкіл у Бенешово, далі в артилерійському

полку в Словаччині, Словенії та Австрії. По закінченні війни полон, проживає в США.

94. МИХАЙЛІВ Юрій (*1926 с. Верин, +1944 Гута Пеняцька). Син священника, вишкіл у Гайделягрі і Нойгамері, під Бродами в 3/30 полку, загинув у бою.

95. МІДЖАК Олексій (*1921 с. Розвадів). Вишкіл п/п в Ольденбурзі, під Бродами в 14/30 полку – кулеметник. Полон та ПФТ на Уралі, засуджено на 25 років, відбував покарання на Колимі в Сусумані.

96. МОШОВСЬКИЙ Іван (*1022 с. Болоня). Вишкіл у Нойгамері, з Дивізією на Словаччині, в Словенії та Австрії. Полон в Італії, проживає на еміграції в Канаді.

97. МУХА Леонід (*1926 Варшава). Вишкіл в Гайделягрі і Нойгамері, підстаршинський – в Лявенбурзі. В бойовій групі на Словаччині, згодом в Словенії та Австрії в 4/29 полку, двічі поранено. В червні 1945 року насильно репатрійовано в ССРС, ПФТ в Байдаєвці Кемеровської обл., в 1948 р. заарештовано та засуджено на 25 років таборів, покарання відбував на Колимі. Проживає в Миколаєві.

98. НАГІРНИЙ Володимир (*1924 м. Стрий, + 1995 Миколаїв). Вишкіл у Нойгамері, під Бродами в 3/31 полку, після повернення з оточення в УПА, засуджено на 10 років таборів, відбував на Воркуті.

99. НИКОЛИШИН Василь (*1924 с. Надітичі, + 1994 с.Пісочна). Вишкіл у Ольденбурзі, під Бродами в 14/30 полку, повернувся додому, не репресований.

100. НИКОЛИШИН Петро (*1926 с. Демня +1944 Броди).Вишкіл у Дивізії, учасник боїв під Бродами, загинув у бою.

101. ОДНОРИГ Степан (*1924 с. Добряни, +1944 Броди). Вишкіл піхотної зброї – гранатометник. Загинув під Бродами біля Олеська.

102. ОПРИСКО Семен (*1925 с. Верин, +1945 с. Устя). Вишкіл п/п в Ольденбурзі. Під Бродами в 14/30 полку. Після повернення в УПА, загинув у бою в січні 1945 р. біля с. Устя.

103. ОПРИСК Григорій (*1925 с. Сайків + 1969). Вишкіл у Дивізії, учасник боїв під Бродами. Після повернення з оточення в

УПА, учасник бою біля В. Горожанни, заарештовано і засуджено, повернувся інвалідом.

104. ПАНЧИШИН Степан (*1921 с. Хоросно). Вишкіл у Гайделягрі, згодом підстаршинський. Під Бродами при артилерії. Проживає на еміграції в Бразилії, рідня в Миколаєві.

105. ПАНЬКІВ Андрій (*1922 с. Дроговиже, +1945). Студент медицини. Повернувшись з оточення під Бродами, потрапив до КА, загинув у кінці війни перекладачем на фронті.

106. ПЕТРИЦЯ Петро (*1928 м. Миколаїв, +?). Член юнацтва, заарештовано та засуджено на 10 років таборів, помер?

107. ПІДГОРОДЕЦЬКИЙ Онуфрій (*1919 с. Рудники, +12.07.1950 с. Раделичі). Вишкіл у Дивізії, під час відпустки перейшов в УПА (псевдо “Швейк”). Провідник підпілля та ОУН Меденицького району, загинув у бою.

108. ПОДОЛЯК Іван (*1927 с. Лодина р-н Н. Устрики, +сmt. Розділ 2001). Вишкіл у 14 запасному полку в Чадці в Словаччині, звідки дезертирував в УПА в січні 1945 р. Не репресований. Проживав у сmt. Розділ.

109. ПОЛДОВИЧ Богдан (*1925 м. Миколаїв, +1956). Учасник боїв під Бродами. Далі в УПА. Засуджено на 25 років, відбував у Джекказгані (Казахстан), після звільнення переїхав у Донецьк.

110. ПОПЛАВСЬКИЙ Франко (*1925 с. Київець, +1946 с. Дроговиже). Вишкіл у Дивізії, учасник боїв під Бродами. Після повернення з оточення в УПА, загинув в 1946 році в Дроговижі в бою, де і похоронено.

111. ПРИШЛЯК Богдан (*1918 м. Миколаїв, +1979 Канада). Вишкіл у Нойгамері. Після війни проживав на еміграції в Канаді. Громадський та політичний діяч.

112. ПРОКОПОВИЧ Іван (*1918 с. Верин, +1945 с. Устя). Вишкіл у Кобленці, під Бродами в 6/31 полку. Після прориву в УПА. Загинув у бою в січні 1945 р. біля с. Устя.

113. ПРОЦІВ Михайло (*1922 с. Розвадів, +1950). Вишкіл в Ольденбурзі. Під Бродами шофер при штабі Дивізії. Після повернення в УПА (псевдо “Зенко”). Загинув у криївці біля сіл Розвадова, Верина та Надітич разом з Миколаївським районним провідником УПА.

114. РАВЛІКОВСЬКИЙ Василь (*1922 с. Більче, +Далекий Схід 1970 р.). Вишкіл у Гайделяґрі і Нойгамері, учасник боїв під Бродами, потрапив в полон, засуджено на 10 років ув'язнення. Після звільнення проживав на Далекому Сході.

115. РИВКО Роман (*1922 с. Раделичі). Вишкіл в Гайделяґрі та Нойгамері, учасник боїв під Бродами, згодом на еміграції в Англії.

116. РУДКА Василь (*1922 с. Надітичі, +?). Вишкіл в Ольденбурзі, згодом в оздоровчій сотні, комісований за станом здоров'я, після повернення помер, не репресований.

117. САС Василь (*1924 с. Красів, +?). Вишкіл в Ольденбурзі – гранатометник. Учасник боїв під Бродами, був у полоні в Карелії та повернувся додому, помер?

118. СЕХ Михайло (*1910 с. Вербіж, +? м. Львів). Вишкіл у Франції, учасник боїв під Бродами?

119. СИНИШИН Микола (*1918 с. Дроговиже, +1945 с. Дроговиже). Вишкіл в Ольденбурзі. Під Бродами в 14/30 полку. Після повернення в УПА, загинув при загадкових обставинах.

120. СИСАК Володимир (*1922 с. Демня, +? с. Тулиголови). Учасник боїв під Бродами. Заарештовано та засуджено на 10 р. Після звільнення помер у туберкульозній лікарні в Тулиголовах біля Комарна.

121. СКРИПЕЦЬ Іван (*1924 с. Верин, +1945). Вишкіл в Ольденбурзі. Під Бродами в 14/31 полку – шофер. Після повернення з оточення в УПА, загинув при загадкових обставинах.

122. СПОДАРИК Тадей (*1921 с. Рудники, +1944 Броди). Перейшов у Дивізію з Веркшуцу, Шуцманшафту 204 в Гайделяґрі. Загинув біля с. Білий Камінь, де і захоронено.

123. СТАСІВ Василь (*1910 с. Велика Горожанна, +Вінніпег Канада). Вишкіл у Гайделяґрі і Нойгамері, підстаршинська ранга з польської армії. У Словаччині в бойовій групі Вільднера, згодом у Словенії та Австрії, нагороджено ЕК-2. Полон в Італії та Шотляндії, з 1952 року на еміграції в Канаді.

124. СТЕЧИШИН Ілько (*1923 с. Горожанка). Вишкіл у Дивізії, в 29 полку на Словаччині, по закінченні війни полон в Італії та еміграція.

125. СТРУК Микола (*1908 с. Пісочна +1967 Донбас). Вишкіл у Дивізії. Учасник боїв під Бродами, після повернення переховувався. В 1951 р. заарештовано і висиллено до сім'ї, яку було депортовано до Архангельської області. В 1956 р. переїхав до брата в Донбас, де і помер.

126. ТЕБІНЬКА В. (*1922 с. Дмитрія, +1990 Вербіж). Вишкіл у Нойгамері, під Бродами в 3/29 полку. Полон та ПФТ у Сталіногорську на шахті №23. Згодом на спецпоселенні.

127. ТИМКІВ Степан (*1921 с. Мала Горожанна, +?). Учасник боїв під Бродами, повернувшись в УПА, загинув?

128. ТУРКО Осип (*1924 смт. Розділ, +Торонто 1996). Старшинський вишкіл при артилерії, поранений в боях під Бродами. По закінченні війни полон в Італії, перекладач. Закінчив Католицький державний університет в Ірландії з відзнакою. Далі на еміграції в Канаді, де протягом 35 років викладачем в Онтарійських гімназіях. Допомогавав менш досвідченим вчителям. (Дані переслав побратим mgr. Я. Гунька з Канади).

129. ФЕДІВ Іван (*1924 с. Надітичі, +1944 м. Івано-Франківськ). Вишкіл у Нойгамері. Поранено під Бродами. Помер у шпиталі в Станіславі (Івано-Франківську).

130. ФЕДІВ Микола (*1925 с. Верин). Вишкіл п/п в Ольденбурзі. Під Бродами в 14/30 полку – шофер. Полон та ПФТ на Уралі, потім на спецпоселенні, проживає в Донбасі.

131. ФЕДУСЕВИЧ Євген (* Східна Україна). Вишкіл в Ольденбурзі, учасник боїв під Бродами, вийшов з оточення, подальша доля невідома.

132. ФЕДУСЕВИЧ Олександр (*1922 смт. Розділ, +1944 Радів). Син пароха м. Миколаєва. Вишкіл у Гайделягрі та Нойгамері, під час відпустки перейшов в УПА. Загинув 19.12.1944 р. біля Радіва.

133. ФЕРЕНДОВИЧ Михайло (*1921 с. Стільсько, +1946). Вишкіл у Дивізії. Після повернення з оточення в УПА, загинув у бою в 1946р.

134. ФІТЬО Іван (*1925 с. Добряни). Вишкіл у Нойгамері. Учасник боїв під Бродами, пораненим повернувся додому, не репресований.

135. ФЕДЬКІВ Василь (*191? с. Київець, + 1945). Вишкіл у Дивізії, учасник боїв під Бродами, після повернення з оточення в УПА, загинув у бою в рідному селі.

136. ХОДЗІНСЬКИЙ Іван (*1924 с.Надітичі, +1944 Броди). Загинув в бою.

137. ЧЕПЛІЙ Пилип (*1922 с. Велика Горожанна, +1944 Броди). Вишкіл у Нойгамері, учасник боїв під Бродами, загинув у бою. Поховано на цвинтарі біля Золочева.

138. ЦЕРАНТ Василь (*1921 с. Демня). Вишкіл у Дивізії, учасник боїв під Бродами, вийшов з оточення, по закінченні війни полон та еміграція в США.

139. ЧОРНОПИСЬКИЙ Іван (*1919 с. Баличі Подорожні Стрийського р-ну, +1999 с. Рудники). Вишкіл у Нойгамері, під Бродами в 29 полку. Полон, засуджено на 25 років, відбував на Колимі.

140. ШПАРГАЛА Євстахій (Йосип?) (*? с. Берездівці, +? с. Тужанівці). Був в УПА.

141. ШТРОМ Євген (*1922 смт. Розділ, +1950). Вишкіл в Ольденбурзі, під Бродами в 14/30 полку. Після повернення з оточення репресований, загинув у таборах?

142. ЩЕПАНЯК Михайло (*1924 с. Черниця + 1944 Броди). Вишкіл у Дивізії, учасник боїв під Бродами, загинув у бою.

143. ЯРОШЕВСЬКИЙ Іван (*1922 с. Глухівець, + с. Хоросно?). Вишкіл у Дивізії, учасник боїв під Бродами. Після повернення з оточення в УПА (псевдо "Чорнота"), пропав без вісті.

144. ЯСЕНИЦЬКИЙ Олександр (*1914 м. Станіслав, +1988 с. Демня). Юрист. Вишкіл у Дивізії. Під Бродами бунчужний 4/30 полку. Полон та ПФТ у Києві. Засуджено на 25 років, відбував у Караганді (Казахстан).

145. ЯЦІВ Іван (*1924 с. Надітичі). Вишкіл в Ольденбурзі. Під Бродами в 14/31 полку – писар. Після повернення з оточення потрапив в КА, здезертирував в УПА. В 1945 році заарештовано та засуджено на 5 років, повернувся додому.

ЗМІСТ

ВІД АВТОРА	3
РОЗДІЛ 1. НАПЕРЕДОДНІ	7
“Каторга”	14
Варшава, літо 1943	29
А ми тую Червону Калину	32
РОЗДІЛ 2. БОЙОВА ГРУПА В СЛОВАЧЧИНІ	37
Банська Бистриця	41
Дольни Альмаш	50
У Словенії	53
Вишкіл в Лявенбургу	57
Бад Гляйхенберг	62
Післямова	69
РОЗДІЛ 3. РЕПАТРІЯЦЯ	71
Байдаєвка	83
Арешт	98
Етапи	109
Ваніно	114
“Мальдяк”	120
“Наdejда”	129
“Камсамолец” 1952-1955 рік	139
ЕПЛОГ	161
МИ ЩЕ ЖИВІ І ПАМ’ЯТАЄМО	167
ДИВІЗІЙНИКИ МИКОЛАЇВЩИНИ	179
СПИСОК ВОЯКІВ ДИВІЗІЇ “ГАЛИЧИНА”	181

МУХА Леонід

З АВСТРІЇ НА КОЛИМУ

Спогади дивізійника

Дизайн *Ігор Спокій*
Верстка *Роман Краєвський*
Координатор видання *Ігор Спокій*
Технічний редактор *Станіслав Дикий*
Ідея видання *Андрій і Василь*

Підписано до друку 07.07.2010 р.
Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times.
Умов. фарбовід. 11,9. Умов. друк. арк. 11,4. Обл.-вид. арк. 10,6.
Наклад 1000 прим.

Видавництво ТзОВ “Ліга-Прес”
79006, м. Львів, а/с 11018
Реєстраційне свідоцтво ДК №200 від 27.09.2000 р.

Друк: ТзОВ “Простір М”
79008, м. Львів, вул. Чайковського, 27

Леонід Муха народився 23 травня 1926 року в Варшаві в родині українського емігранта.

Ходив до школи у Варшаві. Закінчив шостий клас "Рідної школи" в Дрогобичі. Німецько-советська війна застала молодого хлопця в Стрию, де навчався у фельдшерсько-акушерському училищі. Був свідком злочинів, які залишили енкаведисти у Стрийській тюрмі.

Працював, як остарбайтер, у м. Франфуркті на військовому заводі. Отримавши відпустку, відвідав маму у Варшаві, де й зголосився добровольцем в Українську Дивізію.

Проходив підстаршинський вишкіл у Лявенбурзі. Отримав чин кандидат на підстаршину. Обслуговував важкий кулемет СМГ-42 (SMG-42). В боях у Словаччині поранений, нагороджений срібною відзнакою за ближній бій Нагкампфшпанге (див. на клапані обкладинки). В кінці війни вдруге поранений в Австрії в боях за замок Бад Гляйхенберг.

З госпіталю для інтернованих американці Леоніда Муху, разом з козаками, з м. Юденбург репатріювали в СРСР. Відбув вісім років ГУЛАГу. Після звільнення з лагера на поселенні в Сибірі одружився.

Повернувся в Україну у м. Миколаїв на Львівщині, звідки походить його дружина. Виховав доньку і сина, має онуків та правнуків. Активний у громадському житті, очолює Крайову управу Галицького братства ветеранів 1 УД УНА.

Планка за рукопашний бій була одною з найвищих відзнак. Існували три класи цієї нагороди: в бронзі, в сріблі, та в золоті. Бронзову планку отримували за 15 днів участі в близькому бою - тобто коли ворог був так близько, що можна було побачити очі його вояка... Сюди зараховувалося також дні участі в штурмах ворожих становищ, у відбитті назад власних становищ, а також оборони власних становищ від постійних ворожих атак. Срібну планку діставали за 30 днів бою, а золоту - за 50. Командир

дивізії мав право надавати

Nachkampfsprange тим воякам, що були поранені в бою і через те не могли продовжувати участі в бойових діях. Вони отримували бронзову планку після 10 днів близького бою, срібну планку - після 20 днів, та золоту - після 40. В Українській Дивізії срібною планкою за рукопашний бій були нагороджені:

поручник Остап Чучкевич,
десятник Василь Сірський,
стрільці Петро Цісарський та
Леонід Муха.

